

สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา

พระธรรมคณี

พระธรรมคติ

พุทธทาสภิกขุ

ได้รับความเมตตาจากธรรมทานมูลนิธิ

ให้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมออกเผยแพร่

เพื่อประกาศพระสัจธรรมและรักษาดั้งเดิมของธรรมทานมูลนิธิ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ได้จัดพิมพ์ในสมัยที่หลวงพ่พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณธรรมทานมูลนิธิ ผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

คำนำในการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม

พระธรรมคติ

ธรรมสังคการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุด 'ลอยปทุม' ชุดนี้ ธรรมทานมูลนิธิโดยคุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิฯ ได้เมตตาตามอบให้ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ทางสวนโมกขพลาราม ได้จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณการแต่สาธุชนที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) มีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันมีผู้สนใจสอบถามมาทางธรรมทานมูลนิธิเป็นจำนวนมาก ด้วยปรารถนามิใช่เป็นสมบัติส่วนตัว เพื่อศึกษาปฏิบัติและเก็บไว้เป็นหนังสือประจำตน หรือมอบเป็นที่ระลึกในงานพิธีต่างๆ อันเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี

เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ แห่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิจึงได้มอบหมายให้ธรรมสภาดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นธรรมสังคการะและ

แสดงกตเวทิตา ถวายแด่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าประคุณ
พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ) เนื่องในมงคลกาล
๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม
ของธรรมทานมูลนิธิ เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับเดิมไว้ อันเป็นการรักษา
พระธรรมคำสอนมิให้คลาดเคลื่อน โดยได้รับการตรวจสอบ และ
ตรวจทานจากธรรมทานมูลนิธิแล้ว ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าคุณ
พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่ และเป็นไปตามความประสงค์ของท่าน
เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ

ท่านสาธุชนที่ได้อ่านและศึกษาหนังสือชุดลอยปทุม
ชุดนี้ ถือว่าได้อ่านและศึกษาพร้อมทั้งปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
ตามคำสั่งสอนของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ ซึ่งธรรมสภามี
ความภูมิใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ทางธรรมทานมูลนิธิได้
มอบความไว้วางใจให้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมนี้ อนึ่ง
ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ
ปกแข็งและเย็บเชือกอย่างดี เพื่อความคงทนแข็งแรง ให้มีอายุ
ยืนนานนับ ๑๐๐ ปี เพื่อในกาลต่อไปภายภาคหน้า ไม่มีผู้ใด
จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีเช่นนี้ออกเผยแพร่ สาธุชนรุ่นหลังจาก
นี้ จักได้มีหนังสือธรรมะที่ดีไว้เป็นประทีปส่องทางชีวิตและดำเนิน
ชีวิตให้ถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของมนุษยชาติ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ จัดพิมพ์เป็นชุด และจักได้ทยอยพิมพ์ออกตามลำดับแห่งเนื้อเรื่อง จนครบทั้งชุดแห่งหนังสือชุดลอยปทุมของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสาธุชนจักอ่านและศึกษาเล่มใดเล่มหนึ่งก่อนก็ได้ เพราะแต่ละเล่มได้สาธยายธรรมไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ในตัวเองแล้ว แต่ถ้าท่านต้องการสะสมหรือมีไว้เป็นมรดกของท่านและครอบครัว ขอได้โปรดติดตามต่อไป โดยสอบถามได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ โทร (๐๗๗) ๔๓๐๕๕๒ และ ธรรมสภา โทร (๐๒) ๘๘๘๗๔๔๐

ธรรมสภาขอปวารณาถวายแก่ ห้องสมุดของวัด หรือสถานปฏิบัติธรรม ที่แจ้งความจำนงขอรับเป็นธรรมทานไปที่ ธรรมสภา อันถือเป็นการบูชาคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้เป็นองค์บรรยายหนังสือชุดลอยปทุม

บุญกุศลอันจักพึงมีพึงได้จากการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม ในครั้งนี้ ธรรมสภาขอน้อมถวายแด่พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) พระผู้เป็นองค์บรรยายพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แพร่หลายไปทั่วทุกอณูแห่งจักรวาล

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

๑๐๙ ไม้ททา

การพิมพ์หนังสือธรรมะ นั้นเป็นธรรมทาน ในสมัย
นี้โลกกำลังขาดแคลนธรรมะอย่างยิ่ง เช่นหนังสือ
ใบกุศล และการแก้กรรมไม้ททา, สปีทอไม้ททา.

คำว่า "ธรรม" นี้แปลว่า คำสั่งสอน มีคุณประโยชน์ มาก
มาก นานาประการ, แต่ประการที่จำต้องรู้คือ ธรรมะ
คือ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ในทุกโอกาสของ
ของธรรมชาติ ทุกชนทุกตอน แห่งวิถีชีวิตการ ของ เขา,
เมื่อคุณธรรม ซึ่งตั้งอยู่ อย่างสมบูรณ์ นับ โดยส่วนตัว และ
ส่วนรวม, นับ นับ โลก.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะไม่รู้จักหนังสือ ใบกุ
ล ธรรมะ อย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะข้อ ๑
ได้กล่าวมาแล้วในครั้งก่อน ในรัชสมัยของอินทราชาทรงพระประชวร
เกิดธรรมะ ขึ้น เอง. สันตปาที กาลสมัยใดคน ชอบ ธรรม
วิชา ธรรม หรือ วิชา อื่น ใด หนึ่ง และ ใคร ผู้ ใด ไม่ เข้าใจ ใน การ
นี้ มี สิ่ง ที่ ไม่ เป็น ที่ ควร ไป นับ เมื่อ หนังสือ ธรรม
ซึ่ง ตั้ง ขึ้น มา นี้ ไม่ ต้อง มี ธรรมะ อัน เป็น ใน
โลก แล้ว; แต่ ใน นี้ มี หนังสือ ซึ่ง สอน การ ปฏิบัติ
การ ปฏิบัติ ธรรม เป็น มา แล้ว. เท่านั้น ว่า หน้าที่ ของ เขา มี คือ
เพียง แต่ เขา หนังสือ ซึ่ง สอน การ ปฏิบัติ ธรรม เท่านั้น.

โลกส่วนใหญ่นี้ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ คือ

วิถีชีวิตที่โลกกำลังขาดแคลนธรรมะ สำหรับมนุษย์สมัยนี้
ทาง; สำหรับธรรมะ สักขี สักคณาจารย์ที่กตัญญูเอาใจใส่สั่งสอน
ซึ่งไม่มี อดทนรับทุกข์อยู่ในโลกนี้จนมีผล. แม้จะมีพระพุทธรูป
อยู่รอบๆ ทั่วรอบวัดแต่ไม่มีคนมากราบสักการะบูชา ก็ยังไม่มี
ผลด้วย สักขีมีพระพุทธรูปอยู่ทั่วทุกวัดในโลก ไม่มีคนไปกราบ
บูชาสักหน่อย คนมีเงิน ค่าน้ำไฟ ค่ารถ ค่ารถแท็กซี่ ค่ารถโดยสาร
รถสาธารณะ ค่าเช่าบ้าน ค่าเช่ารถ และค่ารถส่วนตัวต่างๆ มากมาย
ทางทั้งนี้ เรามองคนสมัยนี้ ที่มีธรรมะในใจแต่ไม่ค่อยสนใจศึกษาธรรม
เลยสักนิด, เพราะคนสมัยนี้ ชอบเที่ยวเล่น ชอบซื้อของ
อยู่เป็นธรรมดา โดยไม่ค่อยสนใจ. ผลแห่งธรรมะ สำหรับมนุษย์
สมัยนี้ ที่ขาดความรู้ธรรมะก็อยู่ที่โลกนี้.

หากคน จะทำอะไรก็ตาม มันไม่จริง สักอย่างที่ไม่ได้เสียแล้ว
คนจะไม่ทำในโลกนี้เป็นเช่นนั้น. ยกตัวอย่างเช่น โยนเหรียญ
เป็นเงินบาทแล้ว คนก็หยิบขึ้นมาแล้วโยนทิ้ง เพราะคิดว่ามันไม่มี
ค่าแล้วถ้าโยน โดยไม่คิดอะไรในโลกนี้แล้ว เรารู้สึกว่ามัน
ธรรมดาเสียๆ แต่เพราะเหตุนี้. แต่พอคนมันมีศีลธรรม: ค่าน้ำไฟ
เพิ่มขึ้น สิ่งที่มีประโยชน์ มีค่า และเปรียบเทียบกับคน
ที่ฉลาด; เขาเขาทำอย่างนี้คือมันเปลี่ยนนิสัยของคนไปใหม่ เพื่อ
คนที่ฉลาด โยนเหรียญแล้วคนจะไม่หยิบขึ้นแล้ว โดยคนสมัยนี้
ถ้า ธรรมะ มันเพิ่ม; แล้วได้มาแต่อย่างกับคนแปลกๆ เพราะว่า
คนสมัยนี้ ที่เขาทำกันคือเขาทำอย่างนี้เพื่อที่เขาอยากได้
มันจริงๆ. การที่ไม่มีคนสนใจธรรมะ: มันเสียแล้ว ก็คือคน
ที่ไม่เชื่อในธรรมะ: สงสัย ผิดกัน.

พรรคสังคมนิยม คือพรรคที่ละทิ้งผลประโยชน์ของชนชั้นกลาง คน
มีผลประโยชน์ในสังคม แม้ในอุดมคติด้วย ที่คิดจะสู้กับอริ
กับสังคมนิยมอย่างชัดแจ้ง. มิฉะนั้นจะมีอุดมคติที่ใหม่ ย่อม
ไม่เป็นที่นับแต่ของอุดมคติที่คิดจะสู้กับอริอย่างแท้-
จริง. อุดมคติที่ใหม่ ย่อมเกิดไม่ได้เพราะเหตุนี้. อุดมคติ
เพื่อมนุษยชาติอย่างอื่น มีได้โดยง่าย แม้ว่าจะมีความเห็นต่าง
กันที่ส่วนมากก็ตาม หากแต่สังคมนิยม คือ ประมุขพรรคสังคมนิยม ย่อม
สู้กับสังคมนิยม เมื่อสู้กับพวกที่ประมุขพรรคสังคมนิยม หรือเมื่อได้
หน้าที่ของมนุษยชาติอย่างชัดแจ้ง. อุดมคติของพรรคสังคมนิยม
คือ สังคมนิยม ไม่ใช่สังคมนิยม. มิฉะนั้นความหมายของสังคมนิยม
คือ สังคมนิยม ไม่ใช่สังคมนิยม คือ อหิงสา ความดี ความดี และ
นี่คือสิ่งที่เราต้องการอย่างเต็มที่ในเวลานี้ นี้เองแล้ว.

การจะต่อสู้ในระบอบสังคมนิยมอย่างชัดแจ้ง สู้กับสังคมนิยม
และสังคมนิยมอย่างชัดแจ้ง, มีหน้าที่ที่พรรค
สังคมนิยมจะต้องได้ ก็คือต่อสู้กับสังคมนิยม ซึ่งพรรคสังคมนิยม
อย่างชัดแจ้ง คือสังคมนิยมเพื่อ สันติสุขของมนุษยชาติ และ สันติภาพ
ของสังคมนิยม โดยสันติวิธี, ไม่สละวิถีทางที่ถูกต้อง ซึ่งใน
พรรค แม้แต่สังคมนิยม และพรรคสังคมนิยมอย่างชัดแจ้ง, มิใช่
คนที่ไม่ดีใจกับสังคมนิยม หรือคนที่ไม่ดีใจกับสังคมนิยม. นี้
คือสิ่งที่เราต้องการ, คือสิ่งที่เราต้องการ, หรือ ขอบเขตของพรรค ย่อมมี
แต่ต่อสู้ประมุขพรรคสังคมนิยม. ข้อนี้ หมายถึง ความว่า 4651 มิใช่สังคมนิยม
หรือสังคมนิยมอย่างชัดแจ้ง, นี้เอง คือสิ่งที่เราต้องการ นี้เอง
หมายถึงพรรคสังคมนิยม มิใช่สังคมนิยม.

เขา มี ๓ หู ๑ มุม สิ้น มยุโร วิหารวิกรมศักดิ์ เกื้อให้
 รักรับกับรับ ๑๗๖ ถูกตัดต่อหมากเป็นครึ่ง เมื่อมีชื่ออยู่ดี
 ๑๗๖ สอนสั่ง มีชื่อ มี หู ๑ มุม สิ้น มยุโร วิหารวิกรมศักดิ์
 คือ ๑๗๖ เราตกเป็นทาสของกบิลส์ คนในหัวไม้จันทน์ ในคืนที่
 เป็นกัน ๑๗ โดยมากในโลกนี้คือขันธ์ ซึ่งกำลังขาด ชรามะ
 เราจะมีตัวโลกนอกตัวเราไม่ได้ ก็จริง แต่เราสามารถควบคุม
 หู ๑ มุม สิ้น มยุโร ๑๗๖ ๑๗๖ สิ้น มยุโร แต่ในคืนขณะนั้น
 จะไม่เป็นอะไร เป็นภัยแก่เราได้ โดยอาศัย ชรามะ นั้นเอง. ที่
 คนในโลก ทำได้เช่นนี้" โลกนี้ก็เป็นโลกที่สงบงาม น่าอยู่
แล้ว หรือเป็นโลกของพระศรีอารียเมตไตรย ขึ้นมาทันที ขึ้น
 กอมน เพราะเป็นโลกที่ ล้อมรอบ ไปด้วย ชรามะ.

ทบุดต ๑๗๖ โลกนี้คือขันธ์ มีอยู่ทั่วทั้งโลกนี้ ทั้งนั้น
คือโลกนี้เองตามชรามะ. การขยับเขยื้อนของตัวได้เดินไปตาม
 ทบุดต ๑๗๖ ย่อมเป็นกบิลส์ในถิ่นลอบ และสุขทุกข์. ของตัว
 การวัดการขยับเขยื้อนของชรามะ ขึ้นโดยแนวระนาบ และเส้นประ-
 ไปชนได้ม ทบุดต ๑๗๖ สอนสั่ง กับแก้ผู้ที่มีข้อสงสัยไว้แล้ว และ
 ผู้ที่ยังมีข้อสงสัยอยู่ โดยทุกแง่ทุกมุมเถียง. คำพูดของตบุด-
 ต ๑๗๖ คนในหัวไม้จันทน์ เป็น ๑๗๖ ยี่สิบ.

พุทธรักษา อิมภพวิกรม

โลกขมวดชรามะ, โศภ

สารบัญ

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๑. ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ	๑
ศึกษาให้เข้าใจเหตุที่ใช้คำ ๓ คำ	๑
อะไรสะอาด สว่าง สงบ	๓
รู้จักสิ่งสกปรกแล้วจะรู้จักสะอาด	๔
กิเลสเกิดครั้งใด จะฝังความเคยชินไว้	๗
อนุสัยมีมากกดดันออกมาเป็นอาสวะ	๙
กิเลส อนุสัย อาสวะ ทำงานเนื่องกัน	๑๐
หลักปฏิบัติในการกำจัดให้สะอาด	๑๑
ความสว่างมีได้เพราะขจัดมืด	๑๓
หลักปฏิบัติในการทำให้สว่าง	๑๖
ความสงบ, ต้องรู้จักเหตุคือสังขาร	๑๘
หลักปฏิบัติในการหยุดปรุง	๒๐
สะอาด สว่าง สงบ เกี่ยวกับพระรัตนตรัย	๒๒
สาม ส. เกี่ยวกับพุทธบริษัท	๒๔
จิตว่างประกอบด้วย สะอาด สว่าง สงบ	๒๖

มีบางคนยังไม่เข้าใจภาวะจิตว่าง	๒๘
พระพุทธภาษิตสอนให้รู้จักความว่างก็มีอยู่	๓๐
จิตว่างมีสมรรถนะสูง ทำให้เป็นสุข ทำงานได้ผลดี	๓๒
สรุปได้ว่า ปฏิบัติให้มี ๓ ส. จะสามารถและเป็นสุข	๓๗

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๒. การทำงานเพื่องาน	๔๑
ประโยชน์ของการทำงานเพื่องาน	๔๒
ทำงานเพื่องาน เน้นหลักที่ไม่ต้องเพื่ออะไร	๔๖
ทำงานเพื่องานจะเป็นสุข	๔๗
ทำงานเพื่องานเป็นศิลปะแห่งชีวิตเพื่อไม่มีทุกข์	๔๘
แม้มีครอบครัวก็เพื่อหน้าที่	๔๙
รู้จักธรรม ๔ ความหมายเพื่อปฏิบัติได้ถูก	๕๐
ปฏิบัติตามหน้าที่ก็คือปฏิบัติธรรม	๕๑
ทำงานเพื่องาน จิตจะสงบว่าง	๕๒
ขอให้สนใจ ตัวกู ของกู จะเป็นคนเย็น	๕๗
รู้จักเรื่อง ตัวกู ของกู แล้วจะไม่มีทุกข์	๕๘

คนเป็นโรคมากขึ้นเพราะเป็นทาสตัวกู ของกู	๕๙
ศาสนาช่วยให้คนอยู่ในโลกด้วยชัยชนะ	๖๑
ธรรมะมีไว้เพื่อดับทุกข์คนในโลก	๖๒
ตรัสสอนวิธีดับทุกข์แม้แต่ฆราวาส	๖๓
“ทำงานเพื่องาน” ก็อยู่ในโลกได้ด้วยชัยชนะ	๖๔
ต้องมีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา	๖๖
หลักสั้นๆ เพื่อดำเนินชีวิต คือทำงานเพื่องาน	๗๐

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๓. ทำงานให้สนุกได้อย่างไร	๗๓
การงานคือหน้าที่ ที่ต้องทำ	๗๕
ผลของการทำหน้าที่คือความรอด	๘๐
ต้องทำการงานให้เหมาะสมสถานะ	๘๕
ทำงานให้สนุก, เป็นสุขในการทำ	๘๗
ความพอใจเป็นเหตุให้เกิดสุข	๙๐
สุขที่แท้จริงมาจากความพอใจที่ถูกต้อง	๙๒
เมื่อรู้สึกว่าคุณต้องและพอใจ นั่นคือสวรรค์	๙๖

ชุดลอยปฐม เรื่อง :

๔. สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา ๑๐๗
- เรื่องสันโดษยังเป็นเรื่องเข้าใจผิดกันอยู่ ๑๑๐
- ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ คือให้พอใจในภาวะปัจจุบัน ๑๑๒
- ทำจิตให้พอใจภาวะรอบตัวได้ ๑๑๕
- ชื่อว่าสันโดษเป็นทรัพย์ยิ่ง
- การทำงานเป็นการปฏิบัติธรรม, สันโดษด้วย ๑๑๙
- ความสุขมีก่อน
- บัสลิตธิ สมာธิ ปัญญา หลุดพ้น จะตามมา ๑๒๑
- หลักตัดสินธรมวินัยว่าถูก ผิด ๑๒๘
- ของพระพุทธานุศาสนามีอยู่
- ปฏิบัติถึงขั้นโลกุตระก็มีสันโดษ ๑๓๒
- ประโยชน์ของสันโดษมิได้ตลอดชีวิต ๑๓๗
- สันโดษไม่เป็นอุปสรรคทั้งโลกทางธรรม ๑๓๙
- มีชีวิตอยู่อย่างเย็นสดชื่นพอใจ ๑๔๐
- จะมีนิพพานในปัจจุบัน

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๕. การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (โดยหลักพื้นฐาน)	๑๔๕
ทุกศาสนามุ่งที่ความรอด	๑๔๗
ศาสนาเกิดขึ้นตามสติปัญญาของคนแต่ละสมัย	๑๕๐
ศาสนาเปลี่ยนมาโดยลำดับ	๑๕๒
ในโลกปัจจุบันมีศาสนาทุกรูปแบบ	๑๕๕
การรุกรานศาสนาอื่น	๑๕๗
ไม่ใช่ความประสงค์ของพระเป็นเจ้า	
ไม่มีศาสนาไหนสอนให้วิวาทกัน	๑๖๑
รูปแบบของศาสนา	๑๖๒
เกิดลัทธิเชื่ออาตมมัน	๑๖๗
เกิดความเชื่อด้วยเหตุผล	๑๖๘
ไม่ควรดูหมิ่นกันเรื่องสูงต่ำ	๑๗๑
วัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐาน มักฝังแน่นสืบๆกันไป	๑๗๕
การดับทุกข์ของแต่ละคน ยังมีหลายวิธี	๑๗๗

ของ พุทธทาสภิกขุ

เรื่อง

พระธรรมคติ

ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ.

ท่านที่เป็นภิกษุราชภัฏ ผู้ที่จะต้องลาสิกขาทั้งหลาย,

การบรรยายที่เราเรียกว่า มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัช
๑๐ ชั่วโมง เป็นตอนที่ ๘ ในครั้งนี้ ผมจะไต่กล่าวโดยหัวข้อ
ว่า ความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบ.

ศึกษาให้เข้าใจเหตุที่ใช้คำ ๓ คำ.

สามคำนี้เป็นคำพิเศษ ผมเคยพูดขึ้นเป็นครั้งแรก
เมื่อ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว; เดียวนี้มีคนเอาไปพูดตามกันมาก

คำบรรยายของท่านพุทธทาสภิกขุ ในชุดมหาวิทยาลัยฯ ๑๐ ชั่วโมง
ครั้งที่ ๘ วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๒๓ เวลา ๒๐.๓๐ น. ณ สวนโมกข์

พอคุณ เพราะว่ามันสะดวกก็ เข้าใจได้ง่าย. แต่เชื่อว่ายัง
เข้าใจกันได้ไม่ถึงที่สุด เพราะมันมีความหมายมาก, มีความ
สำคัญเกี่ยวพันกันมาก จำเป็นที่เราจะต้องเข้าใจให้ถึง
ที่สุด.

ถ้าเรารู้จักคำ ๓ คำนี้ จะรู้อะไรที่เนื่องกับ ๓ คำนี้
อีกมากทีเดียว. สิ่งทั้ง ๓ นี้ จะสามารถช่วยให้เรามี
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงอยู่ในหัวใจ
ของเรา. ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้, ไม่ทำให้มันขึ้นมา, ก็
ไม่มีโอกาสที่จะทำให้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาอยู่
ในหัวใจของเรา.

อีกประการหนึ่ง สิ่งทั้ง ๓ นี้ เป็นสัญลักษณ์
ของจิตว่าง, หรือเป็นคุณสมบัติของจิตว่าง จึงเห็นว่า
ควรนำมาพูด เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับ
คำว่า จิตว่าง.

ประเด็นใหญ่ๆ ก็มีอยู่ ๒ ก็คือ เรื่องนี้จะช่วย
ให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในใจเรา
ได้จริง, และจะเข้าใจคำว่า จิตว่าง นั้นได้จริง. ผมก็
จะพูดไปตามลำดับทีละตอน.

อะไรสะอาด สว่าง สงบ.

ในตอนแรกนั้นก็พอจะพูดว่า ที่ว่า สะอาด สว่าง สงบ นั้น สะอาด สว่าง สงบ ของอะไร? ก็ตอบว่า ของจิต นั่นเอง. สะอาด สว่าง สงบ ในที่นี้ไม่ใช่ที่อื่นไม่ใช่พื้นที่ ไม่ใช่ บ้านเมือง; แต่ว่าเป็นภาวะของจิต ที่ได้รับการอบรม ถึงที่สุดแล้ว.

สะอาด มีความหมายอย่างไร? ตอบ เพราะไม่สกปรกด้วยกิเลส.

สว่าง หมายความว่าอย่างไร? เพราะไม่มีมืดด้วยโมหะ หรืออวิชชา.

ที่ว่า สงบ เพราะอะไร? เพราะไม่มีการปรุงแต่งที่เรียกว่า สังขารนั้นเพราะไม่มีการปรุงแต่ง.

ก็ดูกันไปตามลำดับว่า สะอาด เพราะไม่สกปรกด้วยกิเลส. คำว่า กิเลส แปลว่า สกปรก. ของสกปรกทั้งหลายนี้เขาเรียกว่ากิเลส. เคี้ยวเนื้อเอามาเป็นชื่อของกิเลสในใจ.

ที่นี้ สว่าง นี้ตรงกันข้ามกับมืด, มืดด้วยโมหะ, มืดด้วยอวิชชา ฉะนั้นจึงทำให้จิตมี.

ที่^{นี้} สงบ เพราะไม่มีอะไรมากระตุ้น หรือ
 ปรุ่่งแต่ง.

คำว่า *สังขาร* นี้ คือ *การปรุ่่งแต่ง*. คือทำให้อะไร
 เกิดขึ้นใหม่เรื่อนั้นแหละเรียกว่าสังขาร *มันก็คือเหตุมันเอง,*
เหตุที่ปรุ่่งแต่งให้เกิดผล; อากาที่ปรุ่่งแต่งนั้นเขาเรียกว่า
สังขาร.

คำว่า *สังขาร* แปลว่า *ปรุ่่งแต่ง* นี้ให้ช่วยจำไว้ให้ดี
 ที่ก่อน เกี่ยวก็จะพูดให้มันชัดเจนไป, เกี่ยวนี้เราเข้าใจคำว่า
 สังขารในความหมายอื่น; แต่ตัวหนังสือมันคือปรุ่่งแต่ง.

รู้จักสิ่งสกปรกแล้วจะ รู้จักสะอาด.

เอ้า, ที่^{นี้}จะอยู่ใน เรื่องสะอาด ข้อแรก. กิเลส
 เป็นเหตุให้สกปรก เพราะไม่สะอาด. ที่^{นี้} *กิเลสคืออะไร?*
 กิเลส เรียกโดยชื่อว่า *โลภะ โทสะ โมหะ* นี้ตัวบท หรือ
แม่บท ของมัน. *จากโลภะ โทสะ โมหะ* น้อออกไปเป็นข้อ
 อย่างอื่นอีกมากมาย; แต่มันรวมได้ใน ๓ ชุ่ดนี้. ฉะนั้น
 เราศึกษา ๓ ชุ่ดนี้ เราก็จะเข้าใจได้หมด.

โลกะ โทสะ โมหะ ๓ ชื่อนี้คือกิเลส ; สกปรก
 เหมือนกับว่าของสกปรกนั้นทำให้เสื้อผ้า เนื้อตัว สกปรก.
 เทียนนี้ ของสกปรกก็ทำให้จิตใจสกปรก.

โลกะคืออะไร, โทสะคืออะไร, โมหะคืออะไร,
 ผมก็เคยพูดมาแล้ว; แต่กลัวว่ายังไม่จำไม่ได้ หรือไม่ชัดเจน.
 ช่วยจำกันไว้ให้ดี ๆ เอะ มันทันทีเป็นหลักที่จะช่วยให้เรา
 เข้าใจธรรมะง่ายที่สุด.

โลกะ หรือ รากะ นี้มันพวกหนึ่ง เป็นพวกที่
 จะเอา. โลกะ คือจะเอา, อยากรจะได้อ. รากะ มันมาจาก
 ร-ช แปลว่า ติดอยู่ กอดรัดอยู่ กำหนดอยู่ ย้อมอยู่
 เหมือนกับสีย้อมผ้า รากะ. ฉะนั้น รากะ เป็นกิเลส
 พวกแรก คือ พวกที่จะเอา แล้วจะติดกันอยู่.

ที่นี้พวกที่ ๒ คือ โทสะ หรือ โกรธะ. โทสะ
 ก็โกรธ, โกรธ ก็โกรธ, ตัวมันตรงกันอยู่แล้ว. โทสะก็
 ประทุษร้าย คือ จะทำลาย; ไม่อยากเอา, ไม่อยาก
 ติดกันอยู่, อยากรจะแยกออกไป และทำลายเสีย, อาการของมัน
 อย่างนี้.

นี้พวกที่ ๓ โมหะ ก็แปลว่า หลง หลงก็คือว่า มัน
ไม่รู้ว่าจะเอาหรือไม่เอา, ก็มีความสงสัย สนใจผูกพันอยู่
 จะไม่แน่ว่าจะเอา หรือจะทำลาย มันต่างกันอย่างนี้.

เพราะเรามี ปฏิฆานุสัยเก็บไว้ในสันดาน เรา จึงโกรธง่ายที่สุด, โกรธเร็วที่สุด เหมือนกับสายฟ้าแลบ.

ที่นี้เรามีวิชานุสัยเต็มที เราจึงโง่ง่าย เผลอ ง่าย สะเพร่าง่าย อวดดีง่าย, อะไรทุกอย่างที่มันเป็นเรื่อง ของความโง่. ฉะนั้นความโง่นี้ไม่ใช่ของยากนะ มันโง่ได้ เป็นสายฟ้าแลบ, โง่ได้เหมือนกับฟ้าแลบ เร็วมาก สะเพร่า ประมาท ผลุนผลันออกไปด้วยความประมาทนี้; เพราะ เราเก็บอนุสัยไว้ในสันดาน.

อนุสัย นี้แปลว่า นอนตาม หรือ ตามนอน มันก็คือ ความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น สะสมไว้; แต่ไม่ใช่ว่า สะสมไว้อย่างของ อย่างสิ่งของ อย่างเก็บเงินเก็บอะไรนะ มันสะสมความง่ายที่จะเกิด; แต่มันก็ไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; แม้อนุสัยนี้ มันก็เพียงแต่ว่า สะสมความ เคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น เพราะในสันดานของเรานั้นมัน ง่ายที่จะเป็นอย่างนั้น; ส่วนนี้ ส่วนที่ง่ายที่จะเป็นอย่าง นั้น ก็เรียกว่า อนุสัย.

ที่นี้ อนุสัยเก็บไว้ทุกทีที่มีกิเลส; พอเกิดโลก ที่หนึ่ง ก็เก็บราคานุสัยไว้, โกรธที่หนึ่ง เก็บปฏิฆานุสัยไว้,

โง่ที่หนึ่ง เก็บอวิชชาสูญไว้, ก็ลองคำนวณดู บ้างหนึ่งเรา โง่ก็ครั้ง โกรธก็ครั้ง โมหะก็ครั้ง แล้วมันก็มีมาก ๆ ๆ จน เป็นสันดาน.

อนุสัยมากกดตันออกมาเป็นอาสวะ.

ที่มันจะออกมานี้ ที่เก็บไว้มาก ๆ, การที่จะออก มันก็ยิ่งง่าย. เพราะมันมีมาก ถ้ามันไหลออกมา เขา เรียกว่า อาสวะ. มองลงไปที่ความกดตันที่มันเก็บไว้มาก, แล้วมันก็มีความกดตันที่จะออกมา. ความกดตันที่ออกมา นี้เราจะเรียกว่า อาสวะ แปลว่า จะไหลออกมา, การไหล ออกมา ก็ออกมาแสดงมาเป็นกิเลส อีกแหละ.

หรือถ้าว่ามันจะ ไหลไปทางอื่น เป็นกาม เป็น ภพ เป็นอะไรก็มี: ชื่อมันแปลกออกไป : *กามาสวะ*— *อาสวะทางกาม* ก็พวกโลภ พวกราคะ, *ภวาสวะ*—พวก โมหะ จะเป็นนั่นเป็นนี่, *อวิชชาสวะ* ก็พวกโมหะ.

เรามี คำ ๓ คำ ทำงานเนืองกัน กิเลส ที่เกิดขึ้น สกปรก, แล้วสะสมความเคยชินแห่งกิเลสไว้ เรียกว่า อนุสัย.

นี้ความมกคคันที่จะออกมา หรือออกมาแล้ว ไหลออกมาแล้ว ก็เรียกว่า อาสวะ.

กิเลส อนุสัย อาสวะ ทำงานเนืองกัน.

นี้มีคำที่พูดกันอยู่บ่อยๆ แต่จะยังไม่เข้าใจนักว่ามันเป็นคำโดยถูกต้องอย่างไร? และทำหน้าที่อย่างไร? กิเลสทำจิตให้สกปรก, อนุสัยก็ทำสันดานให้สกปรก; เพราะอนุสัยนี้เก็บไว้ในสันดาน. กิเลสนี้ มันเกิดขึ้นแล้วที่จิต ก็ทำจิตให้สกปรก. อนุสัยเก็บไว้ในสันดาน มันก็ทำสันดานให้สกปรก. ที่นี้ อาสวะออกมา ออกมาอย่างไร, ที่ไหน, เมื่อไร, ก็ทำอันนั้น ที่นั้น เมื่อนั้น ให้สกปรก; นี้ออกมาจากสันดาน.

ที่นี้คำว่า กิเลส นี้ สกปรก, สกปรกแก่สันดาน ส่วนลึกของจิต, แล้วก็ สกปรกที่จิตด้วย, นี้ ไหลเลยออกมาข้างนอก มาที่กายที่วาจา ก็พลอยสกปรกไปด้วย. ถ้ากิเลสทำให้พูดออกมา มันก็พูดสกปรก, กิเลสให้ทำกรรม ทำกิริยา แล้วมันก็สกปรก. ฉะนั้น กายวาจาก็พลอยสกปรก, จิตก็สกปรกมาแล้ว, สันดานก็สกปรก

เมื่อเกิดอนุสัย หรือมันทำให้อาสวะไหลออกมา ก็สกปรก
ตลอดสายเลย

นี่กิเลสมันสกปรกอย่างนี้ ; เราจะต้องสังเกตให้ดี
กำหนดศึกษาให้ดี ให้รู้จักตัวจริงของมัน อย่าเป็นแต่ตัว
หนังสือ นี่เพราะอย่างนี้แหละ มันจึงสกปรก, กิเลสเป็น
เหตุให้สกปรก.

หลักปฏิบัติในการทำจิตให้สะอาด

เอ้า, ที่นี้จะถือโอกาสพูดไปเสียเลยว่า จะทำให้
สะอาดได้อย่างไร? คุณเป็นคู้ๆไปเสียดีกว่า.

มีพระบาลีว่า *ปญญา ปริสุตฺติ - ย่อมบริสุตฺติ*
ด้วยปัญญา คือ สะอาดด้วยปัญญา. ปัญญาเป็นความรู้
เป็นของฟอกให้สะอาด; ท่านจึงว่าบริสุตฺติ คือสะอาด
ได้ด้วยปัญญา.

ที่นี้เรา จะมีปัญญาตอนไหนกันที่จะไม่ให้เกิด
กิเลส? เมื่อตอนบ่ายก็พูดถึงเรื่อง ปฏิจสมุปปาท ที่ว่า
จะเกิดกิเลสเมื่อผัสสะมันโง่, เมื่อผัสสะไม่มีปัญญา.
เมื่อสัมผัสอะไรด้วยความโง่ แล้วตอนนั้นมันจะเกิดกิเลส.

ถ้ามี ปัญญาตามที่ผัสสะ ผัสสะไม่โง่ ก็รู้จัก ผัสสะ รู้จักเวทนา; ไม่เข้าใจผิด เป็นเวทนาน่ารัก น่าเกลียด น่าโกรธ น่ากลัว กิเลสก็เกิดไม่ได้ ถ้ามีปัญญาตามที่ โดยสตินำมา ในขณะที่แห่งผัสสะ; เวทนาจะหลอกเราไม่ได้ เราารู้เท่าเวทนา ว่าเวทนาเป็นอย่างนี้ๆ ไม่ยึดมั่นในเวทนานั้น. นี่ สะอาดเพราะปัญญา อย่างนี้.

ที่นี้ จะสะอาดลึกลงไปได้ ถ้าว่าเราห้ามกิเลสไว้เสียได้, ชำระกิเลสเสียได้ด้วยปัญญา อนุสัยมันก็ไม่เกิด. เพราะว่าไม่เกิดกิเลส มันก็ไม่เกิดอนุสัยซึ่งเป็นของคู่กัน. เมื่อไม่เกิดอนุสัย สันดานมันก็สะอาด; สันดานก็สะอาด เพราะไม่มีอนุสัยไปกองอยู่ที่นั่น.

ที่นี้ ถ้าอนุสัยไม่เกิดไม่มี อาสวะมันก็ไม่มี; เรียกว่าสันดานถึงจิต, ถึงทางออกมาถึงกายถึงวาจา ตลอดทางที่มันจะไหลออกมา นั่น มันก็ไม่มีของสกปรก มันก็สะอาดกันไปหมด.

นี่ถ้าทำได้อย่างนี้ มีผลให้สะอาดแก่สันดาน แก่จิต แก่ทวาร ทางกาย ทางวาจา ด้วย. นี่คือสิ่งสกปรก เป็น

เหตุให้สกปรก, แล้วก็ล้างมันออกเสียได้อย่างนี้. นี่เป็นเรื่องที่ ๑ คือความสะอาด.

ความสว่างมีได้เพราะขจัดมืด.

ที่นี้เรื่องที่ ๒ คือ ความสว่าง ไม่สว่างเพราะมันมืด; ถ้าเอามืดออกไปเสีย ก็มีสว่าง. เราควรจะได้ว่ามีคตินั้นมันของเกิดใหม่; ถ้ามันไม่เกิดมา มันสว่างอยู่โดยธรรมชาติ.

หลักทางจิตใจก็เป็นอย่างนั้น ก็ว่า จิตนี้เป็นประภัสสร คือสะอาดอยู่ สว่างอยู่ สงบอยู่; แต่พอกิเลสเกิดขึ้น มัน ก็สกปรกมืดมัว กระทบกระวาย อย่างนี้. แสงสว่างทางวัตถุ เช่นดวงอาทิตย์มันมีอยู่; ถ้าอย่ามีอะไรมาบังดวงอาทิตย์ แสงก็ส่องสว่างอยู่เรื่อย; เที่ยวนั้นโลกเรานั้นมันถูกบังด้วยเหลี่ยมหนึ่งของโลก มันก็มีคตินั้นที่เรียกว่ามืดมันมีอะไรมาบังมันก็มีคิต; เอาของบังออกเสีย มันก็สว่าง.

เราจะถือหลักว่า สว่างนั้นคือของเดิม มืดนั้นมาใหม่; เหมือนกับสะอาดนี้ของเดิม สกปรกนี้มาใหม่.

นี้สว่างของเดิม มีต้นน้ำใหม่, มีตทางจิตใจ. มีตทางวัตถุ
เช่นไม่มีแสงแดด มันก็มีตทางวัตถุ. เตียนวันไม่มีปัญญา
มันมีโมหะ มีอันนี้เข้ามาบังมันก็มีตทางจิตใจ.

อวิชาชา ก็ต้อง ถือว่าเป็นกิเลสเหมือนกันละ,
โมหะก็เป็นกิเลส, อวิชาชาก็เป็นกิเลส. กิเลสแม่กิเลสลูก
กันไปตามเรื่อง, อวิชาชามันเป็นกิเลสแม่ มันคลอดลูกมา
เป็นโลภะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลสลูก.

ที่นี้เราก็ มีตอยู่ด้วยกิเลส อากาณมีช้อออกอย่างหนึ่ง
ฟังก์ไฟเราะตี คือ กิเลสนิทรา เป็นบาลีก็ กิเลสนิททา; ถ้า
เป็นไทยก็ กิเลสนิทรา คือหลับแห่งกิเลส, หลับอยู่ด้วย
กิเลส, กิเลสทำให้เราเป็นเหมือนคนหลับ. นี้เขาก็เรียกว่า
หลับอยู่ด้วยกิเลส.

ถ้าผมพูดว่า ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้หลับอยู่ด้วยกิเลส
คุณจะโกรธไหม? ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้กำลังหลับอยู่ด้วยกิเลส-
นิทรา ถ้าไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้ ก็ยังหลับอยู่ หลับ
อยู่ด้วยกิเลสนิทรา ทั้งที่เขียนหนังสืออยู่ไถ้ณะ.

นี้รู้จักอาการอย่างนี้ไว้เสียบ้าง ว่ามีตอย่างไร นี้ก็
เขียนหนังสือก็ไถ้; แต่มันมีโมหะมีอวิชาชา นี้ก็เรียกว่า

มืด, หลับอยู่ด้วยกิเลสนิทรา, มัน มีจิตทางวิญญูญาณ. เขา
 ถือว่ามันเป็นความมืดยิ่งกว่าทางวัตถุ; มืดเพราะไม่มีแสง-
 อาทิตยก็มีมืด อย่างกลางคืนมันมืด. แต่มืดด้วยกิเลส มืด
 ด้วยอวิชชา มืดยิ่งกว่านั้น; มืดยิ่งกว่าชาติแสงแดด, มืด
 ยิ่งกว่าตาบอด; ตาบอดก็ไม่มืดเท่าไรเพราะมันยังมีความ
 กิถนักรู้สึกอะไรได้.

มีหลักเป็นพระพุทธภาษิตที่ว่า โลกนี้ โลกคือหุ้ม-
 สัตว์นี้ มันถูกอวิชชาหุ้มอยู่ เป็นเปลือกหุ้มอยู่ แสงสว่าง
 เข้าไปไม่ได้; โลกคือหุ้มสัตว์มันก็มีมืด. แสงสว่างแห่ง
 พระธรรมเข้าไปในจิตของเราไม่ได้ เพราะอวิชชาหุ้มไว้
 จิตใจของเราก็มืด. นี้เรียกว่า มืดทางจิตใจ มันเป็นอย่างนี้.

มืดไม่รู้จริงนี้มันก็ทำผิดเหมือนคนตาบอดนี่. เถิน
 มันก็เกิดเรื่อง, คือเถินมืด ๆ มันก็เกิดเรื่อง; เพราะมันมืด.
 นี้จิตมืดด้วยอวิชชาไปทำอะไรเข้ามันก็เกิดเรื่อง, คือ
 เป็นไปในทางร้าย จะบังเอิญให้ถูกต้องมีผล นี้มันเป็นไป
 ไม่ได้. นี้เรากลัวความมืดของอวิชชา ของโมหะ; เรียกว่า
 มันมืดแล้ว, มันไม่สว่างแล้ว.

หลักปฏิบัติในการทำให้สว่าง.

ที่นี้จะทำให้สว่าง จะทำอย่างไร? นี้ ก็บอกกันอยู่ตรง ๆ แล้วเป็นคู่กันอยู่แล้ว ว่า **ปัญญาเป็นแสงสว่าง นตฺถิปลฺลวฺยา สมา อาภา** - แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาแล้วไม่มี.

แสงสว่างมีมากชนิด; แต่แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี. ฉะนั้นถือว่าแสงสว่างของปัญญานั้นสูงสุด; ก็เอาแสงสว่าง มาสิ คือปัญญานี้ มาจึเข้าไปที่โมหะ หรือ อวิชชา คือความมืด. นี้เครื่องกันเครื่องบังให้มืด มันก็หลีกไป มันก็เกิดควมสว่างขึ้นที่นั่น.

แสงสว่างนี้มีชื่อเรียกหลาย ๆ ชื่อ; แสงสว่างทางจิตใจนี้ บางทีก็เรียกว่าปัญญา, บางทีก็เรียกว่าธรรมจักษุ, บางทีก็เรียกว่า วิชชา, บางทีก็เรียกว่า อาโลโก อาโลกะ, *อาโลกะ* นี้แปลว่า *แสงแดด*; แต่เดี๋ยวนี้เอามาเป็นชื่อของแสงปัญญา. นี้รู้อย่างที่เคยบอกมาแล้วว่า คำชาวบ้านถุกยืมมาใช้เป็นคำธรรมะ ที่เรียกเหมือนกันกับคำเดิมนั้นแหละ; แต่มีความหมายอย่างอื่น คือ มีความหมายในทางจิตใจ.

นี้ *อักษะว่าลูกตา* นัยมไปใช้ในทางธรรมะ เป็น *ปัญญาอักษะ*, *วิชาความรู้* ทางจิตทางวิญญาณ, แสงสว่าง ทางจิตทางวิญญาณ ก็ล้างโมหะ ล้างอวิชชา ที่ทำให้มืด นั้นหมดไป มันก็สว่าง.

เดี๋ยวนี้ที่เราพูดกันติดปากกันว่า *การศึกษาทำให้เราฉลาด ทำให้เราสว่าง*; *แต่คู่มันจะผิวเผิน* ไปสักหน่อย. นี่ไปเรียนไปเข้าโรงเรียนเข้ามหาวิทยาลัย มีการศึกษาแล้วเราก็สว่าง.

สว่างนั้นมันไม่สว่างถึงที่จะเดินทางไปนิพพาน มันสว่างอยู่ใกล้ ๆ นี้; เว้นเสียแต่ว่า ถ้าเราเอาคำว่าศึกษานั้นนะ ให้ไปมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่าสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าศึกษานี้ทำให้สว่างได้จริง, ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ที่ทำให้สว่างได้จริง.

ถ้าศึกษาอย่างที่เรามี เป็นการศึกษาระบบฆราวาสวันนี้ ไม่มีทางที่จะสว่างได้ ฉะนั้นชวนกันมาต่อทางสู่นักกันเป็นการใหญ่. ศึกษาทำให้สว่าง จะต้องศึกษาที่ถูกต้องและเพียงพอ, แล้วก็ให้เป็นการศึกษาใน

ความหมายว่า สิกขา : ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญา
 สิกขา : นี้จะทำให้สว่างได้.

ศีล สมาธิ ปัญญา ทำงานเหมือนกับสหกรณ์ :
 พื้นฐานที่ดีเป็นศีลก็ง่ายที่จะมีสมาธิ, มีสมาธิแล้วมัน
 ก็ง่ายที่จะมีปัญญา มันร่วมมือกันได้, จะใช้ทำมิตให้สว่าง
 ก็ได้, หรือจะใช้ทำสปรกให้สะอาดก็ได้. เอ้า, นี้เรียกว่า
 เรื่องสว่าง เรื่องที่ ๒.

ความสงบ, ต้องรู้จักเหตุคือสังขาร.

ที่ขึ้นมาเรื่องที่ ๓ เรื่องสงบ. เหตุที่ไม่สงบ คือ
 ไม่สงบเงียบราบคาบลงไปได้ เพราะมีของกวน คือปรุง
 คือกระตุ้น ปรุงไว้ นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า สังขาร มันก็คือ
 กิเลส อื่นนั่นเอง กิเลสอวิชชา. กิเลสแม่บทนั้นนะ มัน
 ทำให้เกิดสังขาร คือของปรุง; เมื่อปรุงแล้วมันก็สงบ
 ไม่ได้ เพราะมันไปกระตุ้น ไปทำให้เกิดอันใหม่ เกิด
 ของใหม่.

สังขาร นี้แปลว่า ปรุงแต่ง, เป็นการปรุงแต่งก็
 เรียกว่า สังขาร ได้, อำนาจที่จะปรุงแต่งก็เรียกว่า สังขารได้.

เรามักจะเข้าใจว่า สังขารร่างกายเสียเรื่อยไป *สังขารร่างกายนั้น* คือของที่ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่า *สังขาร* เหมือนกัน.

นี่คุณเคยสังเกตให้ดีกว่า *สังขาร* น้อยอย่างน้อยก็ ๓ ความหมาย : *สังขาร* คือ การปรุงแต่ง หมายถึงกิริยาที่ปรุงแต่ง, *สังขาร* สิ่งซึ่งเป็น ผู้ปรุงแต่ง ก็*สังขาร* อีกแหละ, แล้วสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่า*สังขาร* อีกแหละ.

ผู้ปรุงแต่ง ก็คือกิเลสประเภทอวิชชา^๕; มันทำหน้าที่ปรุงแต่ง, ทำการปรุงแต่ง ไม่ยอมให้หยุด.

แล้วสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ก็คือสังขารนามรูป^๕ ร่างกายจิตใจนี้ เรียกว่า*สังขาร* เหมือนกัน เพราะมันถูกปรุงแต่ง.

ทั้ง กิริยา ที่เป็นอย่างนั้น ก็เรียกว่า*สังขาร* เหมือนกัน, คือการปรุงแต่ง.

สังขาร มันมีถึง ๓ ความหมายอย่างนี้ ผู้ปรุงแต่ง ก็เรียกว่า*สังขาร*, ผู้ถูกปรุงแต่ง ก็เรียกว่า*สังขาร*, กิริยาปรุงแต่ง ก็เรียกว่า*สังขาร*.

นี่ปรุงแต่ง มันหมายความว่ามากวน มาทำมาทุกอย่าง ที่จะไม่ให้จิตอยู่อย่างสภาพเดิม; เหมือนกับว่าเรา

ปรุ้งแกง ปรุ้งกับ ปรุ้งอะไรขึ้นมา ปรุ้งบ้าน ปรุ้งเรือน ปรุ้งเมือง อะไรขึ้นมา; มันทำให้เกิดอะไรขึ้นมาใหม่เรื่อย; อันนี้ไม่สงบเพราะกิเลสเป็นผู้ปรุ้ง.

ต้องหยุดสังขารเสีย คือ หยุดการปรุ้งแต่งเสีย แล้วก็จะสงบ, ต้องทำลายทำกิเลสที่เป็นผู้ปรุ้งเสีย; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันก็มีผู้ปรุ้ง, มีเหตุปัจจัย สำหรับการปรุ้ง มันก็ปรุ้งกันเรื่อย. กิริยาปรุ้ง ก็คือปฏิจจสมุปบาท อย่างที่ว่ามาแล้วตอนกลางวัน นั้นมาปรุ้ง, ปรุ้งเรื่อยไป จนถึงที่สุด.

หลักปฏิบัติในการหยุดปรุ้ง.

ที่นี้ จะหยุดการปรุ้งแต่งได้อย่างไร? โอ๊ย มันก็บัญญัติอีกแหละ มันนำหัวที่ว่า บัญญัตินี้เป็นอาวุธ สารพัดนึก, เป็นยาสารพัดนึก, ที่จะแก้ปัญหาคือสารพัดนึก. บัญญัติเห็นโทษของการปรุ้งแต่ง แล้วมันก็จะหยุดการปรุ้งแต่ง; ถ้ายังไม่เห็นโทษของการปรุ้งแต่ง มันก็ไม่หยุดการปรุ้งแต่ง.

นี่จะต้องมีปัญญาแหลมลึก มองเห็นการปรุงแต่ง มองเห็นโทษของการปรุงแต่ง มองเห็นการปรุงแต่งมันบีบคั้น, ทำให้เราต้องเวียนว้ายไป คือ เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป, เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไปนี้ คือเวียนว้ายไปในการเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป ไม่น่าสนุกเลย.

พอปัญญามองเห็น อย่างนี้ ก็เบื่อ ต่อการที่จะเวียนว้ายไปในการปรุงแต่ง, จึงทำหน้าที่ที่จะหยุดการปรุงแต่ง. *อุปสม* แปลว่า *สงบ*, *เข้าไปสงบ*, *สงฺขารอุปสม*, *สงฺขารวูปสม* — *เข้าไปสงบเสียซึ่งสังขาร* คือหยุดปรุงแต่งนี้จึงจะสงบ คือไม่เวียนว้าย.

นี่เอาปัญญาทำหน้าที่ นับตั้งแต่เข้าใจเรื่องนี้; เกลียดการปรุงแต่ง แล้วทำลายตัวผู้ปรุงแต่ง คือ *อวิชชา*. *หนทางที่มันจะปรุงแต่ง*, *ปัจจัยที่มันจะปรุงแต่ง* ก็ถูกปัญญาควบคุม หรือว่า ทำลายหมดสิ้น. หมดการปรุงแต่งนี้^๕ เรื่องความสงบ.

ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ มีอยู่ ๓ คำ ๓ อย่าง เป็นคุณสมบัติของจิต, ถ้าจิตได้กระทำถูกต้อง

ตามหลักเกณฑ์ที่ว่าไปแล้ว, จิตก็มีคุณสมบัติ คือ สะอาด
คือ สว่าง คือ สงบ.

พอดีผมเลือกเอาตัว ส.ไว้ : สะอาด สว่าง สงบ
คำอื่นมันก็มี แต่มันไม่เป็นตัวอักษรที่จะมาเข้าชุดกันได้,
เลยเลือกเอา สะอาด สว่าง สงบ เพื่อจะเอาตัว ส. ๓ ตัว ๓ ส.
เพื่อจำง่าย เพื่อสังเกตง่าย เพื่อเรียกง่าย ๓ ส. ถ้าพูดว่า
สาม ส. แล้ว ขอให้นึกถึง สะอาด สว่าง สงบ, แล้วเป็น
คุณสมบัติของจิตในบัดนี้ ที่ใ้อบรมดีแล้วด้วยภาวนา.
เป็นอันว่า เรารู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือ สะอาด สว่าง และ
สงบ.

สะอาด สว่าง สงบ เกี่ยวกับ พระรัตนตรัย.

เอ้า, ที่นี้ที่เกี่ยวกับ พระรัตนตรัย อย่างไรต่อไป
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; เราจะไม่ได้ดูแต่ที่
เปลือก เราจะดูให้ลึกเข้าไป ถึงส่วนลึก ส่วนใน ส่วน
หัวใจ.

พระพุทธเจ้าโดยเปลือกนอก ก็คือสังขารร่างกาย,
มีเบญจขันธ์, มีอะไรเหมือนกับเราทั่วไปนี้ นั่นเป็นพระ

พุทธเจ้าส่วนที่เป็นนามรูป เนื้อหนังข้างนอก. แต่คุณค่าคุณสมบัติส่วนลึกของท่าน ก็คือ ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตของท่าน. ในหัวใจของพระพุทธเจ้า มีความสะอาด คือบริสุทธิ์, มีความสว่าง คือ ปัญญา มีความสงบ คือนิพพาน หรือสันติ; เรียกเป็นไทยๆ กันดีกว่าว่า สะอาด สว่าง สงบ มีอยู่ในส่วนลึก ศูนย์กลางของความ เป็นพระพุทธเจ้า, ก็เรียกว่า หัวใจของพระพุทธเจ้า คือความสะอาด สว่าง สงบ; แต่หัวใจในทางนามธรรมนั้นไม่ใช่หัวใจ ก้อนหัวใจ.

ที่^๕ พระธรรม, พระธรรมไม่ใช่เปลือกนอก, พระธรรมไม่ใช่หนังสือ ไม่ใช่โบลาน ไม่ใช่อย่างนั้น, นั้นมันเป็นเปลือกนอก. เนื้อแท้ของพระธรรม คือ *ปริยัติปฏิบัติ ปฏิเวธ*, คือ การศึกษา การปฏิบัติ แล้ว ได้ผลของการปฏิบัติ ก็คือ ความสะอาด สว่าง สงบ อีก.

ปริยัติ-เรียน ก็เรียนเรื่องสะอาด สว่าง สงบ, *ปฏิบัติ-กระทำ* ก็กระทำเพื่อสะอาด สว่าง สงบ, *ปฏิเวธ-สำเร็จผล* ก็เป็นความสะอาด สว่างสงบ. เราจึงถือว่า หัวใจของพระธรรม ก็คือความสะอาด สว่าง สงบ. อย่าเอาเปลือกนอกมาเป็นเกณฑ์.

ที่^๕พระสงฆ์, ถ้าพระสงฆ์จริง ในหัวใจก็เหมือนกับพระพุทธรูปเจ้าแหละ. พระสงฆ์ก็เรียนเพื่อสะอาดสว่าง สงบ, ปฏิบัติเพื่อสะอาด สว่าง สงบ, ได้ผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ. ถ้าระดับสูงสุดเป็นพระอรหันต์ก็สะอาด สว่าง สงบ เต็มที่, หรือจะเป็นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี มันก็น้อยลงมา, น้อยลงมา; แต่มันก็มีความหมายเป็นความสะอาด สว่าง และสงบ ฉะนั้น พระสงฆ์ก็มีหัวใจเป็นความสะอาด สว่าง สงบ.

นี้เรียกว่า พระพุทธรูปจริง พระธรรมจริง พระสงฆ์จริง คือความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตนี้. นี้เราก็เอามาใส่ในหัวใจเราได้ โดยทำจิตของเราให้สะอาด, พยายามทำจิตของเราให้สะอาด สว่าง สงบ, นั่นก็คือ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ มาอยู่ในหัวใจของเรา ตามมากตามน้อย; จะเป็นพระพุทธรูปเจ้าน้อยๆ พระธรรมน้อยๆ พระสงฆ์น้อยๆ ก็ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย.

สาม ส. เกี่ยวกับพุทธบริษัท.

พุทธบริษัท แปลว่าอะไรคุณทราบไหม? *บริษัท* : *บริ* แปลว่า *วงรอบ ๆ* *ษัท* แปลว่า *นั่ง*; *บริษัท* แปลว่า *นั่ง*

เป็นวงรอบ ๆ, รอบ ๆ อะไรสักอย่างหนึ่ง. ถ้าเป็นพุทธบริษัท
ก็นั่งรอบ ๆ พระพุทธเจ้า.

จะไปในนั่งรอบได้ที่ไหน? พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว
เผาแล้ว ก็ต้องเอาพระพุทธเจ้าจริงที่ยังอยู่ คือหัวใจของท่าน,
คือความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตนี้.

จะมานั่งล้อมได้อย่างไร? ก็ทำจิตของเราให้เป็น
อย่างนั้น. สิ่งนั้นก็มาอยู่ในหัวใจของเรา, เราก็นั่งล้อมได้
ด้วยจิตใจ.

นี่เป็นพุทธบริษัทจริง ก็เป็นอย่างนี้ นั่งล้อม-
รอบพระพุทธเจ้าได้, นั่งล้อมรอบพระธรรมก็ได้,
พระสงฆ์ก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เรามีคำเดียวว่า พุทธบริษัท
นั่งล้อมรอบพระพุทธเจ้า, โดยเอาพระพุทธเจ้าจริง ไปใส่ไว้
กลางหัวใจของเรา. นี่เราสามารถที่จะทำให้มีพระพุทธเจ้าจริง
ขึ้นในหัวใจของเรา.

เราจะเรียกว่า ถึงพระพุทธเจ้า ก็ได้นะ, นี่ถึงจริง ๆ
คืออย่างนี้; *ไม่ใช่ พุทธิ สรณิ คจฺจามิ แต่ปาก.* ถึงแต่
ปากนั้นมันไม่ได้; ถึงจริง ๆ ต้องเป็นอย่างนี้ : เอาพระ-

พุทธเจ้าจริง พระธรรมจริง มาใส่ไว้ในหัวใจของเรา,
นี้ก็ถึงจริงๆ.

เรากลัวพูดให้มากเกินไปกว่านั้นว่า เราผสมเป็นอันเดียว
กันกับพระพุทธเจ้าเลย เพราะท่านมาอยู่ในหัวใจของเรา.
นี่อาจจะกลัวพูดไปถึงว่า **เราก็คือพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน ;**
เพราะว่าพระพุทธเจ้าแท้จริง มาอยู่ในหัวใจของเราเสียแล้ว.

นี่คือเครื่องมือ ทำให้ความเป็นพุทธบริษัทของเรา
สมบูรณ์. ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ เป็นสิ่งที่
เราทำให้เกิดขึ้นได้ ในหัวใจของเรา; นั่นคือการ
ทำให้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เข้าไปอยู่ในหัวใจ
ของเรา; ไม่มีอะไรดีกว่านี้.

คุณ สนใจเรื่องความสะอาด สว่าง สงบ ให้ถูก
จุด, ให้เต็มที่ เต็มความหมายเถอะ จะมีประโยชน์มาก.
นี่ตอนหนึ่งแล้วนะ สะอาด สว่าง สงบ ทำให้เรามีพระ-
พุทธเจ้าในหัวใจของเราได้.

จิตว่างประกอบด้วย สะอาด สว่าง สงบ.

ที่นี้ตอนที่ ๒ ที่ผมพูดด้วยคำว่า จิตว่างประกอบด้วย
อยู่ด้วยภาวะสะอาด สว่าง สงบ.

คำว่า จิตว่าง นี้ ผมพูดมาหลายปี ๑๐ กว่าปี
แล้ว, จนกระทั่งบัดนี้ยังมีคนไม่เข้าใจอยู่นั้นแหละ; เพียง
แต่ว่าเข้าใจเพิ่มขึ้น ๆ. แต่ยังมีคนที่ไม่เข้าใจ เข้าใจเขว
เข้าใจผิด ชัดแย้งกันไปต่าง ๆ นานา; เดียวก็จะพูดเพื่อ
ให้เข้าใจ.

ที่จะมี สะอาด สว่าง สงบ จิตก็ต้องว่าง, หรือ
ถ้ามีสะอาด สว่าง สงบ แล้วจิตมันก็ว่าง. ถ้าจิตไม่สะอาด
ก็ไม่ว่าง, ไม่สว่าง ก็ไม่ว่าง, ไม่สงบ ก็ไม่ว่าง. ไม่สะอาด
ไม่สว่าง ไม่สงบ ก็คือไม่ว่าง; ถ้าว่างมันก็สะอาด สว่าง
สงบ.

คำว่าจิตว่างในที่นี้ หมายถึง จิตกำลังไม่ได้ยึดมั่น
ถือมั่นอะไร, ใจความสำคัญมีอยู่ที่นั่น. จิตไม่ได้เกิด
กิเลสอุปาทานยึดมั่นถือมั่นอะไร นั่นเรียกว่า จิตว่าง;
เหมือนเมื่อมือไม่ได้จับอะไร ก็เรียกว่ามือของเรากำลังว่าง,
พอมือของเราไปจับอะไรเข้าเสียแล้ว มือของเราก็ไม่ว่าง.
จิตไม่ได้เกิดอุปาทาน ไปจับฉวยอะไรเข้าไว้ ก็เรียกว่าจิตว่าง.

จิตนี้ต้องมีอารมณ์เสมอแหละ จิตนี้ก็ต้องมีอารมณ์
สำหรับรู้สึกทางจิต; แต่ถ้ามันไม่ได้จับฉวยอารมณ์ใดๆ

เลย ไม่ได้ยึดมั่นอารมณ์ใดๆเลย ก็เรียกว่ามันว่าง. แม้จิตจะรู้สึกต่ออารมณ์; แต่ไม่ได้จับฉวยอารมณ์นั้นโดยความเป็นตัวตน หรือของตน. จิตนี้ต้องมีอารมณ์เสมอไม่อย่างนั้นไม่เป็นจิต; มันเป็นจิตต่อเมื่อมีอารมณ์มาร่วมด้วย.

ที่นี้ที่ว่าง นั้น ไม่ใช่ว่างจากอารมณ์. จิตต้องมีอารมณ์ มันจึงจะเป็นจิตขึ้นมา ชนิดหนึ่งๆ แต่เมื่อไม่ได้จับฉวยอารมณ์ใดๆโดยความเป็นตัวกู—เป็นของกู, หรือโดยความเป็นตัวตน หรือของตน; จิตนั้นมันก็ไม่มีการจับฉวย; เมื่อไม่มีการจับฉวย ก็เรียกว่ามันว่าง.

มีบางคนยังไม่เข้าใจภาวะจิตว่าง.

ที่นี้บางพวก เช่นพวกอภิธรรมนี้ เขาว่าจิตว่างไม่ได้ เพราะจิตต้องมีอารมณ์ ไม่ว่างจากอารมณ์. ก็ถูกแล้วจิตมีอารมณ์; แต่จิตไม่ได้จับฉวย; เหมือนกับมือไม่จับฉวยก็ยังเรียกว่าว่าง. ความว่างในที่นี้หมายถึงไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น.

มัน อาจจะทำเอาความว่างนี้เป็นอารมณ์ก็ได้ เอา
 ความสะอาดเป็นอารมณ์ก็ได้ เอาความสว่างเป็นอารมณ์
 ก็ได้, เอาความสงบเป็นอารมณ์ก็ได้, แต่ว่า ไม่ยึดมั่น
 ถือมั่น. ไม่ยึดมั่นถือมั่นความสะอาด, ไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ความสว่าง, ไม่ยึดมั่นถือมั่นความสงบ, โดยความเป็นตัวตน
 ของจิต หรือว่าของธรรมเหล่านั้น.

หรือ แม้จิตจะมีอารมณ์ว่าง กำหนดอารมณ์ว่าง
 ก็ไม่จับฉวยยึดมั่นอารมณ์ว่าง ไม่ยึดมั่นในความว่าง; จิต
 ก็ยังคงว่างอยู่. จิตรู้สึกว่างจากการจับฉวย รู้สึกต่อความว่าง
 ความว่างนั้นก็เป็นการของจิต; แต่จิตไม่จับฉวยเอา
 ความว่างนั้น โดยความเป็นตัวตน; ฉะนั้นจิตนั้น
 ก็ยังว่าง.

นี้ จิตมีภาวะสะอาด ก็ไม่ได้จับฉวยเอาภาวะ
 สะอาดมาเป็นตัวตน—ของตน, เป็นเพียงอารมณ์เฉย ๆ ก็ยัง
 คงว่าง. สะอาดแล้วสว่าง; จิตมีภาวะสว่าง รู้สึกต่อ
 ความสว่าง มีสว่างนั้นเป็นอารมณ์ แต่ก็ไม่ได้จับฉวยมาเป็น
 ตัวตนมันก็ยังว่าง. นี้จิตมีภาวะสงบ ไม่ได้จับฉวย

เอาความสงบมาเป็นตัวตน หลงไหลอะไรอยู่ นั่นมัน ก็ยัง
ว่าง.

จิตไม่ว่างจากอารมณ์ จริง; แต่ว่า จิตว่าง จาก
ความยึดมั่นถือมั่นต่ออารมณ์ ได้. ฉะนั้น เมื่อใดไม่มียึด
ความยึดมั่นในสิ่งใดเลย ก็เรียกว่า จิตนี้ว่าง. **จะยึด**
ความว่างเป็นอารมณ์นั้นมันยึดไม่ได้ อยู่ดีละ; แล้วจิตมันก็
ไม่ยึด เพราะจิตมีปัญญา มันฉลาดเสียแล้ว. จิตว่าง
นั้นประกอบอยู่ด้วยปัญญาสูงสุด เพราะมันไม่ยึด; ถ้ายึด
ก็โง่, ถ้าฉลาดรู้จริง มันก็ไม่ยึด, จิตฉลาดรู้จริงนั้น
เห็นโลก คือสิ่งทั้งปวง โดยความเป็นของว่าง. นี่
เห็น นั่นคือ ทักษะ คือ ญาณะ คือ ปัญญา. จิตมีปัญญา
มีญาณ มีทักษะ เห็นสิ่งทั้งปวง ว่าง : โลกนี้ว่างจากตัวตน
ว่างจากสิ่งที่จะเป็นตัวตน, และว่างจากสิ่งที่จะเป็นของตน.

พระพุทธภาษิตสอนให้รู้จักความว่างก็มีอยู่.

อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วา สฺญฺโฆ นี สฺญฺโฆ คือ
ว่างจากอัตตา, ว่างจากอัตตนิยา, ว่างจากความหมายที่จะ
เป็นตัวตน, ว่างจากความหมายที่จะเป็นของตน. เมื่อจิตนี้

เห็นอันนี้ด้วยปัญญา แล้วมันจะเข้าไปยึดมันถือมันอะไรได้; มันเห็นโดยความเป็นของว่างจากตัวตนและของตนแล้ว จิตนี้ก็ไม่มียึดถือ เพราะมันยึดถือไม่ได้ มันเห็นความที่ยึดถือไม่ได้ เพราะว่าโลกนี้เป็นของว่าง. ที่นี้จิตก็พลอยว่างจากการยึดถือไปด้วย จิตในสภาพอย่างนี้เรียกว่า จิตว่าง คือไม่มียึดถืออะไรเลย โดยความเป็นตัวตน หรือของตน.

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้เราพิจารณา แม้แต่อาหาร บิณฑบาต จีวร เสนาสนะ เกสัช โดยความเป็นนิสสตุโต นิหัชชีโว สุกุญโณ นั้น; ว่างจากตัวตนอย่างนั้น เป็นบทเรียนแรกที่สุด. อย่าไปยึดถืออาหารบิณฑบาต จีวร เสนาสนะ เกสัช อะไรเลย; ทั้งที่เราต้องการอย่างยิ่ง; มีประโยชน์อย่างยิ่ง, อาศัยอยู่อย่างยิ่ง, ก็อย่าได้ไปยึดถือ โดยความเป็นตัวตนเลย. สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่ในคำว่า "โลก". เขาใช้คำว่า โลก รวมหมดไม่ว่าอะไร; จะเป็นร่างกายก็ได้, เป็นจิตใจก็ได้, มันเป็นโลกไปหมด, ทั้งหมดนั้นมันว่างจากตัวตนและของตน.

พอจิตเห็นอันนี้ จิตก็ว่าง จิตก็ไม่ยึดถือ; มันก็ว่างเอง เฉยเอง; ฉะนั้น จิตจึงมีอิสระภาพ. ถ้าจิต

ไปจับฉวยอะไรเข้าไว้ มันก็เป็นทาสของสิ่งนั้น. ที่นี้เมื่อ
ไม่จับฉวยอะไรเลย จิตก็มีอิสรภาพ คืออิสระ. อิสรภาพ
ของจิต คือ จิตไม่จับฉวยอะไร; ที่นี้ ความว่างนี้คือ
อิสรภาพ.

จิตว่างมีสมรรถนะสูง ทำให้เป็นสุข ทำงานได้ผลดี.

ที่นี้ เมื่อจิตไม่เป็นทาสของอะไร จิตนั้นก็
อำนาจ มีกำลัง มีพละานุภาพ มีสมรรถนะ. จิตที่ว่าง
นี้มีกำลังสูงสุด, มีอานุภาพสูงสุด, มีอิสรภาพสูงสุด, แล้ว
มันก็ทำอะไรได้ดี, ทำอะไรได้ดี. ฉะนั้นผมจึงพูดว่า ทำ
งานทุกชนิดด้วยจิตว่าง; พวกที่เขาเข้าใจไม่ได้ เขาก็โง่
เพราะเขาไม่เข้าใจ ทำงานด้วยจิตว่างทำอย่างไร?
คือ ทำงานด้วยจิตที่ว่างจากความยึดถืออะไรอยู่. จิตนั้น
กำลังเป็นอิสระที่สุด, จิตนั้นกำลังมีปัญญาที่สุด; คือมี
สะอาดที่สุด, สว่างที่สุด, สงบที่สุด, นั้นแหละ.

จิตที่ไม่ได้เป็นทาสของอะไร ไม่จับฉวยอะไร
ก็เป็นจิตอิสระเฉลี่ยวณลาด; ถ้าไปจับฉวยอะไร มันก็

เป็นทาสของสิ่งนั้นเสียแล้ว; มันไม่อิสระ, มันไม่อาจจะ
เฉลียวฉลาดได้ เพราะไปตกเป็นทาสของสิ่งนั้นเสียแล้ว.

ฉะนั้น อย่าไปเป็นทาสของอะไร คือ อย่าไป
ยึดมั่นอะไร มันก็อิสระคล่องแคล่ว แล้วก็กำลัง; ฉะนั้น
จิตว่างทำงานได้ดี, ทำงานยากๆ ได้ดี กิจเก่ง จำเก่ง นึก
เก่ง อะไรก็เก่งไปหมด. ทำงานด้วยจิตว่าง งานนั้นจะ
เป็นผลดี.

ที่พิเศษประเสริฐที่สุด ก็คือว่า มันเป็นความสุขอยู่
ในตัวเอง, มันเป็นความสุขอยู่ในตัวเองโดยอัตโนมัติ.
พอจิตว่างแล้วก็สุขที่สุดเลย; แล้วไปทำอะไร
เขาก็ทำได้ดี : จะทำการทำงานในโลกนี้ก็ทำได้ดี, จะปฏิบัติ
เพื่อไปนิพพานก็ทำได้ดี.

ฉะนั้น ขอให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง. อย่ามี
ตัวกู—ของกูเป็นผู้ทำงาน, อย่ายึดเอาจิตเป็นตัวกู—ของ
กูเป็นผู้ทำงาน, ให้มันเหลือแต่จิต มันเป็นจิตเท่านั้น.
เลิก ตัวกู—ของกู เลิกตัวตนเสีย ให้เหลือแต่จิต.

นี่ถ้าเราอยากมีตัวเรา เรายังเสียตายตัวเราอยู่
 อยากมีตัวเรา ก็ให้มันเป็นอันเดียวกับจิตที่ว่างไปเสีย
 ก็แล้วกัน, ก็ไม่ต้องมีตัวเราอีกส่วนหนึ่ง เหลือแต่จิตที่ว่าง
 เราก็จะมีอานุภาพทางจิตทางปัญญามาก.

ยกตัวอย่างเหมือนว่า คุณจะเอาก้อนหินมาขว้างให้
 ลูกตันไม้ตันนี้ คุณอย่ามีตัวคุณที่เป็นผู้ขว้าง. ให้เลิกตัวตน
 เสีย ให้มันเหลือแต่จิต; เอาตัวตนไปเป็นอันเดียวกับจิต
 เสีย, แล้วจิตมันทำของมันเองได้; ไม่มีตัวเราที่จะเป็นผู้
 ขว้างผิด หรือขว้างถูก, แล้วจะตั้งใจ หรือจะเสียใจ นี่เลิก
 หมก ให้เหลือแต่จิต เป็นจิตไปเสียเอง.

เอ้า, ถ้าให้ดีกว่านั้น จิตก็อย่าให้มีเลย มีแต่การ
 ขว้าง. ให้ตัวเราก็คือ จิตก็คือนั้น เป็นการขว้างเท่านั้น, แล้ว
 มันก็จะขว้างถูก ด้วยอำนาจของความว่างของจิต ซึ่งเป็น
 ธรรมชาติสูงสุดขึ้นมา.

นี่ความเป็นสมาธิก็มีมาก ถ้ามีตัวเราอยู่มันพุ่ง
 ชาน, ถ้ามีจิตอยู่ก็ยิ่งพุ่งชาน. อย่ามีเสียทั้ง ๒ มีแต่การ
 ขว้างล้มหมกไม่มีอะไร มีแต่การขว้างโดยธรรมชาติ อย่างนั้น
 ก็จะมีฝีมือ.

๕ ผมอาศัยหลักธรรมในพุทธศาสนา^๕ นาน พุท;
 ๕ แต่ฯ เฝอญไปตรงกบเรอของพวเกเชน. พวเกเชนเขา
 ๕ มีเคล็ดมีอะไรอยางนี้ ที่วเขาพันตบบ้าง ยงศรบ้าง อะไร
 ๕ บ้าง เหมือนกบปาฎิหารยนี้ เพราะเขาเลกตัวตนเหมด เหลือ
 ๕ แตกการกระทำ, อะไรๆไปรวมอยุ่ที่การกระทำนั้น. ฉะนั้น
 ๕ คนเหล่านีก็พันตบเก่ง ยงศรเก่ง อะไรเก่ง คือทำอะไรเก่ง
 ๕ ทุกอยาง. เขาเลมตัวตน เลมจิต เลมอะไรเหมด เหลือแต
 ๕ การกระทำตามธรรมชาติ; มันคล้ายๆกบพระเจ้ามาช่วย
 ๕ ทำให, หรือกฎของธรรมชาติ หรืออะไรทำนองนั้นมาช่วย
 ๕ ทำให.

๕ นี้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง จะมีผลดีที่สุด
 ๕ แลวก็จะเป็นความสุขอยุ่ในตัวเอง. นี้คือจิตว่าง; ไม่มี
 ๕ อุปาทาน ไม่มียึดมั่นถือมั่น ว่างจากความรู้สึกวตัวตน
 ๕ นคือว่างจากความยึดถือ. จิตนั้นยงคงรู้สึกว นนเป็น
 ๕ นน, นเป็นน, ก็รู้ไ้ แลวมันก็รู้ตัววว่าง. จิตก็รู้ว
 ๕ สะอาด, ก็รู้วสว่าง, รู้วสงบ; แต่มันก็ไม่ยึดถือในสิ่ง
 ๕ เหล่านเลย.

จิตนี้ ไม่ยึดถืออะไร มันว่างอยู่เสมอ; เราเรียก
กันว่า จิตว่าง ทำงานได้ดี สนุกสนานในการทำงาน ไม่ต้อง
รีบเลิกทำงานไปอาบอบนวด นั้นเพราะมันสุขอยู่ที่นี้แล้ว
จะไปอาบอบนวดทำไม.

สุขอยู่ด้วยการกระทำด้วยจิตว่างนี้ มันมากกว่าที่จะ
ไปทำอย่างนั้น; มีความสุขอยู่ในตัวความว่าง, มีความ
สะอาด อยู่ในตัวความว่าง, มีความสว่าง อยู่ในตัวความว่าง
มีความสงบ อยู่ในตัวความว่าง, เป็นปัญญาสูงสุด.

เมื่อจิตมันว่างจากกิเลส ว่างจากความยึดถือโดย
ประการทั้งปวง; มีปัญญาสูงสุด มีแสงสว่างที่สุด มี
สมรรถนะมากที่สุด นั่นคือจิตที่หลุดพ้น. จิตที่หลุดพ้น
ไปจากความยึดถือ นั่นคือจิตว่าง.

ฉะนั้น จำไว้ว่า สะอาด สว่าง สงบ เป็นองค์
ประกอบของจิตว่าง, เป็นคุณสมบัติของจิตว่าง. จิตว่าง
ประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ คือสะอาด สว่าง และ สงบ.

สรุปได้ว่า ปฏิบัติให้มี ๓ ส.

จะสามารถและเป็นสุข.

นี่เราพูดกันถึงเรื่องนี้ ซึ่งเป็นคำพูด ๓ คำ สะอาด สว่าง สงบ เอาเป็นพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มาใส่ใจเราก็ได้; ถ้าเข้าไปอยู่ในนั้นแล้วจิตว่าง ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน, ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู, ก็เป็นสุขทันที มีสมรรถนะในการกระทำการงานในหน้าที่.

พระพุทฺธเจ้าท่านก็ทำหน้าที่ของท่านด้วยจิตว่าง. พระอรหันต์ทั้งหลาย, พระอริยเจ้าทั้งหลาย, ก็ทำหน้าที่ของท่านด้วยจิตว่าง; ท่านจึงทำได้ดี และมีความสุขอยู่ที่นั่น. นี่เราเป็นลูกศิษย์ เราก็ทำตามอย่าง ขอให้เข้าใจความว่าง จิตว่าง แล้วทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง จะไม่มีความทุกข์เลย, จะเป็นสุขอยู่ในตัวการกระทำ, แล้วทำได้ดีด้วย.

นี่เรื่องสิ่งทั้ง ๓ นี้ ก็อภาวะ สะอาด ภาวะ สว่าง ภาวะ สงบ มีอยู่ที่จิต ก็เป็นจิตสะอาด สว่าง สงบ, แล้วจิตนั้นไม่ยึดถืออะไร โดยความเป็นตัวตนของตน จิตนั้นก็คือจิตว่าง.

นี้หวังว่าคุณคงจะเข้าใจคำว่า จิตว่าง อย่างถูกต้อง
 อย่างนี้, แล้วใช้ประโยชน์ให้ได้. พวกโน้นนะเขาถือว่า
 จิตว่างไม่ได้ เพราะมีอารมณ์ ก็ถูกแล้ว; จะมีอารมณ์ก็มี
 ไปสิ เมื่อไม่ได้ยึดถืออารมณ์ แล้วมันก็ว่าง.

ฉะนั้นเรามีเงินโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในเงิน จิต
 ก็ยังว่าง, หรือมีอะไรก็ตาม ที่มันเป็นหน้าที่การงาน มีอะไร
 ก็ต้องทำไป โดยที่ระมัดระวัง, อย่าให้มันไปยึดมั่นถือมั่น
 เข้า ไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดแล้ว สิ่งนั้นมันจะกัดเอาเจ็บปวด
 แทะละ.

คุณจำไว้ ไปคอยสังเกต ไปยึดมั่นสิ่งใด สิ่งนั้น
 มันจะกัดเอาเจ็บปวด. ถ้าไม่ยึดมั่น ก็ว่าง ก็ไม่รู้จักกัดใคร,
 ไม่มีอะไรจะกัดใคร มันก็ไม่เป็นทุกข์ ไม่เจ็บปวด.

นี่คำบรรยายครั้งที่ ๘ เรื่อง สะอาด สว่าง สงบ
 ทำให้เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในใจของเรา
 ได้จริง, ทำให้เรามีจิตว่าง ซึ่งเป็นสุขอยู่ในตัวมันโดย
 อัตโนมัต, และมีสมรรถนะ มีอานุภาพ ที่ทำหน้าที่การงาน
 อะไรให้มีผลดีถึงที่สุด.

ขอกำชับเป็นคำสุดท้ายอีกว่า จงทำงานทุกชนิด
 ด้วยจิตว่าง; ยังมีท่อนะ ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่าง

สิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ดายเสร็จสิ้น
แล้วในตัวแต่หัวใจ; หมายความว่า ตั้งแต่เกิดมาอย่าได้
ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา, ให้มันว่างมาแต่แรก
เกิดมา.

เอ้า, นมการบรรยายกันเพียงเท่านี้ สำหรับวันนี้
แล้วก็ปิดประชุม.

ปุถุชนคนหนา

หนาด้วยความ เห็นแก่ตัว มัวยัดมัน

ว่าตัวฉัน - ของฉัน มัวมันหมาย
เป็นตัวตน นอก-ใน ใจหรือกาย
ตั้งแต่เกิด จนตาย ไว้เป็นตัว
ด้วยอำนาจ อวิชา ดังตาบอด
เกิดขึ้นสอด ไปทุกกาล สถานที่
ต้องหลงรัก หลงโศก เกิดโรคกลัว
เป็นไฟคั่ว ใจกาย ให้อ่อนรน
อย่างนี้แล เวียนว่าย ในวัฏฏทุกข์
ไม่เยือกเย็น เป็นสุข สักเสี้ยนขน
เห็นตัวทุกข์ ว่าเป็นตน, ของตน
นี่แหละหนา ปุถุชน คนหนาจริง.

พุทธทาส วิมลปัญญา

การทำงานเพื่องาน.

การบรรยายโอวาทพระนวกะเป็นครั้งที่ ๙ นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การทำงานเพื่องาน” เรื่องนี้ก็มีใจความติดต่อกันมา จากเรื่องที่พูดกันในครั้งที่แล้วมา คือเรื่องที่ว่า “อยู่อย่างตายแล้วก่อนตาย”.

[ปรารภและทบทวน.]

ต้องทำความเข้าใจในคำว่า “ตายก่อนตาย” นั้น ให้ถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง ก็จะเข้าใจคำว่า “ทำงานเพื่องาน” ได้ง่ายยิ่งขึ้น คือ ถ้าจิตมั่นรู้สึกว่าจะตัวกู; งานที่ทำนั้น มั่นก็เพื่อตัวกู, เจตนามั่นก็ทำเพื่อตัวกูจริงๆ เหมือนกัน. ถ้าไม่มีความรู้สึกว่าจะตัวกู มั่นก็ทำงานชนิดที่ไม่ใช่เพื่อตัวกู แต่เพื่อธรรมชาติ หรืออย่างดีก็ต้องพูดว่า “เพื่องาน” นั้นเอง.

ประโยชน์ของการทำงานเพื่องาน.

ทำไมจะต้องพูดข้อที่ว่าทำงานเพื่องาน? คำตอบมี
ได้หลายทาง :-

ขั้นที่หนึ่ง ถ้าพูดอย่างต่ำ ๆ อย่างศีลธรรม ต่ำ ๆ
อย่างทำงานเพื่องานนั้น เขาจะไม่คอร์รัปชั่น. ถ้าทำงาน
เพื่อเงิน หรือ เพื่อตัวกู มันจะมีแต่คอร์รัปชั่น, แม้แต่ว่า
คอร์รัปชั่นตัวเอง. นี้เรียกว่าเป็นเรื่องศีลธรรม ที่มี
หลักธรรมะเข้าไปเป็นหลักอยู่ ให้คนถืออย่างนั้น ถ้าทำงาน
เพื่องาน.

ครั้งหนึ่งมีปัญหาเกิดขึ้น ที่รัฐบาลให้ถือคตินิยมว่า
งานคือเงิน, เงินคืองาน บันดาลสุข"; พวกเราก็ไม่
เห็นด้วย แล้วก็ไม่ได้ตั้งใจจะคัดค้าน. ผมไปบรรยายที่
คุรุสภา ผมก็ต้องยืนยันตามวิธี หรือ ตามหลักของพุทธ-
ศาสนา นั่นก็คือให้ทำงานเพื่องาน; ถ้าทำงานเพื่อเงิน
มันก็เป็นการไม่ถูกต้อง เพราะถ้าว่าตามหลักศาสนาแล้ว
มันก็ยังมีส่วนที่จะคอร์รัปชั่น.

สมัยนี้มีคนฟ้องหัวหน้ารัฐบาล คือ จอมพลสฤษดิ์
ท่านก็เรียกเทปที่บันทึกเสียงไว้ไปฟังดู; เสร็จแล้วก็สั่งหัว,

ที่ว่าไม่ได้เป็นการคัดค้านหรือแอนตี้ (anti) รัฐบาล ก็เลิกกัน. นี่มันเป็นเรื่องแสดงว่า แม้แต่เรื่องบ้านเรื่องเมืองเรื่องโลกนี้ ก็ยังมีเรื่องที่จะต้องพูดกันเกี่ยวกับเรื่องชนิดนี้ ; ซึ่งเป็นเรื่อง ธรรมชาติในขั้นศีลธรรม ก็ได้ คือเพื่อประชาชนจะมีศีลธรรมอันดี ; แต่แล้วมันก็ไปไม่ได้ ถ้าไม่มีปรมาตถธรรม หรือสัจธรรม เป็นรากฐานอยู่ในส่วนลึก.

มันยากที่จะให้คนที่เห็นแก่ตัวมาทำงานเพื่องาน ; คนที่กลุ่มอยู่กับความเห็นแก่ตัว ก็ทำงานเพื่อตัว เพื่อกูเพื่อเงิน ; ทำงานเพื่องานมันก็ติดกินไป คนก็ทำไม่ได้. ฉะนั้น จึงต้องสอนธรรมชาติในขั้นที่ให้เห็นว่าไม่มีตัวกันบ้าง ; ถ้าทำงานเพื่องาน เป็นประโยชน์ขั้นศีลธรรมแล้ว ถึงจะไม่โกง.

ขั้น ขั้นที่สอง ถ้าเป็น ธรรมชาติที่สูง ขึ้นมาอีก มันก็มาถึงขั้นที่ว่า “ทำงานเพื่องาน” นี้ไม่มีความทุกข์, จะไม่รู้สึกเป็นทุกข์ ถ้าทำได้จริง. ถ้าเขาทำไม่ได้ ; จิตใจมันไม่ยอม มันไม่เข้าใจ มันก็ทำไม่ได้ ; ถ้าทำไม่ได้ มันก็ทำไม่ได้. แต่ถ้าเขาเข้าใจและทำได้ ทำงานเพื่อ

งานแล้ว การงาน จะไม่เป็นทุกข์, จะไม่รู้สึกรับเป็นทุกข์, จะไม่เป็นที่น่าระอาหรือเบื่อหน่าย.

พูดอีกทีหนึ่งก็พูดว่า “การงานเป็นสุข” ถ้าคนนั้นมีจิตใจสูงถึงขนาดที่ว่า สามารถทำงานเพื่องานได้แล้ว มันจะสนุกไปหมด ไม่ว่าจะป็นงานชนิดไหน ; ไม่ต้องไปดูหนังไปดูละคร ไม่ต้องไปเที่ยวเสเพล เกรประพฤติ อบายมุข เขาก็จะมีความพอใจ มีความสุขอยู่ในการทำงาน หรือว่าแม้จะเหน็ดเหนื่อย ตรากตรำ ก็ไม่รู้สึกรับเป็นทุกข์. ถ้าจิตมันสูงถึงขนาดที่เรียกว่า “ทำงานเพื่องาน” การงานจะไม่เป็นทุกข์, ขอให้ไปสังเกตดูให้ดี.

ถ้าทำงานเพื่อจะได้นั้น เพื่อจะได้นี้, เพื่อตัวกู หรือเพื่อพรรคพวกของกู หรือเพื่ออะไรก็ตาม, มันจะเป็นทุกข์ และเป็นทุกข์เสียตั้งแต่ยังไม่ทันจะทำ คือมันจะหนักอึ้ง หรือว่ามีปัญหาเรววนหลายอย่างหลายประการ : จะทำสำเร็จหรือไม่สำเร็จ, จะขาดทุนหรือกำไร, หรืออะไร, ล้วนแต่มีปัญหาอย่างนี้. ฉะนั้นการงานมันก็เป็นสิ่งที่มืดมนท์ ไม่แจ่มแจ้ง ไม่สดใส ก็ทำไปด้วยความจำเป็น

ที่ความอยากจะได้เงิน หรือได้อะไรก็ตามเถอะ มันบังคับให้ทำ.

แต่เขารู้สึกไปเสียอีกทางหนึ่งก็ได้ ถ้าเขาสร้าง ความหวังชนิดที่มันจะได้ สำเร็จ หรือจะได้ตามที่ต้องการ นั้นแหละ, แล้วก็จะทำอย่างบ้าบิ่นบ้ากบ้นได้เหมือนกัน; แต่มันไม่เหมือนกันดอก คือมันไม่สนิท ไม่สะอาด เหมือนกับว่าทำงานเพื่องาน ซึ่งไม่ต้องทะเลาะดุนอะไร เหมือนกับทำงานไปด้วยจิตว่าง. ทำงานเพื่องาน นี้ข้อที่สอง เป็นอย่างนี้. ข้อที่หนึ่งว่า เพื่อมศีลธรรมดี ข้อที่สองว่า เพื่อ ให้งานนั้นจะไม่เป็นทุกข์ จะเป็นของสนุก.

และขอแถม ขันที่สาม สักข้อหนึ่งว่า มันเป็นการ ปฏิบัติธรรมะอย่างยิ่งอยู่ในตัว; หัดทำงานเพื่องาน จะเป็นการปฏิบัติธรรมะ เพื่อหมดตัวกู หมดของกู บรรลุนิพพานได้, ไม่ต้องไปทำวิปัสสนาที่ไหน ให้มัน ล้าปากนักก็ได้; แต่ขอให้ทำงานเพื่องานนั้นเรื่อยไป มัน จะทำลายตัวกู อยู่เรื่อยไป, จะเป็นการ ทำงานด้วย และ เป็นการ ปฏิบัติธรรมะเพื่อไปนิพพานด้วย รวมกันอยู่ใน ตัว ซึ่ง จะต้องทำด้วยสติ ที่ลืมไม่ได้; เพราะถ้าลืมมัน

ก็จะมีความหมายที่. จะต้องมีความดี และก็มีปัญญาที่ถูกต้อง
กำกับกันอยู่; ทำงานเพื่องาน ก็คือหัดทำงานด้วยจิต
ว่างนั่นเอง.

ทำงานเพื่องานเน้นหลักที่ไม่ต้องเพื่ออะไร.

ที่นี้เป็นวัดป่าพระเถื่อน มีปริญาตายแล้ว
ก่อนตายนี้ มุ่งหมายข้อนี้ด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้น เราจึง
มีหลักการเฉพาะที่นี้ว่า “ทำงานเพื่องาน”. ถ้าเลเวล
มากกว่านี้ ก็ทำงานเพื่อนเพื่อน เพื่อส่วนรวม; แม้แต่
เพื่อศาสนา ก็ยังต่ำกว่าการทำงานเพื่องาน เพราะมัน
ยังมีอะไรอยู่ มีของเราอยู่ แล้วก็ทำเพื่อของเรา; แต่
ถ้าทำงานเพื่องานล้วนๆ ละก็ ไม่ต้องเพื่ออะไร ฉะนั้น
จึงสูงสุด.

ทำงานเพื่องานมันมีความหมายของมันเฉพาะ แล้ว
ก็มีจิตใจที่เหมาะสมชนิดนั้นแหละ จึงจะทำได้. ฉะนั้น
ทำงานที่นี้ คุณจะสังเกตเห็นว่า ไม่ได้มีใครชอบใจ, ไม่ได้
มีใครขอบคุณ, ไม่ได้มีใครให้รางวัล; บางทีไม่มีใครจะ
เอาใจใส่ว่า จะได้กินน้ำสักแก้วหนึ่งหรือเปล่าก็ได้ ถ้าทำงาน

เพื่อนาน. ถ้าหวังอยู่ว่าจะให้ใครมาขอบคุณ ที่มาช่วยงานหรือทำงาน ก็ไม่ได้ทำงานเพื่อนาน อย่างที่ว่า.

ฉะนั้น ถ้าจะสมัครศึกษาในหลักสูตรของวัดป่าพระเถื่อนอยู่ที่นั่นละก็; ก็ทำงานเพื่อนาน โดยไม่ต้องมีใครขอบคุณ, ไม่ต้องมีใครแห่มาสรรเสริญเยินยอ, ไม่ต้องมีใครให้รางวัลอะไร แม้แต่คำว่า “ขอบใจ”. นั้นจะถูกต้องตามแบบวัดป่าพระเถื่อน ซึ่งมัน จะละลายตัวกู-ของกูนั้นออกไป ทุกทีๆ มันก็จะสิ้นสุดลงได้ สักวันหนึ่งเป็นแน่.

ทำงานเพื่อนานจะเป็นสุข.

ที่นี้มันก็จะเลยไกลออกไป กว้างออกไป ถึงว่าแม้จะทำงานที่บ้าน อย่างสมมติว่าลาสิกขาบท ไปทำงานอย่างฆราวาสนั้น ก็ลองไปคิดดูเถิด : ทำงานเพื่อนาน, ทำงานเพื่อเงิน, ทำงานเพื่อครอบครัว, ทำงานเพื่ออะไร, มันต่างกันลิบ แหละ; แล้วมันก็ยังจะทำได้อยู่นั้นแหละ; ไม่ต้องกลัวว่าถ้าเราไม่หวังจะให้แก่ใคร หรืออะไร ที่เป็นความอยากของกิเลสตัณหาแล้วจะไม่มีแรงทำ.

ทำงานอย่างพวกนั้น ก็ทำงานด้วยกำลังของกิเลส
 ตัณหา : เพื่อกู เพื่อของกู : ส่วนคนนั้น ทำงานด้วย
 กำลังของสัจจะ ของธรรมชาติ ด้วยปัญญาที่มองเห็น
 ของจริงของธรรมชาติ. เมื่อคนโน้นทำงานด้วยตัณหา;
 คนนี้ทำงานด้วยปัญญาชนิดที่บริสุทธิ์, มันก็ได้ผลอย่างที่ไม่
 คัดโกง, อย่างที่ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยหรือเป็นทุกข์ หรืออย่าง
 ที่จะเป็นการก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมเพื่อนิพพานไป
 ในตัว.

ถ้าทำได้นะ แม้ว่าจะสีกออกไปทำราชการ ค้าขาย
 หรืออะไร ก็สุดแท้แต่ว่าจะมีอาชีพอะไร ถ้าเก่งจริง มัน
 ก็คงทำงานเพื่องานได้อยู่แน่แหละ; ไม่มีใครมาแย่งชิง
 อะไรเอาไปได้ เงิน ทอง ของนั้น มันก็คงเป็นของคนนั้น
 ไปตามกฎหมายตามระเบียบ ตามขนบธรรมเนียม; เพียง
 แต่ไว้ในใจมันต่างกัน.

ทำงานเพื่องานเป็นศิลป์แห่งชีวิตเพื่อไม่สูญ.

ถ้าจะถือว่าเป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับศาสนาก็ได้ ก็เป็น
 ศิลป เป็นเคล็ดสำหรับมนุษย์, เป็นศิลป์แห่งชีวิต หรือ

เป็นชีวิตเพื่อศิลปะก็ตาม ที่คนจะอยู่อย่างไม่เป็นทุกข์,
แต่ที่ผมกำลังพูดนี้หมายความว่ามันเป็นเรื่องของธรรมชาติของ
พระศาสนา ที่เราจะต้องเข้าใจอย่างนั้น และเราจะต้อง
ปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้น แล้วก็จะได้ไม่เป็นทุกข์ โดย
ที่มีเหตุผลแสดงอยู่อย่างชัดเจน. มันอยู่ที่ว่าจะกล้าหรือ
ไม่กล้า ที่จะถอยหลังอย่างนั้น.

ที่มันขึ้นอยู่กับที่ว่า มันฉลาดพอหรือไม่พอ;
ถ้าฉลาดไม่พอมันไม่กล้าดอก, ไปคิดดูเถอะ มันไม่กล้า
ที่จะคิดลงไปอย่างนั้น เพราะความฉลาดมันไม่พอ. ถ้า
พูดให้ตรงกว่านั้นก็คือ คนยังโง่อยู่ ไม่รู้จักศิลปะของธรรมชาติ
หรือของชีวิต.

เดี๋ยวนี้เราจะ รับประทานตายก่อนตายกันแบบวัดป่า
พระเถื่อน ก็คือทำเพื่อไม่มีตัวกู - ของกู ถ้ารับประทาน
ได้จริง ก็ออกไปทำงานเพื่องานโดยแน่นอน แล้วไม่มี
ความทุกข์, เลยขมกริมอยู่ตลอดเวลา.

๒๗ ๒๘ ๒๙

แมมครอบครวัทเพอหนาท.

ถามว่าจะมีครอบครั้วทำไม? มีบุตรภรรยาสามี
ทำไม? มันก็มี เพื่องาน อีกเหมือนกัน ไม่ใช่เพื่อตัวกู -

ของกู อย่างนมหักเลสน้อยกว่าที่จะพูดว่า “เพื่อภรรยาของกู เพื่อลูกของกู เพื่ออะไรของกู”.

มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องทำ เมื่อทำหน้าที่นั้น ก็ให้ทำเพื่อหน้าที่; อย่างฆราวาสนักมีหน้าที่ที่จะต้อง มีครอบครัว, ก็มีครอบครัวอย่างที่มันเป็นหน้าที่. ย่อมมี ด้วยความโง่ ความหลง บ้ากามารมณ์ บ้าอะไรต่าง ๆ.

รู้จักธรรม ๔ ความหมายเพื่อปฏิบัติได้ถูก.

ธรรมะคือหน้าที่นี้ เราพูดกันมานานแล้ว ธรรมะ ๔ ความหมายน้อยาลิมเสียด มันจะเป็นหลักประกันที่ให้ เข้าใจเรื่องอะไรได้ดี :-

ธรรมะคือธรรมชาติทั้งหลาย, ปราภฏการณแห่ง ธรรมชาติทั้งหลายนี้เรียกว่าธรรม “ธรรมะ”.

แล้ว กฎของธรรมชาติ ก็คือธรรมะ.

หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ ก็คือธรรมะ; นี่หน้าที่ ตวันจำไว้เถิด.

แล้ว ผลที่ได้รับมาจากการทำหน้าที่ นั่นก็คือ ธรรมะ ธรรมะอีกเหมือนกัน.

บาลีมันมีคำคำเดียวเท่านั้น สำหรับจะใช้กับสิ่งนี้ :
 หน้าที่นั้นคือ ธรรม, ธรรมนั้นคือ หน้าที่; ทำหน้าที่
 ก็คือ การปฏิบัติธรรม.

ปฏิบัติตามหน้าที่ ก็คือปฏิบัติธรรม.

ที่นี้เรามีหน้าที่อย่างไร? ก็ทำหน้าที่นั้นเพื่อ
 หน้าที่ ก็แล้วกัน มันจะไม่มาสม ไม่หนักอวบนอก บน
 จิตใจ หรือบนศีรษะ. เมื่อเป็นฆราวาสก็มีหน้าที่อย่าง
 ฆราวาส, เป็นบรรพชิตก็มีหน้าที่อย่างบรรพชิต, แม้วามัน
 จะใช้คำรวมๆ ร่วมกันได้; เช่น คำว่า “หน้าที่เพื่อดับ
 ทุกข์” มันก็ยังแยกกันได้ว่า จะดับทุกข์อย่างฆราวาส, หรือ
 ดับทุกข์อย่างบรรพชิต.

เมื่อสมัครมีหน้าที่อย่างฆราวาส ก็ทำหน้าที่อย่าง
 ฆราวาส และขอให้ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มันก็คง
 เป็นการงานเพื่องานอยู่นั่นเอง : จะเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย
 มันก็คือหน้าที่ ก็ทำหน้าที่คือหน้าที่; มันจะไม่มี ความ
 ทุกข์ความร้อน. ลูกเมียสมบัติพัสถาน มันจะไม่มาสมอยู่
 บนจิตใจของคนคนนั้น. นี้เรียกว่าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่

แล้วก็จะไม่มีอาการชนิดที่เรียกว่า ผิดใจอะไรกันชนิดหนึ่งก็
 ยิงมันตายเลย : ยิงหัวบ้าง, ยิงเมียบ้าง, แล้วแต่ว่าฝ่าย
 ไหนมันจะมุกทะลุจุดขึ้นมา; อย่างที่เราจะเห็นได้ว่า มัน
 หนาแน่นขึ้นทุกทีในหน้าหนังสือพิมพ์.

เรื่องผิดใจกันนิดเดียว หรือแม้แต่ว่าเรื่องมีชู้
 เป็นเรื่องใหญ่โตแล้ว คนโง่คนนั้นก็ไปยิงเมียตาย แล้วก็
 ไปเข้าตะราง, มันจะได้อะไร? คนชั้นปู่ ย่า ตา ยาย สมัย
 โนนเขาจะไม่โง่ถึงขนาดนั้น; มีชู้ก็มีชู้ไป, เมื่อพูดกัน
 ไม่รู้เรื่องมันก็แยกกัน ก็เลิกกัน บางทีมันจะมอบไปให้
 เสียเลย ไม่ต้องไปยิงใครฆ่าใคร. นี่เพราะเขาถึงธรรมะ
 มากกว่า, เพราะทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ก็ทำงานเพื่องาน จะมี
 อะไร จะกินอะไร จะใช้อะไร เป็นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
 ไปหมด; นั่นแหละ ก็จะประกอบไปด้วยธรรมะ.

ทำงานเพื่องาน จิตจะสงบว่าง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังใช้คำว่า ทำงานเพื่องาน บางทีก็
 จะใช้คำว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วแต่ใครจะชอบคำไหน,
 หรือให้ความหมายแก่คำสองคำนี้ เหมือนกันหรือว่าต่างกัน

อย่างไร, ถือเสียว่ามันเหมือนกันแล้วกัน. หน้าที่ก็คืองาน งานก็คือหน้าที่; ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ทำงานก็เพื่องาน ก็ไม่มีตัวกู-ของกู ที่จะเดือดร้อน เหมือนกับตกนรกอยู่; เพราะว่าได้ทำงานแล้วนี้ มันก็ควรจะได้ใจ.

เราต้องการจะทำงาน พอเราทำงาน ได้ทำงาน ก็ควรจะได้ใจ สบายใจเป็นสุข ตั้งแต่แรกลงมือทำ; แม้ว่าจะงานมันมากหรือกินเวลานาน อย่างไรก็ตามจะทำานี้ มันต้องเริ่มไถนา ต้องเริ่มอะไรไปตามลำดับ : แม้จะทำด้วยจอบก็ต้องฟันกันหลายพันครั้งหรือหลายหมื่นครั้ง. ถ้าว่าทำงานเพื่องาน พอฟันลงไปครั้งแรกมันก็ยินดีแล้ว; เพราะว่าได้ทำงาน, เพราะว่าเราต้องการจะทำงาน.

แต่ถ้าทำงานเพื่อเงินแล้ว แหม, มันยังไกลมาก; จิตมันยังสงบไม่ได้ มันว่ายิ่งอีกนาน กว่าจะเป็นข้าวเปลือกออกมา. ต่อเมื่อมีเงินมานั้นจึงจะพอใจ; เพราะเขาทำงานเพื่อเงิน. ถ้าทำงานเพื่องาน มันพอได้ทำงานก็พอใจ, พอใจไปตามลำดับ. ดังนั้นคนที่ทำงานเพื่องานนั้นจะนอนหลับสนิทกว่าคนที่ทำงานเพื่อเงิน, คือว่าเหนื่อยก็เหนื่อยน้อยกว่า ความเป็นทุกข์มันก็ผิดกันมาก.

ทำหน้าทีเพื่อหน้าที

เขาใช้^๑เป็นจริยธรรมสากลด้วย.

ทำหน้าทีเพื่อหน้าที ก็กลายเป็นจริยธรรมสากล
ไปแล้ว. นี้คุณไปค้นดูในตำรับตำราพวกศีลธรรม—
จริยธรรมของสากล; ถ้าไม่มีที่ไหนสะดวก ง่าย ๆ ก็ไป
เปิด Encyclopedia Britannica ดูที่คำว่า moral, morality,
ethics จะพบยืนยันเรื่อง Duty for duty's sake เขาถือว่า
เป็นสิ่งที่ถูกต้องร่วมกัน; คือว่าหลักเกณฑ์หรือแบบฉบับ
ที่จะมาเขียนลงในหนังสือขนาด Encyclopedia Britannica
นี้เป็นที่รับรองเป็นฝูง ๆ ในหมู่นักปราชญ์ในแขนงนั้น
และทั้งโลก. เขาจึงกล้าประกาศออกมาในฐานะที่เป็น
ความรู้ของโลก.

คำว่า "ศีลธรรม" นี้ก็เพื่อ^๒ให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดี
ที่สุด สำหรับมนุษย์ นี้ ก็ตรงกันที่ว่า ศาสนาก็ต้องการ
อย่างนี้, ศาสนาไหนมันก็ต้องการอย่างนี้. จุดหมายปลายทาง
ให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.

ที่นี้ ระบบจริยธรรม หรือปรัชญาของศีลธรรม
ก็ยังยืนยัน อย่างนี้ อะไรเป็น สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้

ได้ คือเป้าหมายของศีลธรรม; แล้วก็ทำไป ตามที่
แสดงไว้ว่าจะต้องทำอะไร.

ทีนี้ ในสิ่งที่มันเป็น ผลเลิศของจริยธรรมนั้น เขา
กว้างไว้ ๔ อย่าง เรียกว่า “ความดีสูงสุดของมนุษย์” :

อย่างที่ ๑. ความสุขที่แท้จริง นี่มันเหมือนกับ
ศาสนา; นั่นแหละ คิดดู ความสุขที่แท้จริง.

อย่างที่ ๒. ความเต็มเปี่ยม เต็มเปี่ยมแห่งความ
ถูกต้องของความเป็นมนุษย์.

อย่างที่ ๓. ^๑หน้าที่เพื่อ^๒หน้าที่.

อย่างที่ ๔. ความรักร่วมกันหมด ความรักสากล.

ข้อที่ ๑. Happiness, ข้อที่ ๒ Perfection, ข้อที่
๓ Duty for dutys' sake หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่,
และข้อที่ ๔ น ^๕Universal love, love ความรัก. นี่สี่อย่าง
นี่คือ เป้าหมายสูงสุดของจริยธรรมของมนุษย์ ตามที่เขา
ตกลงกัน.

ทีนี้ผมมารู้สึกน่าหวั่นว่า มันต้องมากมายอย่างนี้
เดียวหรือ? ถ้ามีหน้าที่เพื่อหน้าที่อย่างเดียวพอแล้ว.
คุณคิดดู ข้อที่ ๓ หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่; ลอง

ดูเถิด ถ้าทำได้จริง มันก็ไม่มีตัวตน; พอไม่มีตัวตน ก็เป็นความสุข คือข้อที่ ๑ Happiness, แล้วก็ เป็นความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ Perfection ที่มนุษย์มันจะเต็มได้เท่าไร มันก็เต็มได้เท่านั้น, เต็มได้แค่นี้ไม่มีตัวตน แล้วทำงานเพื่อนาน, แล้วคนที่ไม่มีตัวตน อย่างนี้ ก็เป็น Universal love คือรักทุกคนเป็นคนเดียวกันอยู่ในตัว เพราะมันไม่มีตัวตน.

ถ้าไม่เคยฟังหรือไม่เคยคิดมาก่อน มันก็เข้าใจยาก คือ จะพูดว่า พอเราไม่มีตัวเราแล้ว ทุกอย่างมันจะเป็นอันเดียวกันหมดได้. เดียวนี้มันมีตัวเรา มีตัวกู มันแบ่งแยกเป็นสัดส่วน เป็นขอบเขต; พอไม่มีตัวเรา มันก็คือ ว่าง, ว่างมีตัวเดียวแหละ. ว่างสากลจักรวาล ต้องมีถึง ๔ อย่าง มันก็มากเรื่องที่จะคิดนึกศึกษา หรือปฏิบัติ. ที่นี้เหมือนกันเดียว “ทำงานเพื่อนาน” “ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่” ตัวกูไม่มี ที่เหลืออีก ๓ อย่าง มันก็เข้ามาเอง, มันก็มาเอง, เข้ามาเป็นทางเอง ฉะนั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาของเรา ก็ควรจะเป็นที่พอใจ ที่มันจะแก้ปัญหาอะไรได้หมด คือ อย่างมีตัวกู อย่างมีของกู.

ขอให้สนใจ ตัวกู - ของกู จะเป็นคนเย็น.

ฉะนั้น ขอให้สนใจเรื่อง^๕นี้แหละให้มากขึ้น เรื่องที่
ไม่มีตัวกู - ของกู ขอให้สนใจให้มากขึ้น ๆ; ให้เข้าใจ
ให้มากขึ้น ๆ ก็จะเป็นคนเย็นไม่มีความร้อน, ไม่มีความทุกข์
ยุ่ง^๕ช. การงานกลายเป็นความสุข, การงานกลายเป็น
การปฏิบัติธรรมเพื่อไปนิพพาน.

เดี๋ยว^๕ เขามักจะไม่ยอมฟัง แล้วก็ไปเอาไปคิด
ว่าที่ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู นั้นมันเป็นอย่างไร? เขาไม่ยอม
คิด แล้วเขาเกลียดเสียตงแต่^๕ได้ยินที่แรก ว่าไม่มีเราแล้ว
จะทำอะไรกันไปทำไม? แต่ที่แท้เรากำลังบอกให้รู้ว่า เรา
จะมีเราชนิดที่ไม่เป็นทุกข์; มีเราชนิดที่ไม่ใช่เรา, ที่
ไม่ใช่ของเรา เราจะได้ไม่เป็นทุกข์.

ให้สังเกตดูให้ดี ว่ามัน ไม่ใช่ไม่มีอะไรเสียเลย,
มันไม่ใช่ไม่มีอะไรเสียเลย, มันก็คง มีอยู่อย่างเดิม แต่ไม่มี
ความยึดถือว่าเรา ว่าของเรา : บ้านเรือน ลูกเมีย ทรัพย์
สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง เงินทอง ข้าวของ มันก็ยัง
คงมีอยู่อย่างเดิมของมัน. แต่แล้วทำไมว่าไม่มีเรา ไม่มี
ของเรา? เพราะว่าจิตใจมันไม่สร้างความรู้สึก ชนิดนั้น

ขึ้นมาด้วยความโง่ เหมือนกับที่เราได้พูดไปแล้วเมื่อคืนที่แล้วมาว่า หัวใจของพุทธศาสนาอยู่ที่ไม่มีคน อยู่ที่ไม่มีตัวกู - ของกู, อยู่ที่ตายแล้วก่อนตาย.

ทีนี้เมื่อใคร เอาหัวใจของพระศาสนา มาใส่ไว้ในใจของตัวได้ คนนั้นก็พิเศษทันที เปลี่ยนสภาพไปเป็นอะไรก็ไม่รู้, ไม่รู้จะเรียกอย่างไร? เขาก็จะเรียกว่า “พระอรียเจ้า” บ้าง, เรียกอะไรไปตามเรื่องของเขา. แต่เราจะเรียกว่า “คนที่มีความทุกข์ไม่เป็นอีกต่อไป”; ผู้ที่มีความทุกข์กับเขาไม่เป็นอีกต่อไปจนตลอดชีวิต.

รู้จักเรื่อง ตัวกู - ของกู แล้วจะไม่มีทุกข์.

ขอให้รู้จักหรือเข้าใจ เห็นชัดว่ามันเนื่องกันไปหมด เรื่อง ไม่มีตัวกู - ของกู, เรื่อง ตายก่อนตาย, เรื่อง หัวใจของพุทธศาสนา นี้ มันจะเนื่องไปถึงทุกเรื่อง สำหรับจะไม่มีมีความทุกข์, ทุกเรื่องที่จะไม่มีมีความทุกข์ ต้องมาที่นี้ ต้องมาที่ ความไม่มีตัวกู - ของกู.

ทีนี้เขาก็จะแบ่งเขตกันเสีย ว่ามันดีเกินไป เรายังไม่เอา เรายังจะอยากอยู่อย่างคนมีกิเลส อย่างยังมีตัวกู--

ของกู อยากจะเป็นโลก โลกนี้ให้มันมาก ๆ. นี่เขาถึย
เสียว่าอย่างนี้ ส่วนเรื่องที่ไม่มันตัวกูมัน เป็นโลกุตตระ
มากเกินไป เขายังไม่ต้องการ. ข้อนีผิตพระพุทธประสงค์
ที่ได้บอกแล้วแต่วันก่อนว่า : -

พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเรื่องอนัตตา เรื่อง
สุญญตา เรื่อง โลกุตตระแก่ฆราวาสที่ยังมีลูกมีเมีย ยัง
ประพรมของหอม ยังตบแต่งเนื้อตัว; คือว่าถ้าเขายังมีลูก
มีเมีย มีบ้านมีเรือน ก็ขอให้มันด้วยจิตใจที่รู้จักสุญญตา
ก็เลยไม่มีความทุกข์, เป็นฆราวาสที่ไม่มีความทุกข์ มัน
น่าดู. ถ้าเป็นฆราวาสที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส อะไรมันก็มี
ความทุกข์; อยู่เฉย ๆ มันก็มีความทุกข์ เพราะวิตกกังวล
เป็นห่วง ชีขลาด หรือกลัวอะไรล่วงหน้า.

คนเป็นโรคมากขึ้นเพราะเป็นทาสตัวกู - ของกู.

ถ้าจะลองตั้งคำถามว่า ทำไมคนสมัยนี้มันเป็นโรค
เส้นประสาทและโรคอื่น ๆ ที่เนื่องกัน มันมากกว่าคนโบราณ
ยิ่งยุคโบราณเท่าไร มันก็ยิ่งเป็นโรคนี้น้อย; หมายความว่า
ว่าถ้ายอมรับอย่างนี้ละ. ก็ตอบได้ว่า เพราะเดี๋ยวนี้คน

ไม่มีธรรมชาติเข้ามาช่วย เสียเลย มีแต่เต็มไปด้วยความ
ต้องการ เตือดร้อน ดิ้นรนแห่งตัวกู—ของกู จึงเป็น
โรคประสาทมากกว่าสมัยโบราณ ที่เขาไม่ค่อยจะมีอะไรมา
ยั่ว มาดึงมาอะไรให้มันดิ้นรนกันอย่างนี้; เพราะเขามี
ธรรมชาติง่าย ๆ ตามธรรมชาติ หรือว่าตามสิ่งแวดล้อมสมัยนั้น
ซึ่งไม่ยั่วให้เกิดตัวกู—ของกูนั่นเอง.

เดี๋ยวนี้มันคล้าย ๆ กับว่ามันอาบ มันย้อม มันอะไร
อยู่ด้วยตัวกู—ของกู ไปเสียทุกเวลา, แม้เกือบจะทุก
กระเบียดนิ้วของเนื้อตัว ก็จะต้องเป็นโรคทางจิตกันมากขึ้น,
หาความสงบสุขที่แท้จริงไม่ได้.

ทีนี้จะคิดกันอย่างไร ? จะยอมเป็นอย่างนั้นหรือ ?
ถ้ายอมเป็นอย่างนั้น ผมว่าไม่ต้องมาบวชมาศึกษาธรรมะของ
พระพุทธเจ้าให้เสียเวลา, ก็ไปทำตามนั้นก็แล้วกัน. นี่
ถ้ามาบวช จะมาศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้า มันก็
กลายเป็นว่าเพื่อแก้ปัญหาอันนี้ เพื่อจะอยู่ในโลกนี้ อย่าง
ที่ว่าเป็นผู้ชนะ ไม่ใช่ผู้แพ้; ฉะนั้น ธรรมะมีไว้ให้คน
อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ.

ที่นี้คนโง่ ๆ แห่งสมัยวิทยาศาสตร์นี้แหละ เขาบขัน
ว่าธรรมชาติมีไว้สำหรับให้คนหนีโลก, หนีเตลิดเปิดเปิงไป
จากโลก, ไปอยู่ในป่าในดง. ใครไปอยู่กับธรรมชาติ นั้น
มันโง่ที่สุด; นี่เขายังว่าเอาเองอีกด้วย.

ศาสนาช่วยให้คนอยู่ในโลกด้วยชัยชนะ.

ศาสนาเขาไม่ได้ต้องการอย่างนั้น ไม่ใช่ยอมแพ้
แล้วหนีโลกไปอยู่ในป่า ธรรมชาติ หรือ ศาสนาต้องการให้
คนมีชัยชนะอยู่ในโลก : จะมีการงาน มีครอบครัว
บุตร ภรรยา สามี มีหน้าที่ความรับผิดชอบใหญ่ยิ่งขึ้น
ไปเท่าไรก็ตาม ก็อยู่ในโลก, แล้วก็อยู่ด้วยชัยชนะทำอะไร
ได้ทุกอย่าง. ความมุ่งหมายที่แท้จริงของธรรมชาติเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ถ้า จะอยู่ในโลก ด้วยชัยชนะ ทุกอย่างนั้น
จะต้องทำอย่างไร? มันก็มาถึงเรื่องที่กำลังพูด คือว่าเขา
จะต้องมีจิตใจอย่างนี้เท่านั้นแหละ จึงจะอยู่ในโลกด้วย
ชัยชนะได้; ไม่อย่างนั้นมันจะแพ้ตลอดเวลา แล้วคน
โง่ ๆ เหล่านั้นก็ไม่ได้รู้ว่าแพ้, แม้จะเอาปืนจ่อขมับตัวเอง,
ยิงตัวเองตาย มันก็ไม่ว่าแพ้ดอก คิดว่าชนะหรืออะไร

อยู่เรื่อยไป. ถ้ามีธรรมชาติจริงมันก็จะชนะจริง คือมันจะ
อยู่เหนือปัญหา ชนะปัญหาขึ้นไปได้ตามลำดับ.

จะนั้นช่วยกันบอกเพื่อนฝูงของเราด้วยว่า ธรรมะ
นี้ เขามีไว้แบบนี้ เขามีไว้สำหรับให้อยู่ในโลกด้วย
ชัยชนะในทุกกรณี.

ธรรมะมีไว้เพื่อค้ำค้ำทุกคนในโลก.

อย่าเข้าใจว่าธรรมะหรือศาสนามีไว้ สำหรับให้
คนทั้งบ้าน ทั้งเรือน ทั้งครอบครัว ไปอยู่ในป่า เป็นพระ-
อรหันต์กันในป่า; ไม่มีความมุ่งหมายอย่างนั้น; มีความ
มุ่งหมายจะดับความทุกข์ให้แก่ทุกคนในโลก ทั้งที่เป็น
เทวดาและมนุษย์. มนุษย์ก็มีความทุกข์, เทวดาก็มี
ความทุกข์. ธรรมะก็ต้องการให้ชนะทุกข์, ให้ชนะ
ความทุกข์ให้ได้; แล้วแต่ว่าเขาจะเป็นอย่างไร.

ที่นี้ ระบบที่ออกไปบวชอยู่ในบ้านนั้น มันเป็น
ข้อปลีกย่อยพิเศษ ที่คนบางคนเขาต้องการ เพื่อง่าย เพื่อ
สบาย เพื่อสะดวก เขาชอบอย่างนั้น มีสิทธิเสรีภาพที่จะ
ทำได้อย่างนั้น ก็เป็นไปได้. แต่คนทั้งหลาย ๙๐ เปอร์เซนต์

ทำอย่างนั้นไม่ได้ มันจะต้องอยู่ในโลก ต่อสู้อย่างในโลก
เขาควรจะมีอะไรสักอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เขาไม่พ่ายแพ้.

๖๔๖ ๖๕๖ ๖๖๖ ๖๗๖ ๖๘๖ ๖๙๖ ๗๐๖ ๗๑๖ ๗๒๖ ๗๓๖ ๗๔๖ ๗๕๖ ๗๖๖ ๗๗๖ ๗๘๖ ๗๙๖ ๘๐๖ ๘๑๖ ๘๒๖ ๘๓๖ ๘๔๖ ๘๕๖ ๘๖๖ ๘๗๖ ๘๘๖ ๘๙๖ ๙๐๖ ๙๑๖ ๙๒๖ ๙๓๖ ๙๔๖ ๙๕๖ ๙๖๖ ๙๗๖ ๙๘๖ ๙๙๖ ๑๐๐๖ ๑๐๑๖ ๑๐๒๖ ๑๐๓๖ ๑๐๔๖ ๑๐๕๖ ๑๐๖๖ ๑๐๗๖ ๑๐๘๖ ๑๐๙๖ ๑๑๐๖ ๑๑๑๖ ๑๑๒๖ ๑๑๓๖ ๑๑๔๖ ๑๑๕๖ ๑๑๖๖ ๑๑๗๖ ๑๑๘๖ ๑๑๙๖ ๑๒๐๖ ๑๒๑๖ ๑๒๒๖ ๑๒๓๖ ๑๒๔๖ ๑๒๕๖ ๑๒๖๖ ๑๒๗๖ ๑๒๘๖ ๑๒๙๖ ๑๓๐๖ ๑๓๑๖ ๑๓๒๖ ๑๓๓๖ ๑๓๔๖ ๑๓๕๖ ๑๓๖๖ ๑๓๗๖ ๑๓๘๖ ๑๓๙๖ ๑๔๐๖ ๑๔๑๖ ๑๔๒๖ ๑๔๓๖ ๑๔๔๖ ๑๔๕๖ ๑๔๖๖ ๑๔๗๖ ๑๔๘๖ ๑๔๙๖ ๑๕๐๖ ๑๕๑๖ ๑๕๒๖ ๑๕๓๖ ๑๕๔๖ ๑๕๕๖ ๑๕๖๖ ๑๕๗๖ ๑๕๘๖ ๑๕๙๖ ๑๖๐๖ ๑๖๑๖ ๑๖๒๖ ๑๖๓๖ ๑๖๔๖ ๑๖๕๖ ๑๖๖๖ ๑๖๗๖ ๑๖๘๖ ๑๖๙๖ ๑๗๐๖ ๑๗๑๖ ๑๗๒๖ ๑๗๓๖ ๑๗๔๖ ๑๗๕๖ ๑๗๖๖ ๑๗๗๖ ๑๗๘๖ ๑๗๙๖ ๑๘๐๖ ๑๘๑๖ ๑๘๒๖ ๑๘๓๖ ๑๘๔๖ ๑๘๕๖ ๑๘๖๖ ๑๘๗๖ ๑๘๘๖ ๑๘๙๖ ๑๙๐๖ ๑๙๑๖ ๑๙๒๖ ๑๙๓๖ ๑๙๔๖ ๑๙๕๖ ๑๙๖๖ ๑๙๗๖ ๑๙๘๖ ๑๙๙๖ ๒๐๐๖

นี่เป็นข้อที่ยืนยันให้เห็นยิ่ง ๆ ขึ้นทุกทีว่า พระ-
พุทธเจ้าก็ตรัสสอนสุญญาตา แม่แก่ฆราวาส, ถืออาวรุทที่
ชื่อว่า “สุญญาตา” นี้จะแก้ปัญหาแม่ของฆราวาส, แต่อาวรุท
นี้ก็ออกจะประหลาด ๆ อยู่ คือเป็นพระอรหันต์ก็ได้, ไม่
เป็นพระอรหันต์ก็ได้, ลดลงมา ไม่มีความทุกข์อยู่ในบ้าน
เรือน ตามแบบของชาวบ้านก็ได้.

ถ้าเราอย่าพูดถึงพระอรหันต์ หรือถึงอะไรทำนอง
นั้นกันเสียเลยนั้นแหละจะดี เอาแต่ว่าไม่มีความทุกข์ก็แล้ว
กัน; ถ้าไปพูดเรื่องพระอรหันต์ ไม่ใช่พระอรหันต์
โสดาบัน สกิทาคาอะไร มันจะทำให้เรื่องมาก ลำบากแก่
การศึกษา มีปัญหามาก. เอาแต่หลักสั้น ๆ ว่า ถ้าเรามี
ตัวกู - ของกูน้อยเท่าใด เราจะมีความทุกข์น้อยเท่านั้น,
เราหมดตัวกู - ของกูเมื่อไร เราจะไม่มีความทุกข์เลย,

เอาเท่านั้นก็พอแล้ว. ตรงไหนจะเป็นพระอรหันต์, ตรงไหนจะเกือบเป็นพระอรหันต์ อย่าไปสนใจเลย

“ทำงานเพื่องาน” ก็อยู่ในโลกได้ด้วยชัยชนะ.

ที่นี้ก็สรุปเป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นหลักปฏิบัติ ง่ายๆ ก็คือ “ทำงานเพื่องาน” นี้มันเกินกว่าที่จะเรียกว่า ปอกกล้วยให้กิน, คือสรุปใจความ ข้อความอะไรทั้งหมด แล้ว จนยังเหลืออยู่ว่า คุณทำงานเพื่องาน ก็พอแล้ว ไม่ต้องเรียนอะไรมากกว่านั้น. เหตุผลที่ว่า ทำไมจะต้องทำอย่างนั้น? มีสัจจะอะไร อย่างไรนั้น? ให้คนอื่นคิดก็ได้, เขาก็มีความจริง มีข้อเหตุผลของความจริง ที่จะต้องทำอย่างนั้น. ที่บอกว่าต้องทำอย่างนั้น; แล้วเราก็ไม่ต้องไปสนใจ. เมื่อเขาบอกว่า “เฮ้, ทำงานเพื่องาน” ก็ลองทำดูซิ แล้วมันไม่มีความทุกข์ แล้วก็จะสอนในตัวเอง ไม่ต้องเชื่อคนอื่น.

วันไหนเราผลอไป ทำงานเพื่อเงิน เพื่อลูก เพื่อเมีย นั้นมันมีความทุกข์, วันไหนเราไม่ผลอ เราทำงานเพื่อหน้าที่ วันนั้นไม่มีความทุกข์. เดี่ยวมันก็รู้ธรรมะขึ้น

มาเอง ไม่ต้องไปเชื่อคนอื่น; ตามหลักกาลามสูตร ที่ว่า
 “เชื่อความรู้สึที่ประจักษ์ชัดอยู่ในภายใน ไม่ต้องเชื่อแม้แต่
 ว่า ผู้เป็นศาสดาของเรา ก็ไม่ต้องเชื่อ”

ต้นเช้าขึ้นมา ขรราวาสกัคือ เป็นพระกัคือ เป็นสัตว์-
 เตรัจฉานกัคือ ทุกชีวิตกัคือ ต้องทำงาน ดูนกหนูตัวเล็ก ๆ เกาะ
 พอตื่นขึ้นมามันกัคือทำงาน คือไปหาอาหารแล้วกินไปเลย;
 นั่นแหละคืองานของมัน นี่มนุษย์เรามันกัคือต้องทำงาน
 แม้แต่เป็นพระกัคือต้องไปบิณฑบาต หรือต้องไปทำอะไรตาม
 หน้าที่. พวกขรราวาสกัคือจะต้องแต่งเนื้อแต่งตัวไปทำงาน
 ที่ออฟฟิศ ที่ไหนกัคือสุดแท้ มันกัคือเป็นเรื่องงานกันไปทั้งนั้น.

ถ้าเขาตั้งใจไว้ไม่ถูก มันจะกระหืด กระหอบ,
 มัน จะร้อนรน มันจะมีความทุกข์ ไม่มากกัคือน้อย. นี้เรา
 กัคือเรียกเขาว่า ปุถุชนผู้ไม่มีความรู้ จะต้องทนทุกข์.
 ที่นัคือถ้าจะเปลี่ยน กัคือต้องเปลี่ยนมาเป็น ผู้ที่ว่ไม่ใช่ปุถุชนที่
 หนาไปด้วยความโง่; เป็นกัคือลัษณปุถุชน เป็นอริยสาวก
 อะไรกัคือแล้วแต่จะเรียก กัคือรู้ว่าอะไรเป็นอะไร, อะไรเป็น
 อย่างไร, ดำรงจิตอย่างไร อย่าให้ความอยากด้วยความโง่
 ครอบงำ. คำพูดนัคือสำคัญมาก ที่พูดเมื่อคืนนั้นแหละ ว่า

ในขณะที่แห่งผัสสะ มันมีความโง่ แล้วก็มีความโง่ มี
 ตัณหาโง่ มีอุปาทานโง่ แล้วก็ป็นทุกข์.

ต้องมัวอยู่ที่ด้วยสติปัญญา.

ฉะนั้น ถ้าให้ความอยากโง่ๆ นั้นลงไปทำงาน
 มันก็จะทำงานเพื่อความอยากที่โง่ๆ; แต่ว่าให้ปัญญาของ
 พระพุทธเจ้า ที่เราได้เล่าเรียนมานี้ ได้รับมอบมานี้ ให้
 ปัญญาของมันชวนให้ทำงาน ไม่ได้บังคับ ไม่ได้จูงมูก
 ไม่ได้ไสหัวไสคอ อย่างกิเลสตัณหา.

ปัญญาเหมือนกับมาเชื่อเชิญ ชักจูง ชักชวน
 ให้ไปทำงาน ก็เรียบร้อยราบรื่น ก็ทำงานด้วยความรู้สึก
 ในหน้าที่, สำนึกในหน้าที่ ทำงานเพื่อหน้าที่, ไม่ได้มี
 ความอยากอย่างโง่เขลาที่เรียกว่า "ตัณหา". แต่มีสติปัญญา
 หรือญาณทัศนะอย่างใดอย่างหนึ่งให้ทำงาน.

ฉะนั้นการทำงานเพื่องาน มันมีความหมายอย่าง
 ยิ่งอธิบายเรื่องก็ยิ่งมาก ผมก็ไม่ค่อยชอบ พูดให้มันมาก
 เรื่อง นี้ไม่ค่อยชอบ; พูดมันก็พูดได้ เดียวมันก็จะมากจน

พี่น้องเสียเปล่า ๆ. เอาเป็นว่า คนเราจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา, ให้อะไรเป็นอะไรตามสมควร ไม่ใช่มากเกินไป, แล้วทำอะไรไปด้วยปัญญานั้น เขาเรียกว่าดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา. ภาษาธรรมะ มีคำพูดอย่างนี้ “เป็นบัณฑิตผู้ดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา”.

ถ้าฟังเทศน์สมัยโบราณสัก ๒๐ - ๓๐ ปีก่อนโน้น ก็จะมีประโยคอย่างนี้ทุก ๆ กณฑ์ที่เทศน์ เพราะเขาแต่งไว้เป็นรูปแบบฉบับ เป็นบัณฑิตดำเนินประโยชน์กิจด้วยปัญญา, ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา. เดียวนี้ไม่ค่อยได้ยิน เพราะเขาพูดกันอย่างอื่น หรือบรรยายกันอย่างอื่น. แต่เราก็ยังเอามาใช้ได้ว่า จงเป็นบัณฑิต แล้วก็ดำเนินชีวิตประจำวัน ทุกเวลาในที่นี้ไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญา”.

นี่ไม่เท่าไรคุณจะเป็นบัณฑิตแล้วนะ ตามธรรมเนียมนะ, บัณฑิตตามธรรมเนียมนะ คือ พอลาสึกขา สึกออกไป เขาเรียกว่า “บัณฑิต” เหลือแต่ “ทิต” กลายเป็น “ทิต” ภาษากระเระกระว่า เรียกว่าเป็น “ทิต”; ที่จริงมาจาก บัน - ทิต ซึ่งมาจากบัณฑิต. บัณฑิตนะ ผู้ดำเนิน

ประโยชน์ก็จดด้วยปัญญา. เดียวนี้เราบวชแล้วสึกออกไป
เป็นบัณฑิต ต้องไปดำเนินประโยชน์ก็จดด้วยปัญญา.

แต่ที่นั่นมันทำไมไม่เข้าเรื่อง ไม่เข้ารูป ไม่ตรงเรื่อง
มันเลยเป็น “ทิด” โง่ๆ ไป; ไม่เคยรู้สึกรู้ว่าเป็น “บัณฑิต”
ด้วยเข้าไป ที่ชาวบ้านเขาเรียกเป็นเสียดังนั้น, ที่ไปเรียก
ว่า “พีทิด” พี่อะไรกัน. ถ้าเป็นไปตรงตามความประสงค์
เต็มแล้ว การศึกษาในอาศรมครบถ้วนตามหลักสูตรแล้ว
จะลาจากอาศรมนั้น ไปดำเนินประโยชน์กิจในโลกนี้ เขา
เรียกว่า “บัณฑิต” มาแต่โบราณกาลในประเทศอินเดีย, เป็น
ขนบธรรมเนียมประเพณี อย่างนี้ก็เหมือนกับเดี๋ยวนี้ไปเข้า
มหาวิทยาลัย เรียนจบได้ปริญญา เรียกว่า “บัณฑิต”;
แต่ว่าเรื่องที่เรียนมันคนละเรื่อง.

ที่มหาวิทยาลัยทั้งหลายในโลกเวลานี้ เขาไม่ได้
เรียนเรื่องครองชีวิตชนิดที่ไม่เป็นทุกข์ เรียนแต่เรื่อง
อาชีพ เทคนิคแขนงใดแขนงหนึ่งอย่างเดียว ไม่พูดถึงชีวิต
ไม่พูดถึงว่าคนเรานี้เกิดมาทำไมนี้ มันไม่มี. ฉะนั้น บัณฑิต
ชนิดนั้นมันก็ได้แต่หาใส่ปากใส่ท้อง อย่างดีที่สุด อย่าง

เหนื่อยน้อยที่สุด เอาเปรียบผู้อื่นที่สุด เอ้า, เป็นบัณฑิต
ไปดำเนินนั้น.

อีกทางหนึ่งก็ไปเป็นบัณฑิตมาจากวัดป่าพระเถื่อน
ของพระพุทธเจ้า จะมีที่ไหนก็ตามเถิด; ครั้นพุทธกาลก็
เหมือนกันแหละ ถ้าเรียนจบก็เป็นบัณฑิต; อย่างของ
พระพุทธเจ้าออกมา คือรู้เรื่องชีวิตจิตใจ ว่าความทุกข์คือ
อะไร, เกิดขึ้นอย่างไร, ดับได้อย่างไร, โดยวิธีใด; บัณฑิต
นี้ก็มีความรู้ในด้านจิตใจ ที่นี้คน ๆ เดียวกันเป็น ๒
บัณฑิต : บัณฑิตอย่างเนื้อหนึ่ง, ทำมาหากินแล้วก็เป็นบัณฑิต
อย่างจิตใจ ที่จะรู้จักการควบคุมชีวิต อย่าให้เป็นทุกข์ นั่นคือ
บัณฑิตที่สมบูรณ์. ผมก็คิดว่าคุณที่จะลาสิกขาบัพนี้;
ควรจะเป็นอย่างนี้ : เอาความรู้ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้มารวมกันเข้า
เป็นชีวิตที่เฉลียวฉลาด สว่างไสว มีชัยชนะได้โดยง่าย.

เขามักจะเปรียบเทียบว่า ชีวิตนี้เทียมด้วยวัว ๒
ตัว, ด้วยควาย ๒ ตัว, ด้วยม้า ๒ ตัว; เหมือนกับลาก
รถ ลากเกวียน ลากแอก ลากไถ เขามักจะใช้ม้าตัวที่ฉลาด
ตัวหนึ่ง โง่ตัวหนึ่ง, วัวก็เหมือนกัน, ควายก็เหมือนกัน.
สองตัวนั้นไม่ได้เป็นอย่างเดียวกัน; ตัวหนึ่งก็มีแรงมาก

แต่มันโง่งอคำสั่งไม่ค่อยรู้เรื่อง. ที่นอกตัวหนึ่งฉลาด ผอม
ก็ได้อีก ไม่ค่อยมีแรงก็ได้ แต่ฟังคำสั่งเจ้าของรู้อย่างไร; ฉะนั้น
การไถนาที่ดี การลากเกวียนที่ดี อะไรก็ดี มันเป็นไปได้ดี.
ตัวหนึ่งมันมีแรง; อีกตัวหนึ่งมันมีปัญญา. จิตคนทั่วไป
มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น คือต้องมีปัญญา แล้วก็ต้องมีกำลัง.

ที่ปัญญาจะช่วยให้อะไร? โอ๊ย ทำงานเพื่องาน
ไวย; มีชีวิต มีหน้าที่ แล้วทำหน้าที่เพื่อหน้าที่; แรงก็
ทำไป, สติปัญญามันก็ควบคุมไป. ชีวิตนี้มันก็เดินไป
ด้วยดี สูงขึ้น ๆ ทั้งทางร่างกายทั้งทางจิตใจ; ประสบ
ความสำเร็จในส่วนทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง, แล้ว
ยังประสบความสำเร็จในด้านจิตใจ ที่เป็นเรื่องมรรค ผล
นิพพาน ที่มันก้าวออกไปในทางมรรค ผล นิพพานด้วย.

๖. ๕. ๔. ๓. ๒. ๑. ๐. ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. หลักสั้น ๆ เพื่อดำเนินชีวิตการทำงานเพื่องาน.

ขอให้จำคำเงื่อนไขอันนี้ไว้ สำหรับไปเป็นหลัก
เป็นเกณฑ์ เป็นรูปร่างสำหรับไปดำเนินชีวิต ที่มันยังเหลือ
อยู่ข้างหน้า นี้เขาเรียกว่า “โอวาทนวกะ” นี้ก็หมายความว่า
โอวาทเฉพาะคนบวชใหม่ บวชน้อย บวชพรรษาเดียว

มันเป็นอย่างนี้. ทุกอย่างจะรวมมาให้หมด. ใช้คำพูดที่รัดกุมสั้น ๆ จำง่าย ๆ เข้าใจได้ง่าย ๆ เพราะเราไม่มีเวลามากนั่นเอง.

ในวันนี้พูดเรื่องงานเพื่องาน หรือว่าทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่ก็เพื่อหน้าที่; เราจะได้มีความสุข, เราจะได้มีความเต็มมนุษย์, ความเต็มแห่งความเป็นคน เราจะรักเพื่อนฝูงได้ เพราะไม่เห็นแก่ตัว; จะรักประเทศชาติ รักโลก รักทั้งหมดก็ได้ เพราะไม่มีความเห็นแก่ตัวอย่างโง่เขลา.

ทำงานเพื่องาน จะมีศีลธรรมดี ไม่คอร์รัปชัน, ทำงานเพื่องาน จิตใจจะมีความสุขดีตลอดเวลา, ทำงานเพื่องานนั้น มันจะก้าวหน้าไปทางพระนิพพาน อยู่โดยอัตโนมัติในตัวมันเอง. พูดอย่างเอาเปรียบก็เรียกว่า ยิ่งขึ้นทีเดียวได้นักหลาย ๆ ตัว.

ใจความของเรื่องที่พูดในวันนี้ มันก็เป็นอย่างนี้ เหลืออยู่แต่เพียงคำสั้น ๆ ว่า “ทำงานเพื่องาน” อยากจะใช้คำว่า “หน้าที่” “ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่” ซึ่งตรงกันดี ทั้งในทางหลักเกณฑ์ของพระศาสนา และ

หลักเกณฑ์ของจริยธรรมสากล; ที่ได้ยกมาพูดให้ฟัง
ว่า หลักจริยธรรมสากล ซึ่งไม่ใช่ของศาสนาไหน มันก็มี
หลักอย่างนี้ ไปเข้ากันได้กับทุกศาสนา. รวมแล้วจะโดย
จริยธรรมสากลก็ดี, โดยศาสนาทั้งหลายทั้งปวงก็ดี มีข้อ
เดียวว่า “ทำงานเพื่องาน” พูดให้สำเร็จรูป พูดให้ไม่ต้อง
คิดมากอีกแล้ว ไม่ต้องศึกษามากอีกแล้ว.

การบรรยายครั้งน่ายุติลง ด้วยเวลาเพียงเท่านั้น.

ธรรมบรรยาย

แก่นักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์

ณ ลานหินโค้ง โมกขพลาราม ไซยา

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๗

ทำงานให้สนุกได้อย่างไร.

ท่านที่เป็นนักศึกษา และสนใจในธรรมะทั้งหลาย,

เดี๋ยวนี้เรากำลังนั่งพูดกันกลางคืน ซึ่งมีความสำคัญ เป็นพิเศษ คือ พระพุทธเจ้าท่านประสูติกลางคืน, พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้กลางคืน, ท่านก็สอนกลางคืน อยู่กลางคืน ที่อยู่กลางคืน แล้วก็นิพพานกลางคืน. เราจึงถือว่า แผ่นดินนี้เป็นสัญลักษณ์ ที่อยู่อาศัยที่ทุกอย่าง เกี่ยว กับพระพุทธเจ้า. นี้ขอให้มีความสนใจในขั้นนี้ด้วย.

การอยู่บนตึกบนอาคารราคาแพง คือเรียนในมหาวิทยาลัยตึกราคาแพงนั้น ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า. พระ

ศาสตาทูกองค์ของทุกศาสนาก็ว่าได้ ล้วนแต่อยู่กลางดิน
 นับตั้งแต่เกิดกลางดิน และตายกลางดิน อย่างที่ว่ามีมาแล้ว.
 ฉะนั้น ขอให้ผู้มีจิตใจชนิดที่เข้ารูปกันได้กับแผ่นดิน,
 แล้วจิตใจของท่านทั้งหลาย ก็จะมีเหมาะที่จะฟังธรรมะ
 และเข้าใจธรรมะ. ถ้าจิตใจมันบินระเหวระเหวไปสวรรค์
 วิมาน ไปอะไรอยู่ละก็ยากมากที่จะเข้าใจธรรมะ. ฉะนั้น
 ขอให้ถือเป็นสิ่งพิเศษที่ได้ประสบ แล้วก็จดจำไว้ในใจตลอด
 ไป ถึงการที่ได้มานั่งกลางดินที่นี่และวันนี้. เอมืออือบดิน
 ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธองค์
 นั้นทรงประสูติกลางดิน อยู่กลางดิน นิพพานกลางดิน.

และให้มองเห็นอีกแง่หนึ่งว่า ดินเป็นที่ตั้งของสิ่ง
 ที่มีชีวิตทั้งหลาย จะเป็นสัตว์เป็นคน เป็นต้นไม้ เป็นวัตถุ
 สิ่งของ ก็ล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นดิน. แผ่นดินเป็นที่รองรับ
 สิ่งทั้งปวง; มีความหมายเหมือนกับธรรมะ ซึ่งเป็นที่
 รองรับแห่งสิ่งทั้งปวง. แผ่นดินมีความหมายเหมือนกับ
 ธรรมะ ซึ่งควรจะกำหนดไว้ด้วย เป็นที่รองรับสิ่งทั้งปวง.
 ธรรมะ หมายถึงสิ่งซึ่งเป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง, เกิด
 มาจากธรรมะหรือธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ, ในที่สุด

มันก็แตกดับไปตามธรรมชาติ; จึงถือว่า แผ่นดินนี้เป็นเหมือนกับธรรมะ, ธรรมะเหมือนกับแผ่นดิน ในฐานะที่เป็นที่ตั้งรองรับ ที่เกิด ที่ดับ แห่งสิ่งทั้งปวง.

เอาละ, ที่นี้เราก็จะพูดกันถึงหัวข้อที่ท่านทั้งหลายขอรับรอง คือหัวข้อที่ว่า *การทำงานคืออะไร? จะทำงานให้สนุกและเป็นสุขในการทำงานได้อย่างไร? หัวข้อนี้ดีมากหรือดีที่สุดที่จะต้องพูดกัน* ในฐานะพื้นฐานทั่วไปสำหรับทุกคน และได้พูดเรื่องนี้อยู่ และก็อธิบายให้ชัดเจน ให้ละเอียด ให้สูงยิ่งๆ ขึ้นไป ว่าจะมีมีความสุขในการทำงานได้อย่างไร.

๕ ๖ ๘ ๖ ๐ การทำงานคืออะไร ที่ต้องทำ.

สิ่งแรกที่สุดที่จะต้องทราบก็คือว่า *การทำงาน* นั้นนะ *คืออะไร* กันเสียก่อน. การงานมีความหมายกว้างๆ ที่ทำกันในทางโลกๆ ทาง *ชาวบ้าน* ก็*ทำการงาน* โดยเฉพาะก็คืออาชีพ; นี้ก็เรียกว่า การงาน. ภิกษุบรรพชิตก็ทำกัมมัญฐาน ซึ่งแปลว่าที่ตั้งแห่งการงาน ก็ทำการงาน; แปลว่า ทั้งฆราวาส และทั้ง บรรพชิต ก็ล้วนแต่ทำการงานนี้ไปอยู่ที่ตรงนั้นก่อน.

ถ้าไม่เข้าใจก็ดูต่อไปว่า มันหมายถึงอะไร ? มันก็หมายถึงสิ่งที่ต้องทำ. กิจกุธณะ การงาน มัน แปลว่า สิ่งที่ต้องทำหรือควรกระทำ, หรือระบุได้เลยว่า ต้องทำ. ถ้าไม่ทำงานมันก็คือตาย, ไม่ทำงาน อยู่เฉยๆ เท่านั้นแหละ, มันก็ไม่ต้องกินอะไร แล้วมันก็ต้องตาย. นี่ก็ต้องทำงาน : การเคลื่อนไหว, การบริหารกาย, การทำงานหาอาหารมาเลี้ยงชีวิต ก็เรียกว่าการงาน.

ที่นี้ก็เห็นได้ว่า การงาน นั้นคือสิ่งที่ต้องทำ, สิ่งที่ต้องทำนั้นเรียกว่า หน้าที่. หน้าที่ จำคำว่า หน้าที่ หน้าที่ ไว้ให้ดี; ถ้าเข้าใจคำว่า หน้าที่ แล้วจะเข้าใจสูงขึ้นไปถึงคำว่า ธรรมะ ธรรมะ. คุณอาจจะไม่เคยเล่าเรียนไม่เคยได้ยินได้ฟังมาว่า คำว่า ธรรมะ ธรรมะ นี้แปลว่า หน้าที่ เพราะว่าในโรงเรียน ในหนังสือเรียน จะพูดกันแต่ว่าธรรมะ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ธรรมะ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เท่านั้นมันไม่พอ มันไม่ถูกต้อง; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ ธรรมะนี้ เขาพูดกัน เขามีกัน เขาใช้กันอยู่ตั้งแต่ก่อน พระพุทธเจ้าเกิด. คำว่า ธรรมะ ธรรมะ นี้มีมาก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เขาหมายถึงหน้าที่,

หน้าที่ นั้นแหละคือธรรมะ, คือพอมนุษย์พ้นจากความ
 บ้าเถื่อน พ้นจากความเป็นคนบ้ามาพอสมควรแล้ว ก็มี
 มนุษย์ที่สังเกตเห็นว่า เออ, มันมีสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่ที่ต้อง
 ทำนะ. เขาเรียกสิ่งนั้นโดยภาษาของเขาสมัยนั้นว่า ธรรมะ
 ซึ่งเป็นคำโบราณ เก่าแก่ ดึกดำบรรพ์ที่สุดว่าธรรมะ ธรรมะ.
 ธรรมะ แปลว่า หน้าที่; เมื่อคนเล็งเห็นหน้าที่ หรือ
 ความจำเป็นของหน้าที่ เขาก็เรียกสิ่งนั้นว่า ธรรมะ, ธรรมะ.
 ฉะนั้นให้รู้กันเสียไว้ทีก่อนว่า ธรรมะนั้นคือหน้าที่.

เขาก็พูดกันเรื่องหน้าที่; พูดกันเรื่องหน้าที่,
 คำพูดนั้นมากขึ้น ๆ จนเป็นระบบคำสอน เป็นระบบ ก็เรียกว่า
 ธรรมะ แปลว่า หน้าที่. แต่มันมิได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น
 มันมากขึ้น ๆ สูงขึ้น คืบขึ้น ๆ; คำว่า ธรรมะนั้นก็มากขึ้น
 คืบขึ้น และสูงขึ้น จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมาในโลก
 ท่านก็สอนเรื่องหน้าที่คือธรรมะนี้สูงขึ้นไปจนถึงสูงสุด คือ
 บรรลุมรรคผลนิพพาน. ฉะนั้น ขอให้เข้าใจความหมายของ
 คำว่า หน้าที่, หน้าที่ คือคำว่า ธรรมะ, ธรรมะ นั้นแหละ
 คือหน้าที่มันก็มีแต่ว่า คำสอนเรื่องหน้าที่ ตามแบบของ
 สำนักนั้น ตามแบบสำนักนี้ ตามแบบสำนักโน้น ซึ่งมีอยู่

หลาย ๆ สำนัก. ฉะนั้น เขาจึงระบุว่า *ขอบธรรมะของใคร?* ขอบธรรมะของพระสมณโคตม หรือขอบธรรมะของศาสนา ชื่ออะไร? ทุกศาสนาล้วนแต่สอนเรื่องหน้าที่; แต่ท่านสอนกันเฉพาะในระดับสูง ไม่ลดลงมาถึงระดับต่ำ เช่นทำนา ทำไร่. ฉะนั้นสิ่งที่เราได้ยิน เรียกว่า ธรรม ธรรมะนั้น จึงได้ยินพูดกันแต่เรื่องระดับสูง ไปสวรรค์ บรรลุมรรคผล นิพพานทั้งนั้น. แต่ที่จริง ธรรมะระดับต่ำ ทำไร่ทำนา ของชาวไร่ชาวนานี้ เขาก็เรียกว่าธรรมะเหมือนกัน คือ ธรรมะของขรवास ธรรมะของชาวไร่ ธรรมะของชาวนา, แล้วแต่ว่าเป็นหน้าที่ชนิดไหน ก็ธรรมะชนิดนั้น. ที่เป็นชั้นสูงก็เรียกว่า กรรมฐานสำหรับบรรพชิต สำหรับภิกษุ สามเณร, ทำกรรมฐานก็คือทำการงาน หรือทำหน้าที่ จึงเห็นได้ชัดว่า ธรรมะ คือหน้าที่, ธรรมะ คือหน้าที่.

ที่นี้ดูกันต่อไปจากคำว่า หน้าที่. คำว่า หน้าที่ ก็คือ สิ่งที่สำคัญสำหรับชีวิตทุกชนิด และทุกระดับ. ชีวิต ทุกระดับ จะเป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์เดรัจฉาน กระทั่งเป็นต้นไม้ต้นไม้ลอยอย่างนี้ มันมีชีวิตทั้งนั้นแหละ; ถ้ามีชีวิต มัน ก็ต้องมีหน้าที่ แล้วมันก็ต้องทำหน้าที่, ถ้า

มันไม่ทำหน้าที่มันก็ตาย. ลองคนไม่ทำหน้าที่มันก็ตาย ไม่เคลื่อนไหว ไม่บริหารกาย ไม่กินอาหาร ไม่อะไรต่างๆ มันก็ตาย. สัตว์ก็เหมือนกัน จึงเรียกได้ว่า ชีวิตมันอยู่ได้ด้วยหน้าที่, ด้วยการทำหน้าที่. หน้าที่จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต, หน้าที่ก็คือธรรมะอย่างที่ว่ามาแล้ว; เพราะฉะนั้น ธรรมะก็คือสิ่งที่จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง.

เราต้องมองเห็นความสำคัญ ความสูงสุด ประเสริฐที่สุด ของสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่, แล้วก็ชอบหน้าที่ บูชาหน้าที่ จึงชอบการงาน ชอบทำการงาน เห็นการงานเป็นสิ่งที่สูงสุด; ไม่เหมือนกับคนโง่ทั้งหลายที่ไม่ชอบทำหน้าที่. อย่างอุตมคติของคนบางพวกว่า ไม่ต้องทำงาน แต่ต้องได้เงิน, ต้องการเงิน ต้องได้เงิน นี้ก็มีอยู่พวกหนึ่งอย่าไปออกชื่อเขาเลย. ลัทธิชนิดนั้นเขามีอยู่ในโลกนี้ ไม่ต้องทำการงาน แต่ต้องการเงิน, แล้วก็ต่อสู้ แย่งชิงเพื่อให้ได้เงินโดยไม่ต้องทำการงาน, หรือทำการงานแต่น้อยที่สุด มันก็มีการต่อสู้กันระหว่างชนกรรมมาชีพกะนายทุน. พวกหนึ่งต้องการทำงานน้อยที่สุด เอาเงินมากที่สุด นี้เพราะ

เขาไม่มองเห็นอย่างเรามองเห็นว่า หน้าที่มันเป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์. ฉะนั้นขอให้ทำให้เต็มที่ ทำให้สุดเหวี่ยงสุดความสามารถ แล้วปัญหาที่จะหมด, มันก็ไม่เกิดการต่อต้านชนิดนี้กันให้ลำบากกันไปทั่วโลก.

เราก็จะอยู่ในพวกที่ไม่ชอบทำงาน ไม่บูชาการงานด้วยก็ได้ เพราะเรายังโง่อยู่ ไม่รู้ว่าหน้าที่คือธรรมะ ธรรมะคือหน้าที่. เราอยากทำงานแต่น้อย เราก็ไปทำงานสายแล้วก็กลับบ้านเร็ว; นั่นคือคนที่ไม่รู้ว่าหน้าที่คืออะไร. ถ้ารู้ว่าหน้าที่คือสิ่งสูงสุด ประเสริฐที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต เราก็พอใจแล้วก็ทำ; อันนั้น จะเป็นเหตุให้ทำการงานสนุก.

๐ ๖๘๔ ผลของการทำหน้าที่คือความรอด.

เดี๋ยวนี้อยากจะพูดไปในความหมายของหน้าที่, หน้าที่ คือสิ่งที่จำเป็นของสิ่งที่มีชีวิต; ผลของมันก็คือความรอด ที่หน้าที่ แล้วก็ผลของหน้าที่ ก็คือความรอด. ฉะนั้น ช่วยจำคำว่า ความรอด นี้ไว้ให้ดีๆ. ทุกศาสนาทุกศาสนาในโลก ก็จะมีจุดหมายปลายทาง เรียกตรงกัน

เหมือนกันหมดว่า ความรอด จนพูดได้ว่า มีความรอดตามแบบของพุทธศาสนา, มีความรอดตามแบบคริสตศาสนา, ความรอดตามแบบศาสนาอิสลาม พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ อะไรก็สุดแท้ ล้วนแต่มุ่งที่ความรอดๆ ด้วยกันทั้งนั้น.

นี่ชื่อที่ศาสนาเหมือนกัน หรือตรงกัน ก็คือว่าสอนหน้าที่เพื่อความรอด ด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าเราถือพระพุทฺธศาสนา ก็มีหน้าที่ตามแบบพุทฺธศาสนา, มีความรอดตามแบบพุทฺธศาสนา, ด้บทุกขัสนัซิงตามแบบของพุทฺธศาสนา, แต่ก็ไม่พ้นที่จะเรียกว่า ความรอด, ความรอด ความหลุดพ้น. สวนโมกข์นี้ก็เอาคำนี้มาใช้เป็นชื่อ, เป็นชื่อ *โมกข์ โมกข์* แปลว่า *รอด หลุดพ้น* เหมือนกัน.

ที่^๕ความรอดนั้นก็มึ ๒ ระดับ : ระดับทั่วไป เป็นความรอดทางร่างกาย รอดทางร่างกาย, ระดับสูงขึ้นไป มาคือความรอดทางจิตใจ. รอดทางร่างกาย ก็คือไม่ตาย แล้วก็สบาย. ร่างกายอยู่ในสภาพที่ดี นี่รอดทางกาย มีเท่านั้น คือไม่ตาย แล้วก็อยู่ในสภาพที่ดี; เท่านั้นมันไม่พอ มันมีจิตใจอีกส่วนหนึ่ง มันยังมีปัญหาถูกลงสู่รุมด้วยความทุกข์ ด้วยกิเลส ด้วยกรรม ด้วยอะไรต่างๆ ต้องรอดทาง

จิตใจอีกชั้นหนึ่งด้วย. รอดชั้นที่ ๒ คือรอดทางจิตใจ
 ถ้าวอดทางจิตใจ แล้วจิตใจก็ พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง
 ในทางจิตใจ. นี่เป็นความรอดที่ศาสนาทุกศาสนา
 มุ่งหมาย; ของพุทธศาสนาก็ไปจนถึงบรรลุนิพพาน พ้น
 จากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นจากปัญหาทุกชนิด นี่ความ
 รอดสูงสุดอยู่ที่นี้.

รวมความแล้ว ความรอดมีอยู่ ๒ ความหมาย คือ
 รอดทางกาย และรอดทางจิตใจ, และ ความรอดนี้เป็นผล
 ของหน้าที่ ของการทำหน้าที่ หรือการทำงานนั่นเอง.
 ดังนั้น เรามองดูที่เดียวตลอดว่า การงานก็คือสิ่งที่ทำให้
 เกิดความรอด ทั้งทางกายและทางจิต. เราต้องทำการ
 งานทั้งทางกายและทางจิต จึงจะรอดทั้งสองทาง.

เคยวันคน ชาวบ้านธรรมดารู้จักแต่รอดทางกาย
 เขาก็ทำกันแต่รอดทางกาย, แล้วทำกันจนเพื่อ จนกลายเป็น
 ผิดไปเสีย คือมันเกินรอดไปเสีย, แทนที่จะเป็นรอดทางกาย
 มันกลายเป็นฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อทางกาย จนเงินเดือนไม่พอใช้.
 นี่มันเกินความรอดไปเสียอีก, มันเกินความหมายของคำว่า
 ความรอด, มันกลายเป็นบำรุงบำเรอฟุ้งเฟ้อแก่ทางร่างกาย

ก็เลยกลายเป็นทาส เป็นทาสทางร่างกาย, เป็นทาสของร่างกาย เป็นทาสของกิเลส; แทนที่จะเป็นความรอด มันกลายเป็นทาส เป็นความติด ติดคุกติดตะรางของกิเลส นั้น. ฉะนั้นอย่าไปเข้าใจผิดว่าไปบำรุงบำเรอทางร่างกาย อย่างที่เขาทำกันแล้วมันก็จะรอด หรือมันก็จะดี. กิเลสเกาะคนที่หลงใหลเรื่องความสุขทางเนื้อหนังนั้น ก็ไปติดคุกติดตะราง เป็นทาสของร่างกายทั้งนั้นแหละ; ต้องหามาบำรุงร่างกายเกินพอดี อย่างที่เรามี ๆ กันอยู่ในบ้านในเรือน มีสิ่งที่ไม่จำเป็นเยอะแยะไปหมด. นั่นมันคือความโง่ไปหามาเพื่อบำรุงบำเรอทางกาย, แล้วมันก็เกินความรอดทางกาย กลายเป็นความฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อในทางกาย ก็ได้เป็นทาส. เรื่องมันก็จบกันแหละ ถ้าทางกายมันก็ยังผิด แล้วทางจิตมันก็ผิด.

เดี๋ยวนี้เราทำให้ ร่างกายอยู่สบาย เหมาะสมที่จะทำการงาน, มีสุขภาพดีก็พอแล้ว ทีนี้เวลา เรียวแรง ทรัพย์สินสมบัติที่เหลือ จากนั้น ก็ชวนชวายเป็นเพื่อทำความรอดในทางจิตใจต่อไป จึงศึกษาธรรมะ และปฏิบัติธรรมะอยู่เป็นประจำ.

นี้เรียกว่า ทำการงานทั้งทางกายและทางจิตนี้ต้อง
 ทำให้ถูกต้อง ให้พอดี หรือให้เหมาะสม. แต่ถ้าทำด้วย
 ความไม่ยอมทำ ไม่ทำดีกว่า; ไปทำงานก็สาย กลับมาก็
 โกงเวลา นี้เรียกว่าคนไม่ซื่อตรง, คนไม่รู้เรื่องหน้าที่
 การงานว่าคืออะไร ไม่บุชการงาน. คนอย่างนั้นมันนำ
 ละอายสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมันไม่เคยโกงเวลา ไม่เคยโกงหน้าที่
 สัตว์เดรัจฉาน. คนนี้ตัวโกงเวลา โกงหน้าที่การงาน แม้
 ที่เป็นของตนเองก็ยังโกงคือขี้เกียจ ที่เป็นข้าราชการด้วย
 แล้วยังได้ โกงกันใหญ่เลย.

นี้อยากจะให้คิดถึงเรื่องต้นไม้ต้นไร่ นี้ มันมีชีวิต
 เหมือนกัน และมันก็ต้องทำการงานเหมือนกันนะ; ตามที่
 เราเรียน ๆ กันมานี้ว่า ต้นไม้ใช้เวลากลางวันมันคายแก๊ส-
 ออกซิเจน, แล้วกลางคืนมันคายแก๊สที่ตรงกันข้าม คือแก๊ส
 คาร์บอนไดออกไซด์, ก็แปลว่ามันทำงานทั้งกลางวันและ
 กลางคืน; ไม่อย่างนั้นจะเอาแก๊สออกซิเจนที่ไหนมาคายได้
 ตลอดวัน หรือจะเอาแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ไหนมาคายได้
 ตลอดคืน; แปลว่า ต้นไม้ทำงาน ๒๔ ชั่วโมง. ถ้า
 เทียบกับ คนทำงาน ๘ ชั่วโมง ก็ยังโกงเวลา นี้ควรจะ

ละอาย มันบ้าง คือว่าทำงานให้เต็มให้บริบูรณ์ตามหน้าที่
ตามความหมาย ตามคุณค่าของการทำงาน.

ต้องทำการงานให้เหมาะสมสถานะ.

นี่อยากจะขอเตือนกันเป็นข้อแรกว่า จะต้องทำ
การงานให้เหมาะสมกับสถานะของตน; เป็นมนุษย์ทำ
การงาน ถ้าเป็นเทวดา ถ้ามีเทวดา ก็ต้องทำหน้าที่ของ
เทวดาเหมือนกันแหละ, สัตว์เดรัจฉาน ทำหน้าที่สัตว์
เดรัจฉาน, ต้นไม้ทำหน้าที่ต้นไม้. แต่เป็นหน้าที่ที่ถูก
ต้อง คือหน้าที่เพื่อความรอด หน้าที่เพื่อกคโกงเพื่อ
กิเลสนั้นไม่ใช่หน้าที่; เช่นคนอันธพาลก็จะพูดว่า ฉันมี
หน้าที่ปล้น จี๋ ขโมย ฉันมีหน้าที่อย่างนี้ นั่นมันไม่ถูก,
หน้าที่อย่างนั้นมันไม่ใช่เพื่อความรอด, มันเพื่อสร้างปัญหา
เพื่อสร้างความทุกข์ขึ้นมาใหม่. ฉะนั้นขอให้เข้าใจเสียใหม่
ว่า คำว่า หน้าที่นั้นต้องถูกต้อง.

ที่นี้คำว่า ถูกต้อง ตามภาษาธรรมะนั้น คือเกิด
ประโยชน์แก่ทุกคน ไม่เป็นโทษแก่ผู้ใด, ไม่เป็นโทษ
แก่ผู้ใดและเป็นประโยชน์แก่ทุกคน นั่นเรียกว่าถูกต้อง.

ฉะนั้นคำว่า หน้า^๑ หน้า^๒ นี้ต้องหมายถึงหน้าที่ที่ถูกต้อง, ไม่เป็นอันตรายแก่ใคร แต่เป็นประโยชน์แก่ทุกคน.

ขอให้เราทุกคนยึดหน้าที่ที่ถูกต้อง, มีหลักยึดหน้าที่ที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา ก็จะเรียกว่า มีหน้าที่อย่างมนุษย์ มีธรรมะอย่างมนุษย์. นี่การงานคือสิ่ง^๓ นี้ ในความหมายแรกที่จะต้องพูด การงานก็คือสิ่ง^๓.

การงาน คือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต ทำแล้วเกิดความรอกทั้งทางกายและทางจิต นั่นน่ะคือการงาน ; เป็นขรราวาสก็อยู่ในระดับขรราวาส, เป็นบรรพชิตเป็นนักบวช ก็สูงขึ้นไปถึงระดับบรรพชิต, แต่ก็เรียกว่าการงานทั้งนั้น. ดังนั้นบรรพชิตก็ทำการงานตามหน้าที่ของตน ; เช่นที่เรียกว่าทำกัมมัฏฐาน ทำกัมมัฏฐานนั่นน่ะคือตัวการงานสูงสุด. *กมฺม* แปลว่า *การงาน* *ฐาน* แปลว่า *ที่ตั้ง*, *กัมมัฏฐาน* คือ*ที่ตั้งของการงาน* หมายความว่า การงานที่มันแน่นอน แน่นเฟ้น ประเสริฐสูงสุด. เอาละเป็นอันว่า ทำกันทั้งขรราวาสและบรรพชิต นี่คือการงาน.

สรุปสั้น ๆ ว่า การงาน คือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด แล้วเรียกโดยภาษาโบราณโบราณเก่าแก่ว่า ธรรม—

ธรรม—ธรรมะ หรือ ธรรม, คำนั้นแหละ แปลว่า หน้าที่; ดังนั้น การงานก็คือธรรมะ นั่นเอง. สรุปแล้วการงานก็คือธรรมะทุกระดับ การงานก็มีหลายระดับ ธรรมะก็จึงมีหลายระดับ ตามความหมายเดียวกัน.

ทำงานให้สนุก, เป็นสุขในการทำ.

เฮ้, ที่นี้ก็มาถึงประเด็นที่ ๒ ที่ว่า เราจะสนุกและเป็นสุขในการทำงานได้อย่างไร? นี่มันตอบอยู่ในตัวแล้วนะ ถ้าเราเห็นแจ้งในใจว่า การงานคือธรรมะ การงานคือธรรมะ ธรรมะคือการงาน. อย่าโง่เหมือนที่เคยโง่มาแต่ก่อน ว่า ธรรมะไม่รู้อะไร ต้องไปทำกันที่วัด ไปงูบงิบอะไรกันอยู่ที่วัด ไปสวดมนต์ภาวนากันอยู่ที่วัด, ไม่ได้หมายถึงหน้าที่การงานที่ทำอยู่ทุกวัน นั้นมันเข้าใจผิด การงานทุกชนิดทุกระดับเป็นธรรมะเสมอกัน ทำนาทำสวนอยู่ ก็เป็นธรรมะของชาวนาชาวนสวน, กำขายอยู่ก็เป็นธรรมะของคนกำขาย, ทำราชการอยู่ก็เป็นธรรมะของข้าราชการ, เป็นกรรมกรทำงานอยู่ ก็เป็นธรรมะของกรรมกร, กระทั่งนั่งขอทานอยู่ ก็เป็นธรรมะสำหรับคนขอทาน. ขอให้ทำไปให้ดีเถอะ

ธรรมะจะช่วยให้หลุดพ้นจากสภาพอย่างนั้น ; ทำหน้าที่
 ขอบทานดี ๆ ไม่เท่าไรก็พ้นจากสภาพขอทาน ไปเป็นอย่างอื่น
 ได้, ชาวนาชาวสวนทำงานหนักอยู่ ทำให้ดี ๆ มันจะพ้น
 สภาพจากความหนักความเหนื่อย พ้นสภาพจากความเป็น
 ชาวนาชาวสวน กลายเป็นผู้มีเงิน ผู้มั่งมีได้เหมือนกัน.

ฉะนั้นเรารู้เสียก่อนชื่อว่า การงานนี่คือธรรมะ
 เราจะเห็นด้วยตนเองว่า เป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คือ ช่วย
 ให้พ้นจากความต่ำ ไม่ตกต่ำ แล้วก็สูงขึ้น ๆ สูงขึ้นไป
 จนพ้นจากความทุกข์ หรือปัญหาทางปวง.

นี่เมื่อรู้ว่า การงานคือธรรมะ คนก็รักการงาน บุษยา
 การงาน อยากจะทำงาน. นี่เพราะอย่างนี้จึงทำงานสนุก
 เพราะรู้สึกว่าการงานคือสิ่งสูงสุดของมนุษย์ ก็ทำ แล้วก็
 พอใจ ว่าได้ทำสิ่งที่สูงสุด ประเสริฐที่สุด มีเกียรติที่สุด
 ของมนุษย์ มันก็สนุกซิ.

ที่เราทำไม่สนุกนะ เพราะเรามองไม่เห็นความ
 ประเสริฐของการงาน, เราผิ่ใจทำ, พอเหงื่อออกมาก็โกรธ
 โมโห โทโส นี่มันคนโง่. ถ้าคนฉลาด ทำงานพอเหงื่อ
 ออกมา เขาบอกว่า เป็นน้ำอมฤต มาอาบรดเราให้เยือกเย็น,

แห่งกลายเป็นน้ำมนต์ที่เยือกเย็น มารดให้พอใจใน
 การงาน, เขาก็ทำงานสนุก เหนือออกมากเท่าไรยิ่งพอใจ.

นี่เด็กโง่ ๆ จะเข้าใจอย่างนี้ไม่ได้ เพราะเขาไม่รู้
 ความหมายของคำว่าสนุก ที่ถูกต้องตามแบบของธรรมะ คือ
 หน้าที่ของมนุษย์. ถ้าพอใจแล้วมันก็สนุกแหละ, ถ้าพอใจ
 แล้วมันก็สนุกละ, การงานก็กลายเป็นของชวนให้ทำ เหมือน
 กับการเล่นไปเลย. เราเล่นหัวสนุกสนานอย่างไร คนที่
 รู้จักธรรมะก็คือหน้าที่การงานแล้ว เขาก็ทำงานทั้งหลาย
 สนุกไปอย่างนั้น.

คนบางคนทำงานสนุก เพราะเห็นแก่เงิน นั้นมัน
 ก็ได้เหมือนกัน ก็สนุก พวกกรรมกรทำงานสนุกก็เพราะ
 เห็นแก่เงิน นั้นยังไม่ดีเท่าไร. ถ้าใครทำงานเพราะรู้สึกว่
 งานคือหน้าที่ งานคือธรรมะ งานคือเกียรติยศของมนุษย์
 งานคือสิ่งประเสริฐสำหรับมนุษย์ รู้สึกอยู่ในใจอยู่อย่างนั้น
 แล้วก็ทำงานสนุก งานนั้นก็จะเป็นการเล่นสนุก เหมือน
 เล่นกีฬาไปก็ได้. นี่จะทำงานสนุก ก็เพราะมองเห็นว่
 งานนั้นคือธรรมะ คือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต เป็นสิ่งประเสริฐ
 ที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต อย่าลืมในข้อนี้เสีย แล้วก็พอใจ.

ความพอใจเป็นสิ่งทีลกลับอันหนึ่ง ก็ความพอใจนั้นจะทำให้เกิดความสุข; ถ้าไม่พอใจแล้วไม่มีทางที่จะเกิดความสุข. ถ้าพอใจอย่างเลว พอใจอย่างผิด พอใจอย่างโง่ อย่างต่ำ มันก็เป็นความสุขอย่างเลว อย่างโง่ อย่างต่ำไปตามความพอใจ. ถ้าความพอใจนั้นมันถูกต้อง มันสูง มันประเสริฐ ก็ให้เกิดความสุขชนิดที่สูง ที่ประเสริฐ, จึงแล้วแต่ความพอใจนั้นเป็นอย่างไร พอใจระดับไหน พอใจระดับสูงสุด ก็เพราะรู้สึกธรรมะอยู่ในใจ, ก็พอใจระดับสูงสุด ก็เกิดความสุขระดับสูงสุด.

ความพอใจเป็นเหตุให้เกิดสุข.

นี่ความพอใจเป็นเหตุให้เกิดความสุข มีอยู่เป็นระดับๆ หรือชนิด. ถ้าพอใจผิด ความสุขก็ผิด เป็นความสุขโง่ เป็นความสุขหลงกลวง; *เช่นจะไปชอบอบายมุข* : ต้มน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการเล่น ฯลฯ ไปชอบใจอบายมุข พอใจอบายมุข มันก็ได้ความสุขชนิดหลงกลวงมา ไม่เท่าไรก็ฆ่า ทำลายบุคคลนั้นเอง. ที่นี้พอใจในหน้าที่ที่ถูกต้องหรือธรรมะ มันก็ไม่เกิดผลอย่างนั้น,

มันเกิดผลในทางความถูกต้อง, ความสุขความเจริญ ก็เจริญ
อยู่ได้. ความพอใจชนิดนี้ไม่ให้โทษ มันจะทำให้เกิด
ความก้าวหน้า, ทำให้เกิดความสุข อยู่ตลอดเวลาที่ทำงาน.

นี่แหละจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า การงาน และ รู้จัก
สิ่งที่เรียกว่า ความพอใจในการงาน, แล้วก็รู้สึกความสุข
ที่เกิดมาจากความพอใจ. ดังนั้น จะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า
ธรรมะ ธรรมะ นี้กันเสียก่อน, ก่อนสิ่งอื่นใดทั้งหมด ว่า
ธรรมะคือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดทุกระดับ, เราเรียกว่า
ธรรมะหรือพระธรรมก็ได้, แล้วก็พอใจในความหมายของ
คำว่า ธรรมะ หรือพระธรรม เพราะเป็นสิ่งสูงสุดนั่นเอง.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคน มีจิตใจแจ่มแจ้งสูงขึ้นมาถึง
ขั้นนี้ ถึงขั้นที่จะทำให้พอใจในหน้าที่การงาน, ครั้น
พอใจมันก็เป็นสุข, เมื่อเป็นสุขมันก็ทำสนุกไป เหนือไหล
โคลย้อย มันก็ยิ่งเห็นเป็นน้ำเย็น เป็นน้ำมนต์ เป็นสิ่งที่
มีค่า มาทำให้เกิดความสำเร็จสูงยิ่งๆ ขึ้นไป, ดีกว่าไปรด
น้ำมนต์ที่เขาไปรด ๆ กัน ไม่ได้ทำอะไรดีขึ้น นอกจาก
หลอกให้สบายใจไปพักหนึ่ง. ถ้าน้ำมนต์ คือเหนือที่ออก

มาจากการทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง, น้ำมนต์นี้ช่วยให้ช่วยได้ตลอดไปเลย จนถึงบรรลุผลชั้นสูงสุด.

นี่แหละที่เรียกว่า มันจะเป็นสุขหรือสนุก ในหน้าที่การงานได้ เพราะเหตุที่รู้ว่า การงานนั้นแหละคือหน้าที่หรือธรรมะ หรือสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต ทุกชนิดและทุกระดับ ทั้งคน ทั้งสัตว์ ทั้งต้นไม้, แม้กระทั่งต้นไม้มันมีหน้าที่ ๆ หน้าที่, แล้วทำหน้าที่ ๆ ทำหน้าที่ นั้นแหละคือธรรมะ ธรรมะ ธรรมะ อยู่กับการทำหน้าที่. เมื่อทำหน้าที่อยู่ อย่างว่าทำหน้าที่เป็นข้าราชการอยู่ที่ออฟฟิศ จะรู้สึกพอใจทุกขั้นตอนของหน้าที่ เป็นสุขอยู่ทุกเวลาที่ทำหน้าที่ แล้วก็ทำให้ดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ความสุขมันก็สูงขึ้น เพิ่มขึ้น หรือดีขึ้น จนกว่าจะถึงที่สุด จึงขอให้มองเห็นความสุขชนิดที่แท้จริง ที่หาได้จากการทำางาน.

๔. บทสรุปแห่งความจริงมาจากความพอใจที่ถูกต้อง.

เอาละ, ที่นี้เราก็มาถึงคำว่า ความสุขที่แท้จริง. ความสุขที่แท้จริง มันหมายถึงความสุขที่ไม่หลอกลวง. ความสุขที่หลอกลวง เป็นของกิเลสของความโง่; ถ้ามีความโง่

ก็ต้องไปหลงเอาของที่ไม่ใช่ความสุข มาเป็นความสุขเสมอ. เขาเรียกกันมาแต่โบราณว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว มีอยู่เป็นอันมากนะ. คนที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัว แล้วก็วินาศทุกคนเลย; ถ้าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว ไปเอาสิ่งที่ไม่ใช่ความสุขมาเป็นความสุข ก็ลุ่มหลงหนักเข้าๆ มันก็เป็นเหยื่อของกิเลสค้นหาเหล่านั้น จนหมกเนื้อหมกตัว, เป็นข้าราชการก็ต้องคดโกง ต้องคอร์รัปชั่น ไม่เท่าไรก็ต้องได้รับผลของความคดโกง. นี่ก็เรียกว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัวอย่างนั้น.

ที่^๕เราไม่เป็นอย่างนั้น รู้จักว่างานนั้นนี่คือธรรมะ สิ่งสูงสุด; แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพธรรมะ; ^๕นี้เราก็พอใจ เคารพธรรมะ มันก็เป็นความพอใจที่บริสุทธิ์ มันจึงเป็นความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขที่แท้จริง. อย่าเอาไปเปรียบกับความสุขในสถานเริงรมณ์ กินเหล้าเมายา ความสุขทางสถานเริงรมณ์นั้น มันไม่ใช่ความสุขในทางธรรมะ เขาเรียกว่าความเพลิดเพลิน. คำว่า ความเพลิดเพลินนั้นเป็นคนละอย่างกับความสุข; ความสุขนั้นมันชวนไปในทางที่สงบเย็น, ความเพลิดเพลิน มันก็

ชวนไปในทางหลงไหล เกล็ดเปิดเบิ่ง ในที่สุดก็ ไปสู่
ความร้อ้น.

ฉะนั้น ความสุขที่แท้จริง ต้องมาจากความ
พอใจที่แท้จริง, ความพอใจที่แท้จริงก็ต้องมาจากการทำ
หน้าที่ที่ถูกต้องและแท้จริง ฉะนั้นก็เลือกสรรหน้าที่ให้
ถูกต้องๆ แล้วก็ทำ, ทำอย่างถูกต้อง ก็ได้รับความพอใจ
อย่างถูกต้อง ก็มีความสุขอย่างถูกต้องและแท้จริง, ก็มัน
ไม่ทำอันตรายใคร มันเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและทุกคน
นี้เรียกว่าถูกต้อง. ที่ถูกต้องแล้วก็พอใจ; ฉะนั้น
เราต้องมีสติ, สติกำหนดให้ละเอียด ละเอียดยกทั่วถึงว่ามัน
ถูกต้อง มันถูกต้อง ก็อย่างนี้คือถูกต้อง, ทำงานนี้คือ
ถูกต้อง เมื่อถูกต้องก็พอใจ.

จำคำ ๒ คำว่า ถูกต้อง และ พพอใจ ต้องทำให้มัน
เกิดอยู่เสมอ, ถูกต้องและพอใจ. ลุกขึ้นไปทำงานสิ่งนี้
ก็ต้องด้วยความรู้สึกว่าถูกต้องแล้ว, ควรทำแล้ว ทำเสร็จแล้ว
ถูกต้อง, แล้วก็พอใจ ไปเสียทุกอย่างทุกชนิดของหน้าที่
การงาน. แม้แต่จะกลับบ้าน ก็ถูกต้องและพอใจ, มากิน
อาหารก็ถูกต้องและพอใจ, เพราะว่าเราเป็นมนุษย์ ต้องกิน

อาหารอย่างถูกต้อง, ถ้ากินไม่ถูกต้องมันเป็นโทษ. ฉะนั้น
 ต้องกินให้มันถูกต้องแล้วก็พอใจ. ไปอาบน้ำก็ถูกต้องและ
 พอใจ, ถ้ายอจุจาระถ้ายบัสสวาระ ก็ต้องด้วยสติทำให้ถูกต้อง
 และพอใจ, จะกวาดบ้านถูบ้าน ล้างจานบ้าง, ถ้าจะช่วยทำ
 ก็ถูกต้องและพอใจ นี้อย่างนี้, ไปล้างจาน ไปช่วยแม่ครัว
 ล้างจาน ก็ถูกต้องและพอใจ ถ้ามันมีความถูกต้องและ
 พอใจเกิดขึ้นแล้ว เป็นความสุขที่ถูกต้อง ที่ควรจะพอใจ
 แล้วก็พอใจ แล้วก็มีความสุข.

สรุปความได้ว่า ความสุขที่แท้จริงนั้น มันมา
 จากการทำการงานที่ถูกต้องและแท้จริง. จงทำการงาน
 ให้ถูกต้องและให้แท้จริง ทุกการงานที่ทำ : ตื่นขึ้นมาทำ
 อะไรไล่ไปตุเถอะ : ตื่นขึ้นมารู้สึกว้า โอ้ ถูกต้องแล้ว, นอน
 คินหนึ่งถูกต้องแล้ว, พักผ่อนถูกต้อง แล้วก็พอใจ, ไป
 ล้างหน้าก็มีสติว่า เอ้อ มันถูกต้องแล้วที่ล้างหน้า แล้วก็
 พอใจ, ไปห้องน้ำ ก็ทุกอย่างในห้องน้ำก็ถูกต้องและพอใจ,
 ไปรับประทานอาหาร ก็ทุกอย่างถูกต้องและพอใจ, เตรียมตัว
 ไปทำงาน ถูกต้องและพอใจ, เดินทางไปทำงาน ถ้าต้อง
 เดินไปด้วยเท้า ก็ทุกฝีก้าวถูกต้องและพอใจ, ถูกต้องและ

พอใจ ทุกก้าวเท้าที่ขยับไปทำงาน, ถ้าไปด้วยยานพาหนะ ก็ถูกต้องและพอใจ ไปถึงออฟฟิศแล้วก็ลงมือทำงาน ก็ถูกต้องและพอใจ.

เมื่อรู้สึกว่าคุณถูกต้องและพอใจ นั่นคือสวรรค์.

นี่อยู่ด้วยความรู้สึกว่าคุณถูกต้อง และพอใจ จนกว่าจะหลับ จนกว่าจะถึงเวลาค่ำพักผ่อนและนอนหลับ ก่อนแต่จะนอนหลับ ก็มาใคร่ครวญดูว่า โอ้ ตั้งแต่เข้ามาจนบัดนี้ก็ถูกต้องและพอใจ แล้วก็ยกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นแหละคือสวรรค์. ขอบอกให้ทุกคนที่ไม่เคยรู้ว่า สวรรค์ ที่แท้จริงนั้น คือเมื่อยกมือไหว้ตัวเองได้, มองเห็นแต่ความถูกต้องของตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองได้, นั่นคือสวรรค์ที่แท้จริง ไม่ใช่สวรรค์หลอกๆ อย่างที่เขาหลอกให้หลงให้เมาสวรรค์กันนั้น นั่นสวรรค์หลอก. สวรรค์ที่แท้จริงอยู่ที่ตรงนั้น เมื่อรู้สึกว่าคุณถูกต้องและพอใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร เป็นสวรรค์ที่นั้น เมื่อนั้น, และถูกต้องแท้จริง สวรรค์ที่คุณถูกต้องและแท้จริงคือสวรรค์อย่างนี้ คือการยกมือไหว้ตัวเองได้.

ที่หนึ่ง สวรรค์อื่น ๆ สวรรค์อย่างอื่น ถ้ามี ที่เขาพูด ๆ กันนะ จะมีอยู่อีกก็สวรรค์ มันก็ขึ้นอยู่กับสวรรค์ชั้น ๆ นั้น, มันต้องมีสวรรค์อย่างนี้ แล้วมันจึงจะไปสวรรค์อย่างนั้นได้, จะต้องมีการถูกต้องจนพอใจแล้ว จึงจะตายแล้วไปสวรรค์ ก็ชนิด ๆ ที่มันจะมี ถ้ามันจะมี มันก็ได้แหละ; แต่ขอให้ ได้สวรรค์ที่นั่นกันเดี๋ยวนี้เสียก่อนเถิด.

แล้วถ้าเป็นนรก ก็คือเมื่อเกลียดตัวเอง เมื่อขัง น้ำหน้าตัวเอง ใครก็ตามแหละทำอะไรชนิดที่มันมองดูแล้ว มันเกลียดตัวเอง นับถือตัวเองไม่ได้ เคารพตัวเองไม่ได้ นั่นนี่คือนรก. ฉะนั้น นรกคือความรู้สึกเกลียดขัง ตัวเอง, สวรรค์คือความรู้สึกพอใจตัวเอง พอใจจนยกมือไหว้ตัวเองได้ ก็เรียกว่าสวรรค์แท้จริง แท้จริง. เมื่อเกลียด น้ำหน้าตัวเองคือนรกที่แท้จริง เมื่อนรกที่แท้จริง, มองดูตัวเองแล้ว ไม่มีทางที่จะนับถือบูชาอย่างไร มีแต่เกลียด มีแต่ขัง มีแต่อดทนระอาใจ, นั่นนี่คือนรกที่แท้จริง ที่นั่น และเดี๋ยวนี้.

ฉะนั้น เราจงทำให้ทุกอย่างมันถูกต้อง ๆ ถูกต้อง ทุกอิริยาบถ ทุกนาที ทุกเวลา ทุกที่ ทุกหนทุกแห่งแหละ,

แล้วก็อยู่ด้วยความพอใจ ชนิดนี้, ยกมือไหว้ตัวเองได้ อยู่ในจิตใจ ไม่ต้องทำท่ายกมือไหว้ก็ได้ แต่ในจิตใจนะมัน ยกมือไหว้ตัวเองได้, นี่คือสวรรค์ที่แท้จริง เป็นความสุข แท้จริงตลอดวันตลอดคืน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของพุทธบริษัท ที่มีความเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้ไม่เป็นพุทธบริษัท กันดอก มันเพียงแต่ จดทะเบียน เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นพุทธบริษัท แล้วก็ ไม่รู้ ธรรมะ ไม่รู้พุทธศาสนา ไม่เป็นพุทธบริษัท จำนวน มากมาย. ที่ศาสนาอื่นเขามาซื้อตัวไปได้ ก็ซื้อไปได้แต่ คนที่ยังไม่เป็นพุทธบริษัท; ถ้าเป็นพุทธบริษัท รู้ความ เป็นพุทธบริษัทแล้ว ไม่มีใครมาซื้อตัวไปได้ดอก. ฉะนั้น เราไม่กลัว ที่ว่าใครจะมาแย่งพุทธบริษัท มันแย่งไปได้แต่ คนที่มีใจพุทธบริษัท ยังไม่เป็นพุทธบริษัท นั้นนะมันแย่ง เอาไปได้ ด้วยเงิน ด้วยประโยชน์ ด้วยอะไรต่างๆ.

นี่เราเป็นพุทธบริษัทแล้ว มีความรู้ถูกต้องใน ความเป็นพุทธบริษัทแล้ว จะพอใจธรรมะ จะบูชาธรรมะ จะเคารพธรรมะ ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าทุก พระองค์ก็บูชาธรรมะ. นี่เราบูชาธรรมะ ก็คือบูชาหน้า

คือ บุคลากรงานที่จะต้องทำ อย่าให้บกพร่องได้ : เป็นเด็กยุวชนก็ทำหน้าที่ของยุวชน, เป็นคนหนุ่มสาวก็ทำหน้าที่ที่ถูกต้องของคนหนุ่มสาว, เป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ทำหน้าที่ที่ถูกต้องของพ่อบ้านแม่เรือน, หน้าที่ของคนเฒ่าคนแก่ก็มีอย่างถูกต้องๆ ไปทั้งนั้นตลอดชีวิต, เรียกว่า มีธรรมะกันตลอดชีวิต ก็พอใจที่แท้จริง ตลอดชีวิต มีความสุขที่แท้จริง ตลอดชีวิต.

สรุปความข้อนี้ก็คือว่า ให้ทุกคนรู้ว่า สวรรค์ที่แท้จริงนั้นคืออย่างนี้ นรกที่แท้จริงคืออย่างนี้ ประยุกต์กันอีกคำหนึ่ง อีกความหมายหนึ่ง ก็ว่า ถ้าเป็นความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องใช้เงินเลย; ถ้าเป็นความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องใช้เงินเลย; ถ้าเป็นความสุขที่หลอกลวงละก็จะต้องใช้เงินมาก, ยิ่งหลอกลวงมากก็ยิ่งใช้เงินมาก ยิ่งหลอกลวงมากที่สุดก็ยิ่งใช้เงินมากที่สุด จนหมดเนื้อหมดตัวเป็นคนคอร์รัปชั่นคดโกงไปเลย.

นี่จำกันได้สั้นๆ ง่าย ๆ ว่า ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน เพราะมันพอใจเป็นสุขเสียแล้วเมื่อทำงาน, ทำงานเป็นสุขสนุกเสียแล้วทั้งวันทั้งคืน จะใช้เงินอะไรหาความสุข

ละ, มันอึดอยู่ด้วยความสุขแล้วทั้งวันทั้งคืน โดยไม่ต้องใช้เงินเพื่อความสุข. ที่นี้ คนโง่ มันหิวกระหายอยู่ด้วยกิเลส รากะ โลกะ นี้ ต้องเอาเงินไปซื้อของเล่นของกิน กามารมณ์อะไรต่าง ๆ นั้น มันต้องใช้เงินซื้อ. ที่ได้มานั้น ไม่ใช่ความสุข เป็นความเพลิดเพลินที่หลอกลวง.

นี่เรียกว่าความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงินเลย, ทำให้เงินเหลือเพราะทำงานสนุก ผลงานก็เกิดมาก แล้วก็เหลือ เพราะไม่ต้องใช้ผลงานนั้นไปซื้อหาความสุขที่ไหนอีก มันมีความสุขตลอดเวลาอยู่แล้ว. ที่นี้คนโง่มันไม่รู้จักความสุข ชนิดนี้ มันกระหายต่อเหยื่อของกิเลสตัณหา เอรีคอร้อย สนุกสนาน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่เรียกกันว่า เริงรมย์ สถานเริงรมย์นั้นจะต้องใช้เงิน, ใช้เงินเท่าไร มันก็ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักพอ จนเงินเดือนไม่พอใช้ มันก็ต้อง โกง, ในที่สุดก็ได้รับผลของการโกง. นี่เรียกว่าความสุขที่หลอกลวง ใช้เงินมากที่สุด และจนไม่พอใช้ จนต้องกลายเป็นคนคดโกง; ข้าราชการที่คอร์รัปชันที่คดโกงนั้น คือ เข้าใจผิดอย่างนี้ทั้งนั้น, ประชาชนก็เหมือนกันแหละ ที่เงินไม่พอใช้ ก็เพราะไปหลงความเพลิดเพลินที่หลอกลวง,

ไม่เอาความสุขที่แท้จริงที่เกิดขึ้นเมื่อกำลังทำงาน เมื่อกำลัง
เหงื่อไหล นั่นคืออาบนำมนต์ของพระพุทธเจ้า. นี่ขอให้
เราเข้าใจเป็นคำสรุปสั้น ๆ ว่า ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้
เงิน, ความสุขที่หลอกลวงใช้เงินจนเงินไม่พอใช้ ทุกคน
แหละ, ถ้าอย่างนี้ไปคุณเองก็แล้วกัน.

ยังนำหัวอยู่อีกข้อหนึ่งนะ ที่เขานิมนต์พระไปสวด
เจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านนะ ที่เรียกว่าเจริญพระพุทธมนต์-
เย็นตามบ้านนะ มีอยู่บ่อยๆ ทุกบ้านพระไปสวดในคำสวดของ
พระนั้นจะมีอยู่ประโยคหนึ่งนี้ด้วยเสมอว่า *ปฏิบัติอย่างนี้ได้*
รับพระนิพพานมาบริโภคอยู่เปล่าๆ คือท่านบอกว่า พระ-
พุทธเจ้าท่านตรัสว่า *นิพพานนะให้เปล่า*. ถ้านิพพานใน
พระพุทธศาสนาแล้วก็ให้เปล่า คือไม่ต้องเสียเงินแม้แต่
สตางค์เดียว. เพื่อได้นิพพาน เพราะมันพอใจอยู่ในการ
ปฏิบัติที่ถูกต้องจนหมดกิเลส. ถ้าไปเอากามารมณ์มาเป็น
นิพพาน เหมือนพวกอื่นก็มีเหมือนกันแหละ, เขาเอา
กามารมณ์เป็นนิพพานนั้น ก็ใช้เงินไม่พออีกเหมือนกัน
ไม่พอใช้อีกเหมือนกัน. ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรมะในพระ-

พุทธศาสนาแล้วก็จะได้นิพพาน คือประเสริฐที่สุดใน
ความหมายของความสุขมาบริ โภคเปล่า ๆ ไม่ต้องใช้เงินซื้อ.

ทุกคราวที่พระไปเจริญพระพุทธรณ์แผ่นดิน, ทุก
คราวจะบอกประโยคนั้น; แต่คนผู้ฟังฟังไม่ถูก. ถ้าฟังถูก
ก็จะเอามากิดว่า ทำไมจึงว่า นิพพานให้เปล่า? ก็เพราะ
ว่าเป็นความสุขความพอใจ ที่เกิดขึ้นเมื่อทำหน้าที่ของตน
อย่างถูกต้อง, เป็นความเย็นใจอาบรคอยู่ในจิตใจ, ให้จิตใจ
มันเย็นเป็นนิพพาน. นี้เรียกว่า ให้เปล่าไม่ต้องเสีย
เงินเลย ไม่ต้องลงทุนทำบุญเป็นเงินเป็นทองก็ได้, แต่ถ้า
ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ก็ได้นิพพานมาบริ โภคอยู่เปล่า ๆ
เหมือนกัน. เป็นคำพูดที่ควรจำกันไว้สั้น ๆ ว่า ความสุข
แท้จริงจะต้องได้เปล่า; ความสุขที่หลอกลวงจะต้อง
เสียเงิน จนเงินไม่พอใช้

นี้เรียกว่าผลของการทำงานอย่างถูกต้อง อย่าง
สนุกสนาน เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า หน้าที่การงานหรือ
ธรรมะ แล้วประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้องสนุกสนาน ก็เกิด
ผลอย่างนี้, คือได้ความสุขที่แท้จริงมาบริ โภคอยู่ โดยไม่ต้อง
ใช้เงินอะไรอีก.

สรุปความว่า เราต้องรู้ว่า การงานคืออะไร, หน้าที่ของสิ่งมีชีวิตนั้นคืออะไร, ธรรมะคืออะไร, แล้วความพอใจคืออะไร, ความสุขคืออะไร.

บทพูดกันอีกทีหนึ่งว่า การงานคือหน้าที่ หน้าที่คือสิ่งที่จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิตจะต้องทำนั่นแหละคือธรรมะ ธรรมะคือสิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อความรอดอยู่ได้ทั้งทางกายและทางใจ ครั้นได้ปฏิบัติธรรมะแล้วก็พอใจ เมื่อพอใจจริงก็เป็นสุขจริง เรื่องมีเท่านั้น เป็นคำพูดเพียงไม่กี่คำว่า การงาน แล้วก็ หน้าที่ แล้วก็ ธรรมะ แล้วก็ พอดี แล้วก็ สุขที่แท้จริง. การงาน หน้าที่ ธรรมะ พอดี แล้วก็ สุขที่แท้จริง; ทุกอย่างนี้เป็นความถูกต้องแท้จริง, การงานก็แท้จริง, หน้าที่ก็แท้จริง, ธรรมะก็แท้จริง, พอดีก็แท้จริง, สุขก็แท้จริง, เรื่องมันก็จบแหละ.

สำหรับคำถามที่ตั้งขึ้นมาว่า การงานคืออะไร จะทำการงานให้สนุก และเป็นสุขในการงานได้อย่างไร ก็คืออย่างที่ว่ามานี้, อย่างที่ว่ามานี้ ขอให้จดจำไปให้ดีว่า; การงานคือหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต, หน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต คือสิ่ง

ที่จำเป็นที่สุด ที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องทำ. พอทำแล้วก็
 พอใจว่าถูกต้องแล้ว, พอใจถูกต้องแล้ว พอใจถูกต้องแล้ว
 พอใจ, ให้เรารู้สึกอย่างนี้ทั้งวันทั้งคืน ในการเคลื่อนไหว
 ของเราทุก ๆ อิริยาบถ. ถ้าพอใจแล้วก็มีความสุข เมื่อ
 ความพอใจบริสุทธิ์ ความสุขก็บริสุทธิ์, เมื่อความพอใจ
 ถูกต้อง ความสุขก็ถูกต้อง เรื่องก็จบ.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ที่เป็นผู้ฟังนี้ และสนใจ
 ในธรรมะนี้ จงรู้จักคำว่า การงานนี่คืออย่างนี้ ทำให้สนุก
 ไปด้วยกัน แล้วเป็นสุขในการกระทำได้อย่างนี้แล้วมีความ
 พอใจได้อย่างนี้ แล้วก็มีมีความสุขที่แท้จริงได้เกิดจากความ
 พอใจนั้น ๆ.

การบรรยายนี้ก็เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอให้
 ท่านทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เรียกว่า การงาน หรือ หน้าที่ หรือ ธรรมะ
 หรือ ความพอใจ หรือ ความสุข ยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่แล้ว ๆ มา,
 รู้มากยิ่งขึ้นไปกว่าที่แล้วมา แล้วก็ ปฏิบัติให้มากขึ้น
 ไปกว่าที่แล้ว ๆ มา, แล้วความสุขแท้จริง อันเป็นจุดหมาย
 ปลายทางก็จะไม่ไปไหนเสีย จะต้องเกิดแก่บุคคลผู้ทำหน้าที่
 การงานอยู่อย่างถูกต้องและพอใจ ดังที่กล่าวแล้ว.

พอใจเขาเรียกว่า**ธรรมบิบัติ**, **ธรรมบิบัติ** **ธรรมบิบัติ**
 แปลว่า **บิบัติ**ใน**ธรรมะ** คือพอใจมีใจเกิดจาก**ธรรม** เกิด
 เพราะ**ธรรม**. **จงเป็นผู้มีจิตใจเต็มไปด้วยธรรมบิบัตินี้ ผาสุก**
สวัสดี แจ่มใส สดชื่น อยู่ทุกทิพาราตรีกาลเทอญ.

การงานคือการปฏิบัติธรรม

อันการงาน คือคุณค่า ของมนุษย์
ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
ถ้าสนุกด้วย การงาน เบิกบานใจ
ไม่เท่าไร ได้รู้ธรรม ฉ่าซึ่งจริง

เพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม
กุศลกรรม กลับปณมา มีค่ายิ่ง
ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบคน ฉลาดยิ่ง
นัดเดียววิ่ง เก็บนก หลายพกมา

คือการงาน นั้นต้องทำ ด้วยสติ
มีสมาธิ ขันดี มีอุตสาห์
มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา
มีศรัทธา และกล้าหาญ รั้งงานจริง.

พุทธทาส อินทปัญโญ

สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา*

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อเฉพาะในวันนี้ว่า สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา.

มีหลักธรรมหลายข้อที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่.

ขอทบทวนความเข้าใจอีกครั้งหนึ่งว่า **มีหลักธรรมะหลายข้อที่เรากำลังเห็นขัดแย้งกันอยู่** คืออธิบายต่างกันบ้าง ถู้อาความหมายต่างกันบ้าง, แล้วก็เกิดการกระทบกระทั่ง หรือขัดแย้งต่อกัน ซึ่งไม่เป็นผลดีเลย.

* ธรรมบรรยายครั้งที่ ๔ ภาคอาสาฬหบูชา หลักพระพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจกันผิดอยู่ ที่ลานหินโค้ง, สวนโมกข์ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ตัวอย่างที่แล้วมา เช่นเรื่องจิตว่าง บางคนก็ว่า จิตว่างเป็นสิ่งที่มีไม่ได้ก็มี, หรือเป็นสิ่งที่บ้าบอ ไซ้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ให้โทษไปเสียก็มี.

เรื่องสันโดษ นี้ก็เคยถึงกับมีการห้ามไม่ให้พระเทศน์, ไม่ให้พระสั่งสอนประชาชน โดยรัฐบาลยุคหนึ่ง โดยถือว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คนไม่ก้าวหน้า และความเห็นของบางคนว่าไม่ควรสอนปรมาตธรรม คือธรรมะชั้นสูงแก่คนทั่วไป เพราะว่าไม่มีประโยชน์ จะทำให้เขาไม่ทะเยอทะยานทำกิจการงานให้ใหญ่โตไพศาลออกไป ดังนี้ เป็นต้น ; มีอยู่หลายหัวข้อด้วยกัน ซึ่งเราจะได้นำเอามาวินิจฉัยกันทีละข้อกว่าจะหมดสิ้นปัญหาเหล่านี้.

การที่มี ความเข้าใจผิดขัดแย้งกันอยู่อย่างนี้ โดยหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา และเป็น พระพุทธภาษิตโดยตรงอย่างนี้ มีโทษ ไม่มีคุณ, มีแต่โทษ.

มีโทษข้อแรก ก็คือ ทำให้เราทะเลาะกันเอง ; แบ่งกันเป็นพวก ๆ แล้วก็ทะเลาะกันเอง. ที่เป็นบุคคลต่อบุคคลก็ทะเลาะกันถึงกับชกต่อยกันก็มี, ที่เป็นพระเป็นเณรก็มี, มันน่าหัวถึงขนาดนั้น ; ไม่มีเรื่องอะไรที่จะทะเลาะ

ชกต่อยกันแล้ว กลายเป็นมามีเรื่องอธิบายธรรมะไม่เหมือนกัน, เถียงกันว่าอย่างนั้นผิด ว่าอย่างนั้นถูก.

นี่เป็นสิ่งที่ผิดแล้วจริง ไม่ต้องสมมติเอามาหลอกท่านทั้งหลาย; อาตมาก็เคยผ่านมาแล้ว. นี่เรียกว่ามันเป็นโทษ ทำให้เราได้ทะเลาะกัน.

และก็ยังมิโทษ ข้อที่สอง คือทำให้เราไม่ได้รับผลจากธรรมะข้อนี้; ในพระพุทธศาสนามีธรรมะ ก็เพื่อจะได้รับผลเป็นความดับทุกข์ เป็นความสงบสุข; แต่มากลายเป็นเรื่องทะเลาะวิวาทกัน ทำให้ไม่ได้รับผลจากพระศาสนา, แล้วเราก้ไม่สามารถสืบอายุพระศาสนาของเราได้ เพราะมันแต่ทะเลาะขัดแย้งกันเรื่องความหมายของธรรมะนั้น ๆ. คนต่างศาสนาเขาก็จะหัวเราะเยาะ ว่าคนเหล่านี้ทะเลาะกันด้วยเรื่องศาสนาของตนเอง.

นี่มันมิโทษ มีเหตุผลที่เราควรจะทำจัดสิ่งเลวร้ายเช่นนี้ให้หมดไป; อย่าให้เหลืออยู่เป็นโทษแก่เราเลย จึงขอร้องให้ท่านทั้งหลายสนใจฟังให้ดี. นักเรียนทั้งหลายก็ควรจะสนใจเรื่องนี้; แม้ในฐานะเป็นเรื่องของภาษาเรียนภาษาก็ยังได้. เช่นคำว่า สันโดษ นี่มันคืออะไร?

ในวัน^{นี้} จะทำความเข้าใจเรื่องสัน โดษที่ยังเข้าใจผิดกัน
อยู่.

เรื่องสัน โดษยังเป็นเรื่องเข้าใจผิดกันอยู่.

ครั้งหนึ่ง อาตมาไปแสดงปาฐกถาที่กรุงเทพฯ ใน
ระยะที่เขาห้ามสอนเรื่องสัน โดษนั้นแหละ **ห้ามในนาม
รัฐบาล** ขอให้คณะสงฆ์หยุดสอนเรื่องสัน โดษ, อาตมาก็ได้
พูดถึงเรื่อง^{นี้} ในฐานะที่ว่าไม่ถูก; การห้ามสอนเรื่อง
สัน โดษนั้นมันเป็นเรื่องบ้าบอ คือเป็นเรื่องที่ห้ามคำสอน
ของพระพุทธเจ้า. แล้วอาตมายังว่า เรื่องที่สอนว่า “งาน
คือเงิน เงินคืองาน” นั้นแหละไม่ควรจะสอน. ตอนนั้น
เขากำลังสอนเรื่องงานคือเงิน เงินคืองานกันอยู่; เลยมี
เรื่องมาอย่าง^{นี้}.

ครั้งนั้นก็^{ได้}มีผู้ส่งข่าวให้ทราบ^{ว่า} หัวหน้ารัฐบาล
เรียกเอาเทพบันทึกลงเสียงนั้นไปเปิดฟัง ในที่สุดท่านก็ว่าไม่มี
เรื่องอะไร คือไม่เป็นอะไร; เพราะเราไม่ได้มีเรื่องที่จะ
ไปว่าใคร เพียงแต่พิสูจน์ความจริงของคำสอนในพระพุทธ-
ศาสนา^{ข้อนี้}.

รัฐบาลนั้นยังไม่ทราบว่า คอร์ปชั่นทั้งหลายนั้นจะ
เกิดมาจากการไม่สนใจ แม้เดี๋ยวนี้แหละ.

ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูให้ดีเถอะจะพบว่า ถ้ามี
คอร์ปชั่นที่ไหนก็มีมูลมาจากการไม่สนใจของคนที่ทำ
คอร์ปชั่นนั่นเอง; มีเงินเดือน มีฐานะ มีอะไร พอกิน
พอใช้ เหลือกินเหลือใช้ ก็ยังทำคอร์ปชั่น, รวยแล้วก็ยัง
โกง. นี่เพราะว่าเขาไม่สนใจ.

เราควรจะเข้าใจเรื่องนี้กันเสียให้ถึงที่สุด ซึ่งจะได้
วินิจฉัยเป็นเรื่อง ๆ หรือเป็นตอน ๆ ไป, ขอให้ฟังให้ดี.
จะพูดกันถึงคำว่า "สนใจ". *สนใจ* คำพูดคำนี้แปลว่า
อะไร? *ตัวหนังสือแปลว่า ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่, ยินดีด้วย
สิ่งที่มีอยู่* ตัวหนังสือมันมีอย่างนี้.

ทีนี้เรามักจะไปเติมเอาเอง ว่าเอาตามมีตามได้,
ไม่ต้องชวนขวยอะไรอีก. นี่ความเข้าใจผิด ที่ไปเติม
เข้าว่า สิ่งที่มีอยู่ต้องตามมีตามได้, ไม่ต้องชวนขวยอะไร
อีก. ถ้าอย่างนี้ ไม่ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์ของ
พระพุทธองค์. พระพุทธองค์ไม่ได้ประสงค์ว่าไม่ต้อง
ชวนขวยอะไรอีก; แต่ว่า *สิ่งที่มีอยู่* หรือ *ได้มานั้นต้อง*

พอใจ ต้องยินดี. นี่เป็นคำสอนชั้นโลก ชั้นชาวบ้าน
บุญชนทั่วไป.

นี่เมื่อเป็นคำสอนชั้นโลกๆ ชั้นชาวบ้าน ประชา-
ชน บุญชนทั่วไป เขาสอนอย่างนี้ว่า “ยินดีสิ่งที่มีอยู่ แล้ว
เรามาเติมคำว่า ตามมีตามได้, แล้วก็ไม่ต้องขวนขวาย
ให้เหน็ดเหนื่อยอีกต่อไป” นี่มันผิดจากของเดิม, ผิดจาก
พระพุทธประสงค์ของเรื่องสันโดษ.

ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ คือให้พอใจในภาวะปัจจุบัน.

“พึงยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่” นี้มีความหมายที่ลึกอยู่บ้าง ;
ว่าถ้าเราไม่ยินดีอะไรเสียเลย ได้มาเท่าไร อย่างไร ก็ไม่ยินดี,
แล้วคนนั้นมันจะเป็นอย่างไร ? มันก็ไม่มีอะไรที่เป็นเครื่อง
ทำความพอใจให้แก่ตน ก็อยู่โดยปราศจากความพอใจมัน
ก็หาความสุขไม่ได้. เพราะว่า ความสุขนั้นเกิดมาจาก
ความพอใจ, รู้สึกพอใจในความปลอดภัยของตัว, ยินดี
ในความดีความงามของตัว, พอใจในเรื่องอย่างนี้จึงจะมี
ความสุขอยู่ได้.

อย่างที่เคยพูดมาแล้วหลายครั้งหลายหนแล้วว่า ความสุขจะต้องเกิด มาจากความพอใจเสมอ. เรื่องทางโลกก็อย่างนั้น, เรื่องทางธรรมะก็อย่างนั้น. ถ้าทางโลกก็พอใจสิ่งของที่ได้มา ก็เป็นสุข, ทางธรรมะ ก็พอใจคุณธรรมที่ได้บรรลุ แล้วก็มีความสุข. สิ่งที่ได้แล้วก็พอใจ, สิ่งที่ทำแล้วก็พอใจ, แม้แต่สภาวะที่เรากำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้เราก็กพอใจ. เช่นว่า เรายังเป็นคน ยังไม่ได้เป็นเทวดา เราก็กต้องพอใจความที่ได้เป็นคน; ก็เป็นคนให้ดีที่สุดแล้วก็แล้วกัน, แม้ยังไม่ได้เป็นเทวดาก็ช่างหัวมัน.

สิ่งที่กำลังเป็นอยู่มีอยู่ นี้จะต้องพอใจ; แม้ว่าเรื่องของความทุกข์ มีความทุกข์บ้างก็ควรจะพอใจ ยังดีกว่าที่จะมีความทุกข์มากมาย. เมื่อความเจ็บปวดอะไรเกิดขึ้นเราก็กควรจะพอใจที่ไม่ถึงกับตาย, มันยังไม่ตาย ยังไม่ถึงกับตาย; ก็ควรจะพอใจว่านี่ยังได้อยู่ ที่ไม่ถึงกับตาย ก็ยังทำให้เรารู้สึกพอใจและเป็นสุขได้.

เราหาความสุขได้จากความเจ็บไข้ ด้วยซ้ำไป. คิดดูสิ เพราะรู้สึกว่ามันดีกว่าตาย, แล้วก็ยินดี แล้วก็พอใจ. ความทุกข์ที่ไม่มากนักแหละ ยังดีกว่าความทุกข์

ที่มา, หรือความเจ็บไข้ นี่มันยังดีกว่าการตาย. เมื่อได้ความเจ็บไข้ไม่ต้องตาย ก็ควรจะพอใจ, แล้วก็มีความสุขคือมีความยินดี. นั่นแหละคิดดูให้ดี ถ้านึกออกว่านี่ยังดีกว่าตาย, แล้วก็ได้รับประโยชน์ ก็เป็นความสุขบ้าง, ไม่เดือดร้อนมากเหมือนกับคิดว่าจะต้องตาย.

กินข้าวกับเกลือก็ดีกว่าจะไม่มีอะไร กินเสียเลยลองคิดดู. เมื่อคนไม่มองในส่วนที่มีอยู่ แต่มองไปทางอื่น มันก็กินไม่ลงเหมือนกัน; ฉะนั้นถ้าคนมองลงมาที่ว่า "มีอยู่", กินข้าวกับเกลือ, พอใจ; แล้วกินมันก็อร่อยได้; มันไม่ใช่จะอร่อยไม่ได้ มันอยู่ที่ความพอใจ.

เราต้องมองในแง่ที่ว่า มันทำความพอใจให้ได้, สิ่งที่มีอยู่นั้นต้องให้ทำความพอใจให้แก่เราได้, แล้วทุกสิ่งที่มีอยู่มันล้วนแต่ทำความพอใจให้แก่เรา.

แม้ที่สุดแต่ก้อนหินที่เกะกะอยู่นี้ ถ้าเราพอใจได้ ก็มีชิ้นแห่งความพอใจ สบายใจ หรือเป็นสุขชนิดหนึ่ง. แต่ถ้าเราคิดไม่เป็น เราเห็นว่ามันเกะกะ, เกะกะ, รำคาญ, เราก็บ้าเอง คือเป็นทุกข์เอง. แต่ถ้าเห็นว่ามันยังมีประโยชน์ยังน่าดู มันใช้ประโยชน์ก็ได้, เป็นเครื่องประดับ

พื้นที่นี้ให้น้ำดูก็ได้, ก็ทำให้เกิดความพอใจได้. ฉะนั้น จะทำจิตให้ยินดี หรือยินร้าย ได้ทั้งนั้นแหละ แล้วแต่ความ โง่ หรือความฉลาดของคน.

ทำจิตให้พอใจภาวะรอบตัวได้ ชื่อว่าสันโดษเป็นทรัพย์ยิ่ง.

ทีนี้ ถ้าเราทำอะไรที่มีอยู่รอบตัวเราทั้งหมดนี้ ให้เป็นที่พอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในแง่ใดแง่หนึ่ง มันก็สบาย มันก็ร่ำรวย ร่ำรวยเกินกว่าที่จะร่ำรวย อย่างที่มีพระบาลีว่า **สตุคฺคฺฐึ ปรมิ ธิ** - สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง.

นี่อย่างว่านั่งอยู่ตรงนี้ ก้อนหินก็น่าพอใจ, ต้นไม้ ก็น่าพอใจ, เม็ดทรายนี้มันก็น่าพอใจ, ไปไม้แห้งๆ ก็น่าพอใจ; ถ้าเป็นศิลปะ เป็นศิลป์ ก็พอใจได้ทั้งนั้น. คนโง่เสียอีกที่จะพอใจอะไรไม่ได้.

ไปที่บ้านที่เรือน ซึ่งมีอะไรมาก ถ้าเรารู้สึกพอใจ ว่ามีอยู่เป็นประโยชน์ก็เป็นคนรวยทันที; ถ้าเป็นว่า ทั้งหมดนี้มันล้วนแต่น่ารำคาญ ไม่ชอบใจ ไม่รัก ไม่พอใจ

อะไรทั้งหมด, ไปซื้อหามาแพงๆเมื่อวานนี้เอง วันนั้นก็
พอใจแล้ว, ทงบ้านทงเรือนไม่มีอะไรเป็นที่น่าพอใจ ก็คง
จะเป็นคนจนที่ยังกว่าคนขอทาน; แล้วมันจะเลยนั้นไป
อีก คือมันจะเป็นคนบ้า.

คนขอทาน ก็ ต้องมีความพอใจอะไรตามที่มี
นั้นแหละ; อย่างน้อยเสียขาด กางเกงขาด หรือว่ามี
ห้าสตางค์ สิบสตางค์ คนขอทานก็ยังพอใจได้, จะสงบสุข
อยู่ได้, ไม่ได้ร่นกระวนกระวาย. แต่ว่าคนรวย มีอะไร
เต็มบ้านเต็มเรือนไปแล้ว แต่ก็ยังไม่พอใจ ก็ยังเป็นคนจน
ยิ่งกว่าคนขอทาน.

ฉะนั้น ขอให้สังเกตใจความของพระพุทธรภาชิต
ข้อนี้ให้ดีๆ ว่า *สมุคฺคฺชิตฺติ ปรมิ ธนํ* - ความยินดีด้วยของที่
มีอยู่นั้นเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง. ถ้ามีทรัพย์มาก ไม่พอใจ ไม่
ยินดี มันก็เท่ากับว่าไม่มีทรัพย์; จะมีทรัพย์สักร้อยล้าน
พันล้านก็ไม่เกิดความพอใจยินดีได้ ก็เท่ากับไม่มีทรัพย์.

ขอให้เรารู้จักว่า ความพอใจสิ่งที่มีอยู่ นั้นเป็น
การหลอ่เลยงให้เรามีกำลังใจ, มีความสุข, สำหรับจะมี
ชีวิตอยู่แล้วสำหรับจะทำให้ดียิ่งขึ้นไป, ให้มากยิ่งขึ้นไป.

ส่วนที่ควรจะมีมากขึ้นไป ก็ทำให้มันมากขึ้นไป; เช่น ทรัพย์สมบัติ เงินทอง ข้าวของ ในส่วน ที่จะทำให้ดียิ่งขึ้น ไป; เช่นการมีธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ บรรลุธรรมะ; ทุกคน ก็ควรจะให้สูงขึ้นไป ให้ยิ่งขึ้นไป โดยมีทุนสำรอง คือความพอใจในส่วนที่เราทำได้แล้วเท่าไร.

พระบาลีก็มีอยู่ว่า ไม่หยุดพอใจเพียงเท่านั้น ถ้า ว่าเป็นกุศล; หมายความว่า สิ่งที่เป็นกุศล พระพุทธเจ้า ท่านไม่ได้สอนให้หยุดเสียเพียงเท่านั้น. แม้ว่าจะสอนให้ พอดีในกุศลบุญที่ทำขึ้นมาได้; แต่ก็ไม่ได้อสอนให้หยุด เสียเพียงเท่านั้น. ให้สืบต่อการปฏิบัติให้สูงขึ้นไป ๆ จนกว่า จะถึงที่สุดคือไม่มีที่ไปอีกแล้ว; เช่นได้บรรลุมรรคผล นิพพาน, แล้วก็ไม่มีที่ไปอีกแล้ว มันก็หยุดของมันเอง.

แต่ว่าถ้ายังไม่ถึงที่สุด ก็ยังไม่หยุด, ยังไม่หยุด. ฉะนั้น จึงสอน ความไม่ต้องสันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย; ไม่ต้องสันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย นี่เป็นฝ่ายที่จะก้าว หน้า. แต่ว่าที่มีอยู่แล้วเท่าไรก็ต้องพอใจ คือไม่หยุดเสีย, คือไม่หยุดการที่จะทำต่อไปอีก, แต่ที่มีอยู่แล้วก็ต้องพอใจ. นั่นแหละ คนที่จะมีใจคอยเฝ้าเป็นสุข เหมือนกับคน

ที่มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นกำลังใจสำหรับทำต่อไป; ทำได้
เท่าไร ให้เป็นกำลังใจสำหรับจะทำต่อไป.

ถ้ามันไม่มีความพอใจ มันก็มีความอยาก มีความ
ต้องการ เผาผลาญ; เป็นคนหิวเป็นเปรต, หิวเป็น
เปรตอยู่ หิวจนเป็นบ้า ไม่ต้องสงสัย; ถ้าไม่รู้สักพอใจ
อะไรเสียเลย มันจะหิวจนเป็นบ้า.

เราทำนา พอไถนาเสร็จ; สมมติว่าไถนาเสร็จ
ก็ควรจะพอใจว่าการไถนานี้มันเสร็จ, แล้วก็อึดอ้อมใจ ว่า
การไถนามันเสร็จ. ครั้นดำข้าวเสร็จ ก็พอใจว่าได้ดำข้าว
เสร็จ, ข้าวออกงามดี ดูแล่น้ำท่า ให้งอกงามดีก็พอใจ, ข้าว
ออกรวงก็พอใจ, เกียวข้าวก็พอใจ, มันมีแต่ความพอใจ คือ
เป็นคนรวยทุกขั้นตอน ไม่ต้องหิวจนเป็นบ้า.

ฉะนั้นถ้าคนหนึ่ง มีความรู้สึกไม่พอใจเอาเสีย
เลย; ไถนาแล้วมันก็ไม่พอใจ ว่ายังอีกมากนั้ ยังไม่ได้
ทำ, ดำนาแล้วก็ไม่พอใจ ไม่อึดใจ, ทุกขั้นตอนไม่มีความ
อึดใจ, นี้คือความไม่ถูกต้องตามหลักธรรมชาติ สำหรับ
มนุษย์ทั่วไปที่จะต้องมี.

เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญ เป็นชาวบ้าน เป็น
 ชาวไร่ เป็นชาวนา ควรจะรู้จักทำจิตใจให้พอใจ ทุกชั้น
 ทุกตอนที่ทำขึ้นมาได้ เรียกอย่างเอาเปรียบหน่อยก็ว่า
 เป็นสุขไปพลางทำงานไปพลาง. แม้จะได้เป็นการเรียน
 การศึกษาของเด็ก *นักเรียน* ก็จะต้องทำให้มีผลจนกล่าวได้ว่า
 เป็นสุขไปพลางเรียนหนังสือไปพลาง, เป็นสุขไปพลางเรียน
 หนังสือไปพลาง. ถ้าว่าเป็น *คนทำงานหนัก* *เหงื่อไหลอยู่*
 ก็ *เป็นสุขไปพลางทำงานไปพลาง.*

การทำงานเป็นการปฏิบัติธรรม, สันโดษด้วย.

เรื่องนี้ได้อธิบายไว้อีกทางหนึ่งแล้วว่า การทำงาน
 นั้นแหละเป็นการปฏิบัติธรรมะ; นั่นเป็นความพอใจ
 ที่พิเศษออกไป แปลกออกไป, พิเศษออกไปว่า การทำงาน
 นั้นเป็นการปฏิบัติธรรมะ. พอได้ทำงานแล้ว รู้สึกว่า
 ได้เป็นการปฏิบัติธรรมะก็พอใจ; พอใจอีกชนิดหนึ่งใน
 ความหมายหนึ่งในสันโดษนี้, พอใจว่าเราได้ทำแล้วในส่วน
 ที่เราได้ทำแล้วก็พอใจ. แม้จะทำงานหนักเหงื่อไหลไคลย้อย
 อยู่ก็พอใจ ได้ทำเข้าไปเท่าไรก็พอใจเท่านั้น; และ พอใจ

อีกส่วนหนึ่งต่างหากบวกเข้าไป คือว่า การทำงานนี้เป็น การปฏิบัติธรรมะในพระศาสนา ก็ยิ่งพอใจ. นี้เรียกว่า ทำงานไปพลางเป็นสุขไปพลาง ไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น.

ถ้าไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ผันทำ มันก็คือตกนรกทั้งเป็น ; ไม่เท่าไรก็เจ็บไข้ได้ป่วย แล้วก็ต้องตาย. คนนั้นไม่ต้องมีใครแข่ง, ไม่ต้องมีใครแข่ง ก็จะต้องตายเองแหละ เพราะไม่มีอะไรหล่อเลี้ยงจิตใจ. เมื่อมีจิตใจที่แพบเหี่ยวหิวอยู่อย่างนี้ จิตก็ทรุดโทรมลง, ร่างกายก็ทรุดโทรมลง, โรคภัยไข้เจ็บก็มาหา ในที่สุดก็ต้องตาย.

ที่นี้ คนที่รู้จักพอใจ เขาก็ยิ้มเสมอ, ยิ้มเสมอไม่ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้นนั่นแหละป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ, มีความสุขอยู่ในการงาน นั่นเอง, ไม่ตกนรกทั้งเป็น.

นี่ขอให้อูให้ตีว่า *ทรัพย์สมบัติอย่างยั่งยืน* นั้น คือ *ความพอใจ* หรือ *สิ่งที่ให้ความพอใจ*; ถ้าไม่มีสิ่งที่ให้ความพอใจเลย ก็คือไม่มีทรัพย์สมบัติเลย. ฉะนั้น เราต้องทำให้ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรานั้น เป็นสิ่งที่ให้ความพอใจแก่เราไปหมด : เนื้อตัว ร่างกาย ชีวิตจิตใจนี้ เราพอใจได้เกิดมาอย่างนี้, ได้เป็นลูกคนนี้ ได้เป็นหลานคนนั้น ก็

พอใจ, ไม่ต้องเกิดเป็นเทวดาดอก. เดียวนี้กำลังเป็น
อย่างนี้อยู่ ก็ขอให้ได้รับความพอใจในความเป็นอย่างนี้อยู่.

ขอให้เกิดความพอใจสำหรับเป็นบทเรียน เป็นบท
ศึกษา ให้รู้จักความสุขนี้มากขึ้นๆ แล้วก็จะได้สิ่งที่
พิเศษสูงขึ้นไป ว่าเห็นอนิจจังของความพอใจ; ถ้า
ไม่มีความพอใจเสียเลย แล้วจะไปรู้จักอนิจจังของความพอใจ
อย่างไรได้. เราต้องมีความสุขอยู่เรื่อย ๆ จนเราเห็นอนิจจัง
ของความสุข.

นี่กระโดดไกลแล้ว, เป็นเรื่องกระโดดไกลมากแล้ว,
มันจะกระโดดออกไปนอกโลกแล้ว, จะไปสู่โลกุตตระแล้ว.
จะนั่นอยู่ด้วยความพอใจ เป็นสุข ดีกว่า; เมื่อจิตมี
พื้นฐานของความพอใจนั้น ปัญญาเกิดง่าย.

ความสุขมีก่อน บัณฑิต

สมาธิ ปัญญา หลุดพ้น จะตามมา.

ไปดูเถอะ หลักธรรมะในพุทธศาสนานี้ หมวดไหน
ข้อไหน ในพระไตรปิฎก; ถ้าจะเกิดปัญญาหลุดพ้นแล้ว
ก็จะมีสุขก่อนเสมอ, มีความสุขแล้วก็จะเกิดบัณฑิต.

แล้วก็จะเกิดสมาธิ, แล้วจะเกิดปัญญา, แล้วก็หลุดพ้น,
ถ้าไม่มีความสุขก็ไม่มีความสงบ.

จำไว้ว่า ความสงบที่เป็นสมาธินั้น ต้องมาจาก
ความสุข เป็นขั้นตอนกันอยู่อย่างนี้ ทุกข้อ ทุกหมวด
ธรรมะ ที่เป็นการหลุดพ้น.

ทำให้ไปดูในพระไตรปิฎกเอง ว่าจะต้องมีอะไร
ที่ทำให้เกิดปราโมทย์; เกิดปราโมทย์แล้วปีติ, ปีติแล้ว
เป็นสุข, เป็นสุขแล้วปัสสัทธิ คือระงับ, ปัสสัทธิแล้วจะ
สมาธิ, แล้วจะยถาภูตญาณทัสสนะ, อย่างนี้ทั้งนั้น.

ขอให้ถือเอาประโยชน์จากความสุขให้เต็มที่ คือ
อย่าเอาแต่เพียงว่าเป็นสุขสบายอยู่ในโลกนี้; ให้ถือว่า
ความสุขเป็นเหตุให้เกิดปัสสัทธิ คือจิตที่จะมั่นคงและ
เฉลียวฉลาด. ถ้าเราต้องการจิตที่มั่นคงบริสุทธิ์เฉลียว
ฉลาดแล้ว ก็ต้องมีความสุขที่ถูกต้องอย่างใดอย่างหนึ่ง, มี
ความปราโมทย์ในการที่ได้ทำดีไม่มีโทษ, แล้วก็ปีติแล้ว
ก็สุข, ถ้าสุขนี่จะเป็นปัสสัทธิ สมาธิ แล้วมีปัญญา.

เพราะฉะนั้นขอให้มีพื้นฐานของจิตใจ ตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน ด้วยความพอใจ และเป็นสุข. ถ้าอยู่ด้วยความรู้สึกชนิดนี้แล้ว สมาธิ หรือปัญญา จะไหลออกมาเมื่อไรก็ได้ โดยง่ายที่สุด. ขอให้อยู่ด้วยพื้นฐานของความพอใจ สบายใจ เยือกเย็นใจ; สมาธิ และปัญญานั้น จะออกมาเมื่อไรก็ได้. ฉะนั้นขอให้รู้จักใช้ประโยชน์ในเรื่องนี้.

แปลว่า เดียวนี้เป็นคนจนนี้ จะมีชีวิตเย็นเป็นนิพพานได้ ถ้ารู้จักหาอุบายให้จิตมีความพอใจ เป็นสุขในการทำงาน; ในขณะที่ทำงาน ได้ทำอะไรก็พอใจเป็นสุขเท่านั้น, แล้วก็ทำต่อไป; เรียกว่า ทำงานด้วยความสุข มันก็เป็นความเย็นใจ ซึ่งมีความหมายแห่งนิพพาน.

หัวใจที่เย็นนั้นแหละ คือความหมายแห่งนิพพาน แม้จะไม่สมบูรณ์ถึงที่สุด มันก็มีความหมายแห่งนิพพาน; ความเย็นนอกเย็นใจนั้นแหละคือความหมายแห่งนิพพาน. ฉะนั้น ขอให้ทุกคนอยู่ด้วยความเย็นนอกเย็นใจ อย่าอยู่ด้วยความร้อนใจ, คือรู้จักทำ รู้จักจัก รู้จักปรับปรุงจิตใจ. ไม่ถึงกับต้องใช้คำว่าหลุด, ไม่ต้องใช้คำว่าหลุด, ใช้คำว่า

ปรับปรุง หรือ อูบาย อย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้จิตใจ
 พอใจเป็นสุข สำหรับจะทำงานหนัก ๆ ยิ่งขึ้นไปก็ได้,
 สำหรับจะพิจารณาธรรมะให้ยิ่งขึ้นไปก็ได้. ตอนนี่ต้อง
 เอาความสุขใจ ความเย็นใจนี้ เป็นแผ่นดินอยู่อาศัย
 เหยียบอยู่บนแผ่นดิน คือความเย็นออกเย็นใจของจิต, แล้ว
 ก็เจริญอภังการก้าวหน้าต่อไป.

นี่จะเป็นผลสำหรับคนทั่วไป นับตั้งแต่ชาวไร่
 ชาวนา จนถึงพ่อค้าจนถึงใครก็ตาม, แล้วก็ตั้งแต่วัยเด็ก ๆ
 มาเลย. เด็ก ๆ ควรจะรู้จักพอใจในสิ่งที่มี, ในสิ่งที่ได้,
 ทำตนให้สงบ มีจิตใจสงบ ให้เป็นสุข. เขาก็จะมีความ
 สุขทางกายและทางใจ มีสุขภาพอนามัยดี, แล้วก็ยังจะดี
 ไปถึงทางจิตใจ คือเขาจะไม่ต้องขโมย.

คนที่ขโมยเพราะไม่พอใจที่มีอยู่แล้ว; เขาอยาก
 ได้อะไรเกินควร ไม่ได้มากก็ต้องขโมย. แล้วจะไม่โกรธ
 ใครง่าย ๆ นะ; เด็กที่มีความเย็นใจ พอใจในสิ่งที่มี
 ถูกต้องของตัวนั้น จะเป็นคนใจเย็น ไม่ขี้โกรธ, ไม่
 ขี้ขโมย, แล้วก็ทำอะไรที่เลว ๆ อีกหลายอย่าง. นี่คือ
 อานิสงส์ของความพอใจในความดีที่ตัวมีอยู่.

ขอให้คนทั่วไปรู้จักสิ่งที่เรียกว่า สันโดษ, สันโดษ
กันในลักษณะอย่างนี้ให้เพียงพอ, คือ ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่,
สิ่งที่ได้มาแล้ว, สิ่งที่ทำเสร็จแล้ว. สภาพที่เราเป็นอยู่
แล้ว เป็นหญิง เป็นชาย เป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกา สุดแท้
ที่กำลังเป็นอยู่แล้ว ควรจะพอใจว่าต้องใช้สิ่งนี้แหละ
ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด.

เดี๋ยวนี้เขากับกันใหญ่แล้ว เขาอยากจะเป็น
กระเทย, เขาอยากจะเป็นอะไร ๆ ที่ไม่น่าออกชอกกันอยู่
เต็มไปทั้งโลกแล้วละเดี๋ยวนี้. นั่นแหละดูความที่มันไม่รู้จัก
สันโดษพอใจในภาวะที่เป็นอยู่.

สันโดษทำให้มีกำลังใจที่จะพัฒนา.

ทีนี้ก็จะมาถึงตัว *ปัญหา* ที่เกิดขัดแย้ง กับพวกชาว
โลก หรือนักการเมือง ที่เขาว่าสันโดษนี้มันทำให้ไม่พัฒนา
เพราะฉะนั้น *อย่าสอนให้คนสันโดษ เพราะจะไม่พัฒนา.*

เอาตมาไปเถียงเขาว่า สันโดษนั้นแหละจะทำให้
พัฒนา คือ ยินดีตามที่ได้มาแล้ว, มีมาแล้ว, ก็ยังมีกำลัง
ใจที่จะทำให้มากขึ้นไป. เพราะฉะนั้น ความสันโดษ

นั้นเป็นรากฐานของการพัฒนา; ไม่อย่างนั้นก็ไม่รู้จะพัฒนาไปทำไม.

เดี๋ยวนี้มันได้ชิม ได้ลิ้ม ได้ต็ม ได้กิน ได้ชิมผลที่ทำมาได้แล้ว; แม้จะน้อยก็เถอะ, เมื่อหามาได้น้อย มันก็ดีใจ ก็พอใจ, เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า มันมีผลเป็นที่พอใจ. เราควรจะทำให้มากกว่า ทำให้มาก; แต่ก็ไม่ลืมที่จะพอใจเท่าที่ได้มาแล้ว; เพื่อให้ฮึดใจ, เพื่อให้เป็นกำลังใจสำหรับจะพัฒนาต่อไป.

ถ้ามองกันในแง่ ความสันโดษไม่ได้เป็นอุปสรรคของการพัฒนา; แต่จะพัฒนาสนุก เหมือนที่ได้ว่ามาแล้ว, มันเป็นสุขไปพลาง ทำงานไปพลาง, รวยไปพลาง หาเพิ่มไปพลาง, จะพัฒนาสนุก ไม่ได้เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา.

คนบางคนพึ่งไม่สรรพจับไปกระเดียด เขาพึ่งคำว่าสันโดษไม่เข้าใจ; ได้ความไปเสียอีกอย่างหนึ่ง : สันโดษตามมีตามได้ ไม่ต้องชวนขวยอะไร นั้นพึ่งไม่สรรพจับเอาไปยึดถือ, เอาตามมีตามได้ตามที่ได้มาเอง นอนอ้าปาก

ให้เงินไหลเข้ามาเอง. อย่างนั้นมันก็จะเป็นไปได้ดอก
มันไม่มีส่วนแห่งการพัฒนา.

ฉะนั้นที่เขาไปเข้าใจว่า *สันโดษเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา* เขาเป็นคนที่ว่าฟังไม่รู้ ฟังไม่ทันรู้; แล้วจับเอาไปยึดถือ, แล้วก็ว่าเอาเอง, ทำให้พระพุทธรเจ้ากลายเป็นอะไรไปเสียแล้ว. คนพวกนี้เลวร้ายก็มากน้อยที่ทำให้พระพุทธรเจ้าแท้ ๆ กลายเป็นคนพุดผิด? พระพุทธรเจ้าพุดผิดไปเสียอีก; เพราะคนเหล่านี้ฟังไม่รู้เรื่อง; ตัวเองเป็นคนถูก, ให้พระพุทธรเจ้าเป็นคนพุดผิด ผู้สอนผิดอะไรไปเสีย.

ฉะนั้นขอให้ให้ความเป็นธรรม คือยุติธรรม, จะฟังอะไรก็ ขอให้ฟังให้ถูกต้อง ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้วจึงพูด, แล้ว จะไม่ต้องเกิดปัญหาขึ้นมาว่าพุทธรศาสนา สอนผิด.

ที่ปรึกษาของรัฐบาลในขณะนั้น เขาบอกรัฐบาลผู้มีอำนาจว่า ข้อนั้นสอนไม่ได้, ห้ามไม่ให้สอนเรื่อง *สันโดษ*, ก็คล้ายกับว่าคัดค้านพระพุทธรเจ้า. ตัวเองเรียนมาอย่างหละหลวม ฟังไม่สรรพจับเอาไปกระเดียด

แล้วก็เอามาพูดให้พระพุทธรเจ้ากลายเป็นคนพูดอะไรผิด ๆ ไปเสีย. นี่มันเป็นบาปกรรมของคนนั้น ที่จะทำลายมนุษย์.

ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักอึดใจในสิ่งที่ตนกระทำ หรือตนมี หรือตนได้อยู่แล้ว ก็จะเป็นบ้าก้นหมดทั้งโลกแหละ ; นี่กล่าวพูดอย่างนี้เลย. ถ้าใครไม่รู้จักพอใจในสิ่งที่มีอยู่หรือได้อยู่ แม้แต่ชนิดเดียว, แล้วมันก็เป็นบ้าก้นหมดทั้งโลก, มีจิตใจที่ผิดปรกติ เห็นดำเป็นขาว, เห็นขาวเป็นดำ, เห็นอะไรไขว่เขวจากความจริงไปหมด, ก็เป็นบ้าก้นหมดทั้งโลก.

ในเมื่อพระพุทธรเจ้าท่านได้ตรัสไว้ดีแล้ว ถูกต้องแล้ว : ตัวความพอใจในสิ่งที่มีอยู่นั้นแหละ เป็นทรัพย์สมบัติอย่างยิ่ง. ขอให้สาวกทุกคนของพระพุทธรเจ้าเข้าใจถูกต้อง, และใช้ข้อนี้ให้เป็นประโยชน์.

หลักศีลธรรมวินัยว่าถูก - ผิด ของพระพุทธรศาสนาอยู่.

ที่นี้จะดูต่อไปถึงหลักของพระพุทธรศาสนา. พระพุทธรศาสนาก็มีหลักว่าอย่างนั้น, ว่าอย่างนั้น มีหลัก, ถ้า

ผิดจากอย่างนั้นละก็ไม่ใช่, ถ้าถูกต้องตามหลักอย่างนั้นแล้ว ก็ใช้ได้. ฉะนั้นขอให้ได้ฟังกันดูบ้างว่า หลักของพระพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างไร? มีอยู่อย่างไร เกี่ยวกับ สันโดษ?

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมวินัย แก่พระนางปชาบดีโคตมี ๘ ประการ เป็นหลักธรรมวินัยในศาสนา นี้ ว่า :-

- สราคาย โน วิจารณ์าย - ถ้าว่ามันเป็นไปเพื่อกำหนด ย่อมใจ ไม่ได้เป็นไปเพื่อกลายกำหนดแล้ว ไม่ใช่หลักธรรมะ.

- วิสโยคาย โน วิสโยคาย - เป็นไปเพื่อประกอบ กิเลสให้เป็นทุกข์ ไม่ได้เป็นไปเพื่อกลายกิเลสแล้ว ก็ไม่ใช่ ธรรมะ.

- อายาย โน อปฺปจฺจาย - มันเป็นไปเพื่อสะสม กิเลสให้มากเข้าๆ ไม่ใช่เป็นการหมดการสะสมกิเลส นี้ก็ ไม่ใช่ธรรมวินัย.

- มหิจฺฉิตาย โน อปฺปิจฺฉิตาย - เป็นไปเพื่อความ บรรณอย่างใหญ่ ไม่ใช่เพื่อความบรรณน้อย นี้ไม่ใช่ ธรรมไม่ใช่วินัย.

- อสนตุฏฐิยา โน สนตุฏฐิยา - เป็นไปเพื่อไม่
 สันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อสันโดษ นี้ก็ไม่ใช้ธรรม ไม่ใช่วินัย.

- สงคณิกาย โน ปวีเวกาย - เป็นไปเพื่อคลุกคลี
 จับกลุ่มกันเป็นหมู่ ไม่เป็นไปเพื่อวิเวกสงบสงัด นี้ก็ไม่ใช้
 ธรรม ไม่ใช่วินัย.

- โกสขชาย โน วิริยารมฺภาย - เป็นไปเพื่อความ
 ช้เกียด ไม่ใช่เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร อันนี้ก็ไม่ใช้ธรรม
 ไม่ใช่วินัย.

- ทุกฺขปริตาย โน สุขปริตาย - เป็นไปเพื่อเลี้ยง
 ยาก ไม่ได้เป็นไปเพื่อเลี้ยงง่าย นี้ก็ไม่ใช้ธรรม ไม่ใช่วินัย.

ใน ๘ หัวข้อนี้ มีอยู่ ๒ หัวข้อที่จะต้องเข้าใจ
 ให้ดี : มหิจฉิตาย - เป็นไปเพื่ออยากใหญ่ เพื่อความ
 อยากใหญ่ อยากได้กิเลสเป็นภูเขาเลากา แล้วเพิ่มกิเลส
 อย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะ. แล้ว อสนตุฏฐิยา - ไม่เป็นไปเพื่อ
 สันโดษ แต่เป็นไปเพื่อไม่สันโดษ, เป็นไปเพื่อไม่สันโดษ
 คือไม่ทำให้เกิดความยินดีพอใจในสิ่งที่มีอยู่, อสนตุฏฐิยา
 - ไม่สันโดษ—เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ คือไม่พอใจในสิ่ง
 ที่มีอยู่. นี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัยในพระพุทธศาสนา.

ขอให้ปรารถนาน้อยแต่สมควร ไม่ปรารถนาใหญ่, แล้วก็ให้สันโดษยินดีตามที่มีอยู่เป็นอยู่, อย่าไม่รู้จักสันโดษเสียเลย.

นี่ที่เรียกว่า ตัวพระพุทธานามิหลักเกณฑ์อยู่ ๘ ประการนั้น มีอยู่ ๒ ประการที่เกี่ยวกับสันโดษ หรือไม่สันโดษ; ฉะนั้น ถ้าทำไปโดยไม่มีความสันโดษ ก็ไม่ใช่พุทธศาสนา.

ขอให้ดูให้ละเอียดลออ แล้วก็ชำระสะสางแก้ไข, ชำระสะสางสิ่งที่มันผิดๆ ให้ถูกเสีย, แก้ไขให้ถูกเสีย ในเรื่องเกี่ยวกับสันโดษ. หรือไม่สันโดษพอใจมากไป อยากมากไป มันก็ไม่ไหว, พอใจมากไป มันก็ยังไม่เป็นอะไร; แต่มันก็เป็นไปไม่ได้. เพราะฉะนั้นเราก็พอใจเท่าที่มันจะเป็นไปได้, พอใจเต็มทีเท่าที่มันจะเป็นไปได้. แต่แล้วก็มีคำว่า ไม่เกียจคร้าน; ต้องไม่เกียจคร้านจึงจะเป็นพระพุทธานามิ, ต้องเลี้ยงง่ายจึงจะเป็นพุทธศาสนา, แล้วมันก็เกี่ยวเนื่องกันไปหมด. ถ้าคนเลี้ยงยากมันก็สันโดษอยู่ไม่ได้; ต้องเลี้ยงง่ายจึงจะสันโดษ อยู่ได้, แล้วก็

ไม่เกียจคร้าน ก็หมายความว่าทำสิ่งที่ควรจะทำนั้นให้เพิ่ม
มากขึ้น.

นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องชำระสะสางให้รู้ว่า ความ
พอใจในสิ่งที่มีอยู่ นั้นเป็นหลักธรรมะสูงสุด เป็นหัวใจ
ใจของพระศาสนา.

ปฏิบัติถึงขั้นโลกุตระก็มีสันโดษ.

ที่นี้ก็อยากให้อุญแจไปถึงขั้นสูงสุด คือขั้นโลกุตระ
ขั้นโลกุตระก็ยังมีสันโดษ, ขั้นที่หลุดพ้นแล้วหลุดพ้น
เป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะแล้ว ก็ยังมีเรื่องสันโดษ. และ
สันโดษแท้จริง บริสุทธิ์สูงสุด สันโดษแท้จริง สันโดษ
แท้จริงบริสุทธิ์สูงสุด ยากัน ๒-๓ หนดิใหม่? สันโดษ
ที่แท้จริง บริสุทธิ์ สูงสุด นั้น จะมีเมื่อสิ้นอาสวะ. ใน
ขณะแห่งความสิ้นอาสวะนั้นแหละจักมีสิ่งที่เรียกว่าสันโดษ,
เป็นสุข พอใจ ในความสิ้นอาสวะอย่างยิ่ง.

มีพระบาลีอยู่เหมือนกัน เกี่ยวกับข้อนี้ ในสัง-
ยุตตนิกาย พิจารณารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
๕ ประการนี้ตามที่เป็นอย่างจริง ว่าคืออะไร, ว่าเกิดมาจากอะไร,

มีความหลอกลวงให้โทษอย่างไร, แล้วก็มีทางออกอย่างไร, รู้จักขั้นที่ ๕ ตามที่เป็นจริงแล้ว ก็จะหมดราคะในขั้นที่ ๕ ไม่กำหนดยินดีในขั้นที่ ๕ เหมือนที่แล้่ว ๆ มา.

บุดูชนกำหนดยินดีในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ยินดีว่าเป็นของตน, ยินดีว่าเป็นตัวตน, เรียกว่า ราคะ ทงนนแหละ. ฉันทราคะกำหนดเพราะความพอใจในขั้นที่ ๕ อยู่เป็นประจำ; นี้แหละบุดูชน.

เดี๋ยวนีมาพิจารณาศึกษาเรื่องขั้นที่ ๕ จนเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น ก็เรียกว่าหมดความ ยินดีหลงใหลในขั้นที่ ๕; เรียกว่า ราโค หิโน รูปธาตุยา เวทนาธาตุยา สณฺณาธาตุยา สงฺขารธาตุยา วิญฺญาณธาตุยา คือขั้นที่ ๕ นั้นแหละ. เดี๋ยวนีเขาละราคะ กำหนด ยึดถือ ในขั้นที่ ๕ ได้แล้ว.

ราคสุส ปทานา โวสุสขชิตารมฺมณิ - เขาละราคะ นั้นเสียได้; อารมณฺ์ก็ถึงซึ่งความขาด ขาดลง ขาดตอนลง, อารมณฺ์จะขาดลง, อารมณฺ์จะไม่สืบต่อ, อารมณฺ์จะไม่ทำ หน้าที่ต่อไปได้.

ปฏิบัติวิญญาณสุส น โหติ - เมื่อเป็นอย่างนี้
ที่ตั้งของวิญญาณก็ไม่มี; เห็นเบญจขันธ์ไม่เป็นที่น่า
ยึดถือแล้ว, ไม่มีราคะในเบญจขันธ์แล้ว, อารมณ์ต่างๆ ก็
จะขาดการเกี่ยวข้อ ขาดตอน; เพราะมันจะเข้ามาหา
คนที่ไม่มีข้อกำหนดด้วยความพอใจนั้น มันเข้ามาไม่ได้.
อารมณ์ทั้งหลายมันขาดตอน, ขาดการเกี่ยวข้อกับคน
ชนิดนี้, แล้วนั่นแหละคือที่ตั้งของวิญญาณไม่มี ปฏิบัติ
วิญญาณสุส น โหติ.

ตทพปฏิบัติจิต วิญญาณ อวิรุหฺหิ - วิญญาณที่ไม่มี
ที่ตั้งที่อาศัยอย่างนี้แล้วย่อมไม่องกาม. อวิรุหฺหิ หมายความว่า
ว่ามันไม่เจริญองกามขึ้นไปได้; เพราะวิญญาณนั้นขาด
ที่ตั้งที่อาศัยเสียแล้ว.

อนภิสงขจฺจวิมุตฺติ - เพราะไม่ปรุงแต่ง เพราะไม่
องกาม เพราะขาดการปรุงแต่งแล้ว มันก็หลุดพ้น.

วิมุตฺตตฺตา จิตฺติ - เมื่อหลุดพ้นแล้ว มันก็ทรงตัว
เป็นอิสระ. ก่อนนี้ทรงตัวไม่ได้ เพราะถูกปรุงแต่งอย่าง
นั้นอย่างนี้. เดียวนี้มันหลุดพ้น, แล้วมันก็ จิตฺติ คือมัน
ทรงตัว เป็นตัวอิสระของมันเองได้.

จิตตตทา สนฺตุสฺสิตํ - เมื่อมัน ทรงตัวของมันเองได้ มันก็สันโดษ, ก็เป็นสันโดษ, มันก็เป็นสันโดษ **สนฺตุสฺสิตํ** - **พอใจในตัวมันเอง**, ความรู้สึกพอใจในตัวเองที่หลุดพ้นแล้ว ที่เป็นอิสระนั้นก็เกิดขึ้น.

สนฺตุสฺสิตตตทา น ปริสฺสตี - เมื่อสันโดษแล้วก็ **สะดุ้ง**, หมดนิสสัยที่เคยสะดุ้ง. เมื่อก่อนนี้เรามีอะไรหน้อยก็สะดุ้ง, มีอะไรหน้อยก็สะดุ้งด้วยอวิชา. เดียวนี้ไม่อาจที่จะสะดุ้ง, ไม่มีนิสสัยที่สะดุ้ง, เพราะว่าอิมเสียแล้ว ด้วยความที่หลุดพ้น.

อปฺริตสฺสํ ปตฺนุเยว ปฺรินิพฺพายตี - เมื่อไม่สะดุ้งก็ **ปฺรินิพฺพานเฉพาตฺน**. ปฺรินิพฺพาน คือดับเย็นเฉพาตฺน, ดับเย็นเฉพาตฺน.

นี่ไปฟังดูให้ดีว่า ในขั้นที่บรรลุมรรคผล สัน อาสวะนั้น จะมีความรู้สึกสันโดษ พอใจในความสัน อาสวะนั้นขึ้นมาได้ ในตัวมันเองโดยไม่ต้องเจตนา, โดยไม่ต้องอยาก, เพราะจิตมันหลุดพ้น ทรงตัวอยู่ได้เป็นอิสระ, เพราะความทรงตัวอยู่ได้เป็นอิสระ ไม่มีกิเลส หรือความทุกข์ อะไรเบียดเบียน มันจึงสันโดษ ยินดีในสภาวะ เช่นนั้นที่มีอยู่.

นี่คือเหตุเถาะ จบด้วยสันโดษ นะ ชีวิตนี้ ซึ่งจบ
ด้วยความเป็นพระอรหันต์นั่นแหละ ; แต่มีระยะขั้นตอน
อย่าง^๑ที่แสดงไว้ในพระบาลี อย่างนี้เอง.

ทบทวนอีกที ก็ได้ว่า เมื่อไม่มีราคะในเบญจขันธ์,
ไม่กำหนดยินดีในเบญจขันธ์. เมื่อไม่มีราคะ อารมณ์ที่จะ
มาแวดล้อมปรุงแต่งมันขาดจากกัน เข้ามาไม่ได้นี่เรียกว่า
วิญญาณไม่มีที่ตั้ง หรือที่ตั้งของวิญญาณนั้นไม่มี แผละ.

วิญญาณเมื่อไม่ได้อารมณ์เข้ามาปรุงแต่ง มันก็
ไม่มีรากฐาน ไม่มีที่ตั้ง, วิญญาณไม่มีที่ตั้ง มันก็หยุดงอกงาม,
ไม่มีการปรุงแต่งงอกงามก็หลุดพ้น ; ไม่มีอะไรมาปรุง
แต่งพัวพัน คอยปรุงแต่งให้เกิดใหม่ ๆ อยู่เสมอ ขาด
การปรุงแต่งชนิดนั้น ก็เรียกว่ามันหลุดพ้น. เมื่อ หลุด
พ้นก็ทรงตัวเองเป็นอิสระ, ทรงตัวเองเป็นอิสระได้อย่างนี้
มันก็ยินดี-ยินดี, ยินดีในความเป็นอย่างนี้ของมันเอง. นี้
หมายถึงจิตนะ คำว่า "มัน" นี้คือของจิตนะ มันยินดีมันก็
ไม่สะดุ้ง ไม่สะดุ้งก็นิพพาน ปรีนิพพานเฉพาะตน.

ประโยชน์ของสันโดษมี ใดตลอดชีวิต.

นี้ขอให้เห็นว่า สันโดษนี้มีประโยชน์ เป็นผลดี ตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ ทารกมาทีเดียว, แล้วก็ใช้เป็นประโยชน์เรื่อยไป ๆ, ก้าวหน้าทั้งทางโลก ทั้งทางธรรมะ แล้วก้าวหน้าทางธรรมนี้, ไปจบลงมีความสันโดษ ยินดีในความหลุดพ้นจากการปรุงแต่งของกิเลสทั้งหลาย.

เรียกว่าเรามีสันโดษกันตลอดสาย, ตลอดสาย ตั้งแต่ต่ำสุด จนถึงสูงสุด. ความพอใจในสิ่งที่มีอยู่นี้ สำคัญอย่างนี้, มีความสำคัญอย่างนี้ จะช่วยให้เด็ก ๆ เจริญขึ้นมาอย่างถูกต้อง อย่างสมดุลง่าย ไม่มากไม่น้อย ไม่ขาดไม่เกิน มีมาด้วยเหตุผล เจริญขึ้นมาได้. เจริญฝ่ายโลก ก็ต้องเจริญด้วยอาการที่สันโดษหล่อเลี้ยงอยู่, เจริญด้วยธรรมะ ก็เจริญด้วยอาการที่สันโดษหล่อเลี้ยงอยู่.

เพราะก็มีหลักว่า ในส่วนกุศลธรรมนั้นไม่ต้องหยุด, ไม่ต้องหยุด คือไม่ต้องใช้คำว่า สันโดษในชนิดที่หยุดเสีย, คือไม่พอใจเพียงเท่านั้น ในกุศลธรรมทั้งหลาย.

นี้ก็แปลว่าพวกเราก็สร้างกุศลทั้งหลายยิ่งๆ ขึ้นไป กุศลธรรมก็เจริญๆ เจริญมาตามลำดับ, จนมาถึงขั้นที่ว่า จะหลุดพ้น, เห็นสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็น สุนฺณญตา เป็นตถตา เป็นอิทัปปัจจยตา เป็นต้น, แล้วเราจะ ความกำหนดในสิ่งนั้นก็สิ้นไป, ภาวะที่เคยกำหนดในสิ่งนั้นๆ สิ่งทั้งปวงนั้น ก็สิ้นไป. นี้เรียกว่าด้วยอำนาจของสันโดษ หรือเป็น กรรมวิธีที่มันเกี่ยวกับสันโดษอยู่ตลอดเวลา.

พอสันระคะ ซึ่งเหมือนกับเครื่องติดต่อแล้ว มัน ก็ขาด ขาดกัน, อย่าขาดกันจากอารมณ์ ขาดอารมณ์ เรียกว่า หย่าขาดจากอารมณ์ทั้งหลาย; ไม่มีที่ตั้งสำหรับวิญญาณ ไม่มีอารมณ์ ก็คือไม่มีที่ตั้งสำหรับวิญญาณ, วิญญาณก็ไม่ งอกงาม มันก็เลยหลุดพ้น, แล้วก็ทรงตัวอยู่ได้อย่างอิสระ ที่สุด ไม่มีอะไรกระทบกระทั่ง ตอนนี้ เกิดความรู้สึกละเอียด ในสภาวะเช่นนั้นของตนเอง. นั่นคือสันโดษอันสูงสุด อันสุดท้าย เมื่อเป็นพระอรหันต์.

พูดอย่างนี้มันเกิน, มันเกินหัวข้อที่ตั้งไว้ เราพูด กันว่า สันโดษไม่เป็นอุปสรรคของการพัฒนา. นี้พูด เลยไปเป็นพัฒนาๆ พัฒนาอันสุดท้าย ก็คือเป็นพระ

อรหันต์, ซึ่งมีสันโดษหล่อเลี้ยงอยู่เรื่อยไป, เป็นกำลังใจ
 ที่หล่อเลี้ยงให้มีความพากเพียร ให้มีความบากบั่น ให้มี
 ความก้าวหน้า เรื่อยไป ๆ จนในที่สุดได้พอใจกับภาวะ
 สุตท้าย. ภาวะสุตท้ายความเป็นอิสระ ดับทุกข์ ดับกิเลส
 ดับอะโรสั่นเชิง. ไม่ต้องห่วงไหวไปตามอารมณ์ในโลก,
 ตอนนั้นรวยใหญ่ เป็นมหาเศรษฐี เมื่อสิ้นอาสวะเป็น
 พระอรหันต์.

สันโดษไม่เป็นอุปสรรคทั้งโลกทางธรรม.

นี่พอจะเห็นได้แล้วละกรรมง่า สันโดษไม่ได้
 เป็นอุปสรรคของการพัฒนา คือทำให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป
 ในทางโลกก็ดี ไม่เป็นอุปสรรค, ในทางธรรมะก็ดีไม่เป็น
 อุปสรรค, ในอย่างโลกียะก็ไม่เป็นอุปสรรค, ในอย่าง
 โลกุตระก็ไม่เป็นอุปสรรค. เป็นอันกล่าวได้ว่า สันโดษ
 ไม่เป็นอุปสรรคแห่งการพัฒนาโดยประการทั้งปวง.

นี้อาตมาอยากจะพูดเพียงข้อเดียว ในการบรรยาย
 คราวหนึ่ง ๆ นี้. เดียวนี้อยากจะพูดเพียงข้อเดียว ไม่อยาก
 จะพูดหลายข้อให้เวียนหัว; แต่แม้ข้อเดียว ข้อเดียวนี่

มันมีหลายแง่หลายมุมหลายชั้นตอน, แต่มันไม่ก้าวก่าย
 สับสนอะไรกันคงจะไม่เวียนหัว. ถ้าใครยังเวียนหัวอย่าง
 นี้อยู่อีก ก็เรียกว่ามันขี้เวียนหัวเต็มที ช่างหัวมันเถิด.

นี่ว่าให้ดูให้ดี ความยินดีพอใจในสิ่งที่เป็นอยู่
 มีอยู่ ได้อยู่ นั่นนะเป็นกำลังหล่อเลี้ยงความสดชื่นของ
 จิตใจ; เหมือนกับเราเอาน้ำตาลต้มน้ำ, ต้มน้ำนั้นนะมัน
 เป็นอย่างไร? มันก็สดชื่น แล้วมันก็มีกำลังที่จะงอกงาม.
 ฉะนั้น ขอให้เราเอาสิ่งที่เรียกว่า สันโดษ คือความพอใจ
 ในสิ่งที่เรากระทำอย่างถูกต้องและดีแล้ว มาเหมือนกับเป็น
 น้ำ; ความพอใจนั้นเหมือนกับเป็นน้ำ มารดชีวิต
 นี้ให้มันสด, มันจะได้งอกงาม ไม่ตาย คือไม่ตายแล้วก็
 งอกงาม.

มีชีวิตอยู่อย่างเย็นสดชื่นพอใจ จะมีนิพพานในปัจจุบัน.

นี่ขอให้เราทุกคน อยู่ด้วยความสด อย่างนี้ เรียก
 ว่า มีนิพพานในปัจจุบัน. นิพพาน แปลว่าเย็น; เย็น
 อยู่ทันที, เย็นอยู่เดี๋ยวนี้, เรียกว่ามีนิพพานอยู่ในปัจจุบัน.

อะไร ๆ มันเย็นไปหมด ; เหลียวไปยังสิ่งใด, ก็ให้ได้รู้สึกเย็น, ยินดีด้วยกับสิ่งเหล่านั้นที่มันมีอยู่, อย่างมีอะไรที่น่ารำคาญ.

ช่วยจำไว้ด้วย อย่าให้มีอะไรที่น่ารำคาญ ไม่ฮึดฮัดเอากับคนนั้นคนนี้ : เดี่ยวแกงไม่อร่อยบ้าง บ้านไม่สะอาดบ้าง อะไรบ้าง มันฮึดฮัดๆ อยู่อย่างนี้ ; อย่างนี้ไม่มีความสันโดษเลย ; มันเหมือนกับเอน้ำร้อนไปรดต้นไม้ ดูว่ามันจะได้ผลเป็นอย่างไร ก็ขอให้ลองคิดดู.

ถ้ามองเห็นว่า เสื่อมันขาด เสื่อผืนนั้นมันขาดขาดกระรุ่งกระรัง ; แล้วรู้สึกอย่างไร ? รู้สึกรำคาญมันก็บ้าไปเอง ; แต่เขาก็เห็นว่าเป็นอย่างนั้นแหละ, มันสอนอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้เราไม่ดีหรือ ? จะไปรำคาญมันทำไม ? มันไม่มีอะไรที่จะต้องรำคาญ จะต้องหวาดกลัว.

แม้ความเจ็บไข้เกิดขึ้นก็ไม่ต้องหวาดกลัว, ไม่ต้องรำคาญ, ไม่ต้องเป็นทุกข์ มันมาสอนเราให้ฉลาดขึ้น. ฉะนั้น การที่เราได้ความเจ็บไข้ นั้นนะดีนะ, ได้ครูอาจารย์ที่ดีมาสอนเรา มันมีประโยชน์ ; แม้แต่ความเจ็บไข้ มันก็มีประโยชน์ มาสอนเราให้ฉลาด, ให้จิตใจนั้นหลุดพ้น

โดยเร็ว. เป็นอันว่าไม่ต้องมีอะไรที่ต้องฮึดฮัด ขัดใจ เตือดร้อน, กับมัน ให้มันกลายเป็นการได้ที่มีประโยชน์ ไปเสียหมด.

ถ้าถูกขโมยขึ้นบ้าน เอาของไป จะคิดอย่างไรจึงจะไม่เตือดร้อน? ถ้ายังมีความห่วงหาอาวอยู่ก็เตือดร้อน วุ่นวาย; แต่ถ้าคิดว่า มันเช่นนั้นเอง มันมาสอนให้เราฉลาด; เพราะเรามันโง่ เก็บรักษาไม่ดี, ต่อไปนี้เราก็จะฉลาดขึ้น เราก็ชอบใจขโมย.

ดูเหมือนจะไม่มีอะไรแล้ว ที่จะต้องฮึดฮัดขัดใจ เป็นทุกข์กับมัน; ทุกอย่างจะช่วยให้เราฉลาดขึ้น, ยินดี ต่อทุกสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา เพราะเราสามารถที่จะ พลิกมันให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ซึ่งคนโง่ทำไม่ได้. คนโง่ทำไม่ได้, พระเณรโง่ๆ ก็ทำไม่ได้ เพราะจะฮึดฮัด ฮึดฮัด เราร้อนอยู่เสมอแหละ, เพราะทำไม่ได้. ถ้ามี จิตใจชนิดที่ไม่ลึกซึ้งพอ ไม่มองเห็นความจริงข้อนี้พอ มันก็จะโกรธ ก็ต้องวุ่นวาย; ไม่สามารถจะใช้สิ่งที่มีอยู่ ให้เป็นประโยชน์ได้, คือสิ่งที่เข้ามาหา นั้นเป็นสิ่งที่ต้องมี หรือป้องกันไม่ได้ มันต้องเข้ามาหา.

เช่นความเจ็บไข้ เป็นต้น มันต้องเข้ามาหา เมื่อ
 บัองกันไม่ได้ มันก็ต้องกลายเป็นสิ่งที่เรามีอยู่แหละ.
 เราก็ตองใช้สิ่งที่มียู้นี้ให้เป็นประโยชน์, ให้เป็นประโยชน์
 จนเกิดความพอใจว่ามันมาให้ประโยชน์, มันมาสอนให้
 ฉลาด. นี่จะไม่มีปัญหาอะไรเหลือ เพราะเรื่องมันก็มี
 เท่านั้นเอง. สิ่งที่จะเข้ามาหาเรา ก็มีเรื่องที่มาให้ยินดีบ้าง
 ให้ยินร้ายบ้าง.

ทั้งที่ทั้งยินดีและยินร้าย เราใช้ให้เป็นประโยชน์
 หมด; ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็เลยมีแต่ผลดี, รวย
 กันใหญ่ตอนนี่. อะไรจะเข้ามาเป็นของร้ายหรือเป็นของดีก็
 มาสอนให้เราฉลาดทั้งนั้น; แต่ถ้าเราไม่ทำอย่างนั้นแล้ว
 ทั้งของร้ายและของดีมันมากัดเราทั้งนั้นแหละ, ทั้งชั่วทั้งดี
 มันกัดเอาทั้งนั้นแหละ. แต่ถ้าเรารู้จักต้อนรับแล้ว ทั้ง
 ชั่วและทั้งดี, ทั้งดีทั้งชั่ว มันไม่กัดเรา, มันมาสอนให้เรา
 ให้ฉลาด. ฉะนั้น ความฉลาดนี้ต้องเรียกว่าพัฒนาแล้ว
 แหละ, พัฒนาแล้วเรื่อยๆไป จนกว่าจะสูงสุด.

นี่วันนี้เอาตมาก็พูดเรื่อง ความสันโดษ ซึ่งยังเข้า
 ใจผิดกันอยู่ จนถึงกับผู้มีอำนาจห้ามประเทศนั้นสอนเรื่อง
 สันโดษ ในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง; อย่าต้องออกข้อสมัยไหน

เลย, แล้วอาตมาก็ไปโตนมาแล้วด้วย. แต่เดี๋ยวนี้ก็มาบอกให้รู้ว่าเรายังทำถูกต้องอยู่, เรายังกระทำกันถูกต้องอยู่ คือสอนสันโดษ, ให้มีสันโดษเป็นน้ำเย็น หล่อเลี้ยงชีวิตให้สดชื่นอยู่เรื่อยไป ๆ เรื่อยไป ๆ จนถึงที่สุด. สันโดษเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อกิเลสดับลง มีความขาดสูญแห่งกิเลสอาสวะเท่านั้นแหละ, ตอนนั้นแหละสันโดษนะแวบสุดท้าย, แวบสุดท้ายมีความสุขเย็น, เป็นชีวิตเย็น, เป็นนิพพานในปัจจุบัน. ท่านใช้คำว่า “ในปัจจุบันนะ” ในเรื่องนี้แหละ **ปตนฺเยว ปรินิพายติ** — คือดับเย็นที่รู้สึกอยู่ในใจของคนที่ยังมีชีวิตอยู่.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายนี้ด้วยความหวังว่า ท่านทั้งหลายทุกคน ๆ จะรู้จักนำเอาสิ่งที่เรียกว่าสันโดษ นี้ไปใช้เป็นประโยชน์แห่งตน ๆ ให้เป็นชีวิตที่สด, ที่สดเย็น ไม่เหี่ยวแห้ง, อยู่ตลอดทุกทิพาราตริกาล.

ต่อไปก็จะได้เป็น โอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะ เพื่อความงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสนา สืบต่อไป.

การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา* (โดยหลักพื้นฐาน)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวบรรยาย ในชุด **หลักธรรมะพื้นฐาน** ต่อไปตามเดิม. หลักธรรมะพื้นฐานเป็นครั้งที่ ๙ ในวันนี้ จะกล่าวถึง การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา แล้วก็ทำโดยอาศัยหลักพื้นฐาน. **ครั้งที่แล้ว ๆ มาได้กล่าวถึงหลักพื้นฐานในแง่มุมต่าง ๆ ตั้งแต่ว่า.** ธรรมชาติของมนุษย์; บัญหาของมนุษย์, วิถีทางกับทุกข์ของมนุษย์ วิธีปฏิบัติเป็นต้น, ส่วนวันนี้จะปรารภ การทำความเข้าใจในระหว่างศาสนาในโลก.

บรรยายธรรมประจำวันเสาร์ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๔

ทำไมจึงจะต้องผูกกันถึงเรื่องนี้ ? ก็เพราะว่าสมัยนี้ โลกมีความสัมพันธ์กันอย่างกว้างขวาง สะทวักในเวลาอันสั้น, ก็ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์หรือปนเปกันมากขึ้น ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้ที่ถือศาสนาต่างกัน มีความสัมพันธ์กันมากขึ้น, แล้วก็มีท่าทางว่าจะกระทบกันได้ ก็มีอยู่ไม่น้อย. การทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนา จึงเป็นสิ่งที่มิมีเหตุผล และเป็นสิ่งที่จำเป็นขึ้นมา, และเป็นสิ่งที่สามารถจะทำความเข้าใจกันได้ ถ้ามีเจตนาดีต่อกัน ในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกกัน หรือเป็นมนุษย์ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน. ดังนั้นเราจึงนึกถึง ปัญหาหรือเหตุการณ์เลวร้ายที่อาจจะเกิดขึ้น เพราะการกระทบกันระหว่างศาสนา แม้เดี๋ยวนี้ก็มีอยู่อย่างประปราย จึงควรวินิจฉัยกันดูให้ดีๆ เป็นสิ่งที่สมควรหรือไม่สมควรอย่างไร, และเป็นหลักที่ทางศาสนาต้องการให้ทำอย่างนั้นหรือไม่.

อาตมามีความเชื่อว่า แม้ศาสนาของคนป่าตั้งแต่ยังเป็นคนไม่สมบูรณ์เป็นคนป่า ก็มีศาสนาชนิดที่ไม่ต้องการให้กระทบกัน. เดี่ยวนี้คนเจริญ แต่มีความคิดในการที่จะกระทบกระทั่งต่อสู้กัน มันจะดีหรือจะเลวกว่าคนป่าก็ขอให้ลองกิดู.

ในข้อแรกที่จะพิจารณาก็คือข้อที่ว่า ทุกศาสนา
 มุ่งความรอด ซึ่งหมายถึง รอดตาย และ รอดจากความ
 ทุกข์, อันนี้แหละเป็นใจความสำคัญ ที่จะต้องไม่ลืมเสีย
 ว่า ที่มีศาสนาขึ้นมา ก็เพราะว่าเขาต้องการความรอด;
 สติปัญญาอันน้อยก็เพียงแต่รอดตาย, สติปัญญามาก ก็รอด
 จากความทุกข์ อันลึกซึ้งในทางฝ่ายจิตใจ ซึ่งถ้ามองดูให้ดี
 ผู้มีปัญญาจะมองเห็นว่า เลวร้ายกว่าความตายไปเสียอีก ถ้าต้อง
 อยู่อย่างมีความทนทุกข์ทรมาน.

ทุกศาสนามุ่งความรอด.

ทุกศาสนามุ่งที่ความรอด นับตั้งแต่ศาสนาของ
 คนป่าในชั้นเริ่มแรกที่สุด จนกระทั่งศาสนาสูงสุด ก็มุ่งหมาย
 ที่คำว่าความรอด—ความรอด. นี้ควรจำไว้เป็นหลักขั้นต้นว่า
 มันมีความมุ่งหมายร่วมกัน, แม้ไม่เคยรู้จักกัน ไม่เคยสัมพันธ์
 กัน ไม่เคยอะไรกัน แต่ความมุ่งหมายของแต่ละศาสนานั้น
 มุ่งอยู่ที่ความรอด อยู่ในตัว.

ข้อที่สอง อีกอย่างหนึ่ง ทุกศาสนามีมูลมาจาก
 ความกลัว; ศาสนาต่างๆ ก็กลัวอย่าง ต่างๆ อย่างที่เรียกว่า

อย่างโง่เขลาจนมลาย, สูงขึ้นมาก็กลัวสูงขึ้นไป กระทั่งกลัว
 ความทุกข์ อันละเอียดในทางจิตใจ คือการวนเวียนอยู่ใน
 กองทุกข์อันละเอียดในทางจิตใจ. นี่ก็ต้องการจะให้พ้น ;
 เพราะตั้งต้นมาจากความกลัวด้วยกันทุกศาสนา. ควรจะพูด
 กันรู้เรื่อง, และเพราะตั้งต้นมาจากความกลัว จุดมุ่งหมาย
 ของมันก็คือ ต้องการความรอดด้วยกันทุกศาสนา.

นี่ทุกศาสนาตั้งต้นจากความกลัว ต้องการผลสุดท้าย
 คือความรอด ; ควรพิจารณาคู่กันในข้อนี้ให้ดีๆ ก็จะมี
 ความเห็นนอกเห็นใจกันในระหว่างศาสนาโดยเนื้อแท้. ส่วนที่
 มาเกิดขัดแย้ง มีความเห็นแตกแยก มีการยกตนข่มท่าน
 นั้นเป็นเรื่องนอกศาสนา ; ซึ่งศาสนาของเขานั้นแหละ
 แต่ละศาสนานั้น ก็ไม่ต้องการให้ทำอย่างนั้น. แต่มี
 สาวกอุตรีแตกแยก ต้องการจะยกตนข่มท่าน หรือต้องการ
 จะครองโลกเสียทั้งหมดก็ยังมี ด้วยความโง่ ด้วยความเขลา,
 ด้วยความไม่มองเห็นหลักพื้นฐาน ว่าเราเป็นเพื่อนเกิด
 แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน. จะเป็นคนโง่หรือเป็นคนฉลาด,
 จะเป็นคนล้าหลังหรือจะเป็นคนเจริญแล้ว ก็ล้วนแต่ต้องการ

ความคับทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าถือข้อนี้เป็นหลักมันก็จะทำให้ศาสนาทุก ๆ ศาสนากลายเป็นศาสนาเดียวกันไปเลย.

ขอให้คำนึงถึงข้อที่ว่า ทุกศาสนามีมูลมาจากความกลัว แล้วก็มุ่งหมายความรอดเป็นผลสุดท้ายด้วยกันทุกศาสนา. ที่นั่นยังเป็นการเริ่มต้น สมัยที่ยังเป็นคนป่า มันก็เริ่มต้นเท่าที่จะเริ่มได้ ด้วยสติปัญญาเท่าที่มีในขณะนั้น, ค้นคว้าอะไรพบสักนึกหนึ่ง ช่วยบรรเทาความวิตกกังวลในใจได้ โดยเฉพาะก็คือบันเทาความกลัวนั้นได้ ก็ยกขึ้นเป็นของประเสริฐวิเศษหรือศักดิ์สิทธิ์ สำหรับทุกคน จะต้องรู้และจะต้องปฏิบัติ. นี่เราจะต้องเห็นใจคนสมัยที่ยังเป็นคนป่านั้น เขาก็มีศาสนาของเขาจนได้, มันไม่เคยมีมาก่อน. เตี้ยวน้อยหมามันมีขึ้น เพราะว่าสติปัญญามันสูงขึ้น, เขารู้จักค้นคว้าหาสิ่งที่จะขจัดความกลัว และให้รอดจากสิ่งทีกลัว,

ดังนั้นโดยหลักพื้นฐานแล้ว มันมีหนทางที่จะทำความเข้าใจกันได้, ปรับความเข้าใจให้ไปด้วยกันได้, ไม่ต้องรังเกียจกัน ไม่ต้องขัดแย้งกัน, ไม่ต้องมุ่งหมายที่จะทำลาย

ล้างกัน เหมือนกับโลกสมัยนี้ที่ยังเจริญและยิ่งง่. เพราะว่า ความขัดแย้งระหว่างศาสนานั้นมันเพิ่งมีเมื่อยุคที่เรียกว่าโลก มันเจริญแล้ว; ก่อนนี้เขาถือศาสนากันโดยบริสุทธิ์ใจ เดียวนี้ถือศาสนาเพื่อประโยชน์, อย่างนี้ก็ถือสักว่าตาม ประเพณีทำตาม ๆ กันมา ไม่มองเห็นประโยชน์อันแท้จริง ของศาสนา ที่ว่าจะทำให้ทุกคนอยู่กันเป็นผาสุก.

คำสอนเกิดขึ้นตามสติปัญญาของคนแต่ละสมัย.

ลองพิจารณากันบ้างก็ได้ว่า โลกนี้มันเป็นสิ่งที่มี หลายยุคหลายสมัย, โลกนี้มันหลายยุคหลายสมัย : ตั้งแต่สมัย บ้าเถื่อนที่สุด จนค่อย ๆ ลดลง ๆ เป็นความก้าวหน้าเป็นความ เจริญ มันมีหลายยุค, แต่ละยุคมันไม่เหมือนกัน, ยิ่งกว่านั้น ในโลกนี้มันก็มีหลายส่วน เพราะโลกมันกว้างใหญ่, มัน ไม่ อาจจะสัมพันธ์ถึงกันได้คราวเดียวทั้งหมด, มันจึงมีอะไร ต่างกัน มีความคิดต่างกัน มีเหตุปัจจัยแวดล้อมต่างกัน. ดังนั้น ศาสนาที่เกิดขึ้นโดยเฉพะาถิ่นนั้น ๆ มันก็ต้องต่างกัน, ต่างกันเป็นถิ่น ๆ ไป ตามสมควรแก่เหตุปัจจัย, ก็มนุษย

ในที่นั้น แล้วมันคนละยุคคนละสมัย ห่างกันเป็นพัน ๆ ปี มันก็ต้องมีอะไรต่างกันมาตามลำดับ.

ขอให้เห็นใจในข้อนี้ว่า ศาสนาค่อย ๆ เกิดขึ้นมา ตามสติปัญญาของมนุษย์ที่ค่อย ๆ เจริญขึ้น ; ฉะนั้นจึงมี เป็นชนิดๆ หรือเป็นระดับ ๆ และมันยังอาศัยปัญหาของมนุษย์ อาศัยความยุ่งยากลำบากของมนุษย์แต่ละยุคนั้นแหละ เป็น เครื่องช่วยให้ค้นหา เพื่อจะขจัดปัญหาเหล่านั้น. มนุษย์ เปลี่ยนไป คือว่าเจริญขึ้น ปัญหามันก็เปลี่ยนไป สิ่งที่จะแก้ ปัญหามันก็เกิดขึ้นมาใหม่ตามสมควรแก่ปัญหา ; เพราะว่า มนุษย์มีสติปัญญา ก็ไม่ยอมแพ้ ก็คิดที่จะแก้ปัญหา ผลที่ออกมา มันจึงต่าง ๆ กันตามยุคตามสมัย ตามระดับแห่งสติปัญญา.

พอมาถึงยุคที่ว่า วัฒนธรรมมีขึ้นมาเป็นพื้นฐาน ประจำมนุษย์, หลักพื้นฐานทางวัฒนธรรมในจิตใจของคน นั้นแหละ มันกลายเป็นเครื่องอำนวยให้เกิดศาสนา, คือเขา จะต้องมีความเชื่อที่สมกันเหมาะสมกับวัฒนธรรมที่ถืออยู่ เป็นประจำ ในชีวิตในบ้านเรือนจนตลอดเวลา, จึงเกิดมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ต้นจนปลาย.

ศาสนาเปลี่ยนมาโดยลำดับ.

ที่แรกก็ถือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องปลอบใจให้
 หายความทุกข์ โดยแก้แค้น, แล้วก็ถือผีบางซึ่งสมมติเอาเอง.
 ผีนั้นเกิดขึ้นมาจากความเชื่อที่เป็นความโง่ของมนุษย์ ถ้า
 มนุษย์มีความเชื่ออย่างไร ผีก็เกิดขึ้นมาตามความเชื่อ
 และความโง่ของมนุษย์นั้น, พวกกันจนฝังแน่นลงไป
 ในจิตใจ โดยเฉพาะจิตใจของเด็กๆ. นี่สิ่งที่เรียกว่าผีนั้น
 ไม่มีอะไรมากไปกว่าสิ่งที่ความโง่ของมนุษย์มันสร้างขึ้น
 มาเอง, ให้เป็นผีอย่างนั้นให้เป็นผีอย่างนั้น, ที่ตรงนั้น
 มีผีอย่างนั้น, ตรงโน้นมีผีอย่างนั้น, จนมีผีมากมาย
 หลายสิบหลายร้อยชนิด. แล้วก็มีความคิดชนิดที่
 จะป้องกันผี ที่ความโง่ของตนสร้างขึ้น
 มาเอง, แล้วมันจะลำบากสักก็มากน้อยก็ลอง
 คิดดู. สร้างความเชื่อในเรื่องผีขึ้นมาเอง, แล้ว
 ก็จะต้องป้องกันความหวาดกลัวเกี่ยวกับผี
 ของตนเอง, มันก็เป็นสิ่งที่วนเวียนของความ
 โง่ ต่อมาก็ถึงเทวดา ความคิดไกลไป
 ถึงว่า จะต้องมียี่สิบสี่ชั่วโมงมองไม่เห็นตัว
 คือเป็นเทวดาคอยบันดาลอยู่เบื้องหลัง,
 แล้วในที่สุดก็เชื่อว่า เทวดาทั้งหมด
 นี้มีพระเป็นเจ้า, มีพระเป็นเจ้าเพียงองค์เดียว
 บันดาลอะไร

อยู่. นี่เรื่อง^๕ที่ฟังชนิด^๖ที่เป็นภายนอก, ภายนอกออกไป
จากตัว มันมีอย่าง^๗นี้ มันมีเป็นลำดับ^๘ๆ มาอย่าง^๙นี้.

ต่อมาถึงยุคที่มนุษย์ฉลาดขึ้น, ฉลาดขึ้น คັນไป
ในเรื่องที่ลึกกว่า^{๑๐}นั้น คือเรื่องในตัว ไม่ใช่เป็นเรื่องพระเจ้า
แล้วเท่านั้น, ก็มาเป็นเรื่องการประพฤติกการกระทำของตน
เอง ทางกายทางจิต. การประพฤติกการกระทำนั้น มันถูกต้อง
หรือผิด; ถ้าผิดมันก็ให้เกิดความทุกข์, ถ้าถูกต้องมันก็
ไม่ให้เกิดความทุกข์, ก็ต้องเอาสิ่งที่^{๑๑}เป็นความถูกต้อง มา
แก้ไขความที่มันผิดพลาด. ที่นี้ก็เลยได้ศาสนาชนิดที่ว่า
มีที่ฟังในภายใน, ที่ฟังในภายนอกนั้นผ่านมาแล้วก็เลิกกัน
ก็มามีปัญหา^{๑๒}ที่เกี่ยวกับการประพฤติกการกระทำในภายใน. จน
กระทั่งว่าเกิดระบบคำสอนสูงสุดในพระพุทธศาสนา.
จำเป็นต้องพูดอย่าง^{๑๓}นี้ ไม่ใช่จะอวดดีหรือจะทับถมใครที่ไหน;
ตัวอย่างพุทธศาสนานั้น ไม่เกี่ยวกับอะไร^{๑๔}ๆ ที่เป็นภาย
นอก, แต่เกี่ยวกับอะไร^{๑๕}ๆ ที่เป็นภายใน คือการประพฤติก
การกระทำที่ถูกต้อง ชนิดที่ระงับความรู้สึกที่เป็นทุกข์นั้น
เสียได้. เช่นมีปัญหา^{๑๖}มาระงับความโง่เขลาเสียได้ ปัญหา
หรือความทุกข์^{๑๗}ที่มาจากความโง่เขลา มันก็ค่อยๆ หมดยไปเอง

จนกระทั่งมีปัญญาพิจารณาจิตใจไว้ในลักษณะที่โง่โง่ไม่ได้, โง่
 ไม่ได้, ดำรงจิตไว้ในลักษณะที่โง่โง่ไม่ได้, ดำรงจิตไว้ใน
 ลักษณะที่เป็นทุกข์ไม่ได้, แล้วก็เลย ไม่ต้องเป็นทุกข์ กัน
 อีกต่อไป เรียกว่าพ้นทุกข์ อยู่เหนือความทุกข์, และเรียก
 เลยไปถึงว่าเหนือโลก, เหนือโลก. ในโลกนี้มีเรื่องทุกข์เป็น
 ธรรมดา, ความทุกข์เป็นของธรรมดาในโลก, ก็อยู่เหนือโลก
 เสีย มันก็พ้นจากความทุกข์, มีจิตใจอยู่เหนือโลก เป็น
 คำสอนอันสูงสุดของมนุษย์.

นี่ถ้าจะเอามาเรียงกัน มันก็มีตั้งแต่ต่ำ แล้วก็ค่อยๆ
 สูงขึ้นไป, ค่อยๆ สูงขึ้นไป, ค่อยๆ สูงขึ้นไป จนสูงสุด. ที่ว่า
 สูงในที่นี้ก็ หมายถึงสติปัญญามันสูงขึ้นไป, พบเรื่องราว
 ของความทุกข์ในจิตใจ ถูกต้องละเอียดลออยิ่งขึ้นไป จน
 กำจัดความคิด ความนึก ชนิดที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้น
 เสียได้, มีแต่ความรู้แจ้งสว่างไสว ไม่อาจจะให้เกิดความทุกข์
 ใดๆ.

เราอาจจะรู้ความจริงขั้นนี้ได้ ด้วยการคำนวณเอา
 ตามความคิดนึกสามัญสำนึก ว่าโลกมันค่อยๆ เกิดมนุษย์เพิ่ม
 ขึ้นมาและเจริญขึ้นมา สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนาจึงค่อยๆ เกิดขึ้น,

และค่อย ๆ เจริญขึ้นมา. ที่นั้ถ้าศึกษาทางโบราณคดี หลัก
ฐานทางโบราณคดี จะทำให้รู้เรื่องความเป็นมาของศาสนา
ต่าง ๆ แล้ว ก็ยังเห็นชัดมากขึ้นว่ามันค่อย ๆ เจริญขึ้นมา,
ค่อย ๆ เจริญขึ้นมา จนเห็นว่ามันต้องเป็นอย่างนี้เอง, มัน
ต้องเป็นอย่างนี้เอง.

ในโลกปัจจุบันมีศาสนาทุกรูปแบบ.

เดี๋ยวนี้มีทุกศาสนา คือทุกระดับ; อยากรจะให้
พิจารณากันให้ถี่ ๆ ว่า แม้ในยุคปัจจุบันนี้ มีศาสนาทุก ๆ
ชนิด อยู่ในโลก เพราะว่าที่มุมโลกบางแห่งบางส่วน ก็ยังมี
คนลักษณะคล้ายคนป่าหรือเป็นคนป่า ก็มีศาสนาตามแบบ
ของเขา, ที่ค่อยเจริญขึ้นมา ก็สูงขึ้นมา จนกระทั่งสูงสุด
มีสติปัญญาสูงสุด; ทำให้มีศาสนาครบทุกรูปแบบ; แล้ว
คนก็มีโอกาสที่จะเลือก. ถ้าครั้งแรกเลือกไม่เป็น ก็ต้อง
เอาตามที่บรรพบุรุษถือกันมาก่อน, ครั้นได้ศึกษามากขึ้น ก็รู้
จักเลือกเอาเอง, เลือกให้ดีกว่าที่บรรพบุรุษเคยถือกันมาแต่
ก่อน; นี่มันจึงมีการเปลี่ยนทางศาสนา.

แต่ถึงอย่างไร, จะถือศาสนาอะไร, ต่างกันอย่างไร, ก็ยังต้องอยู่ร่วมโลกกัน, อยู่ร่วมโลกเดียวกัน. ที่นั่นจะมีผลอะไร, มีเหตุอะไรเกิดขึ้น, ในการที่ว่ามีศาสนาต่างกันมาอยู่ร่วมกัน, เคียนั้นมันเป็นที่ถึงกับว่า มีการสมรสเป็นสามีภรรยากระหว่างศาสนา เพราะว่าเรื่องการสมรสนั้นมันมีเหตุปัจจัยอย่างอื่น มันมีกามารมณ์เป็นพื้นฐาน เขาก็สมควรจะสมรสกันแม้ต่างศาสนากัน, ครั้นสมรสแล้วจะอยู่กันได้อย่างไร, นั่นก็เป็นเรื่องที่จะต้องคิดต่อนึก. อย่าให้มันถึงกับทะเลาะวิวาทกัน, จะเลวกว่าสัตว์ ซึ่งมันไม่มีปัญหาอย่างนี้; มนุษย์กลับมีปัญหาอย่างนี้.

เหมือนกับว่าเรากินอาหารต่างกัน, แต่ละคน ๆ ชอบอาหารต่างกัน แต่ก็ยังอยู่บ้านเดียวกันได้. ในเรือน ๆ นี้แต่ละคนยังชอบอาหารต่างกัน : บางคนชอบเนื้อ, บางคนชอบปลา, บางคนชอบผัก, บางคนกินหมูไม่ได้ กินได้แต่ปลา, บางคนกินผักกินน้ำพริกยิ่งชอบใจ; มันก็ไม่ต้องทะเลาะกัน เพราะว่าชอบอาหารต่างกัน มันก็ต่างคนต่างกินเอามาแลกเปลี่ยนกันก็ได้, จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาหาหนทางให้มันสัมพันธ์กันได้ อยู่ร่วมกันได้ แม้ถือศาสนาต่างกัน.

การรุกรานศาสนาอื่น ไม่ใช่ความประสงค์ของพระเป็นเจ้า

การทะเลาะกันด้วยเรื่องศาสนานี้ มันเป็นความโง่อีกชั้นหนึ่ง : ความโง่ชั้นสูง เป็นเรื่องหลับหูหลับตามากเกินไป, เผลอมากเกินไป จนทะเลาะกันด้วยเรื่องระหว่างศาสนา, เป็นการยึดมั่นถือมั่นของตัวเองมากเกินไป, บวกกับความเห็นแก่ตัว ของตัวมากเกินไป, จึงได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในทางศาสนา คุณหมื่นคุณถูกแก่กันและกัน. มองอีกทางหนึ่งว่า คนชนิดนี้รับใช้พระเจ้า อย่างผิดความประสงค์ของพระเจ้า.

โดยมากที่มีอยู่ในโลกนี้ มีศาสนาที่มีพระเจ้า แล้วก็ทำเพื่อรับใช้พระเจ้า, แล้วก็ทำการปล้น หรือว่ารวบรวมรุกรานเอาสมาชิกศาสนาอื่น มาให้แก่ศาสนาของตน โดยเขาเข้าใจว่าเป็นการรับใช้พระเจ้า. นี่คือคนที่โง่ที่สุดเลย เพราะว่าพระเจ้าไม่ได้ต้องการอย่างนั้น; ถ้าพระเจ้าต้องการอย่างนั้น ก็ไม่ใช่พระเจ้าดอก; ขอให้คิดดูให้ถี่ถี่. ถ้าพระเจ้าองค์ไหนต้องการให้สมาชิกไปเที่ยวรุกราน

ไปปล้นเอาสมาชิกของศาสนาอื่นมาเป็นของตน ก็ไม่ใช่พระเจ้า, พุศไปมันก็หยาบกาย ว่าแม้แต่สัตว์มันก็ยังไม่คิดจะทำเช่นนั้น, แล้วทำไมคนจะต้องคิดทำเช่นนั้น. นี่รับใช้พระเจ้าอย่างผิดความประสงค์ของพระเจ้า จะต้องรู้กันไว้ อย่างนี้ แล้วก็จะได้เว้นเสีย คือไม่ทำ.

ในที่สุกเขา ควรจะมองเห็นว่า มันเป็น ความจำเป็นของธรรมชาติที่โลกนี้ต้องมีหลายศาสนา เพราะว่าคนมันมีจิตใจอยู่ในระดับต่างกัน, ต่างกันหลายระดับ. ดังนั้นศาสนาที่จะมีให้แก่คน จึงต้องมีหลายศาสนา, แล้วก็ยอมรับสภาพที่ว่า จะต้องต้องมีหลายศาสนา. ถ้าหวังดีแก่กัน ก็ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เขาได้เลื่อนชั้น เลื่อนศาสนา, ให้เป็นศาสนาที่ดีกว่า; แต่ไม่ใช่เรื่องล่อหลอก ชูเชิญบังคับ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรม ไม่สมควรแก่มนุษย์เลย. ถ้าเราจะช่วยเหลือผู้ถือศาสนาอื่น ก็ต้องทำความเข้าใจแก่เขา จนเขาพอใจที่จะเปลี่ยนศาสนา, อย่าใช้อุบายหลอกหลวง หรือข่มขู่บังคับด้วยอาวุธ.

ทุกศาสนายังมีอยู่ตามความเชื่อของคนแต่ละหมู่.

ศาสนาแม้จะเก่าแก่ดึกดำบรรพ์ เรียกว่าศาสนาแรกเริ่มของคนบ้านนี้ เคียงกันยังมีอยู่ เพราะว่าคนที่จะไม่มีความรู้ไม่มีสติปัญญานั้นก็ยังมีอยู่, และยังคงเกิดลูกเกิดหลานออกมาเรื่อย ยังเป็นลักษณะคนป่า อยู่ในบางถิ่นบางส่วนของโลกนี้, แต่ว่าความคิดความเชื่ออย่างนั้น มันหาได้มีอยู่แต่เฉพาะหมู่คนป่าไม่; แม้คนในเมืองหลวงนี้แหละ ยังไหว้ต้นไม้ ยังเอาผ้าแดงไปพันต้นไม้, ยังจุกธูปจุกเทียนบูชาต้นไม้, บูชาสัตว์ประหลาดสัตว์ศักดิ์สิทธิ์, บูชาสิ่งที่มีสมมติเรียกกันว่าศักดิ์สิทธิ์, ผีศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ อะไรก็ยังมีทำกันอยู่ แม้ในเมืองหลวงนั้นแหละ. ในเมืองหลวงอย่าต้องออกชื่อว่าเมืองหลวงไหนเลย: แม้ในเมืองหลวงก็ยังทำแบบเดียวกับคนป่าสมัยโน้นเคยกระทำกันอยู่, อย่านำอวดดีทะนงตัวอะไรให้มากเกินไป ความคิดความเชื่ออย่างนั้นมันรับช่วงทอด ๆ กันมา อย่างที่เรียกว่าแน่นแฟ้นที่สุด.

คนในเมืองหลวงนั้นแหละ ก็ยังตีกระป๋องกระป๋องจุกประทัดยิงปืน ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราहुจับ, ช่วยพระอาทิตย์ที่ถูกราहुจับ, ช่วยขัณฑ์ขัณฑ์ขัณฑ์มารอะไรนี้ ก็มีอยู่แม้ในเมือง

หลวงนั้นแหละ, ทำไมจะต้องถูกคุกคามมีคนบ่าพวกเดียว? เพราะว่าแม้คนที่เจริญแล้วมันก็ยังทำอย่างนั้นอยู่, มันเจริญแต่ทางวัตถุข้างนอก ทางฝ่ายร่างกาย ทางส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ, แต่ทางฝ่ายจิตใจมันยังไม่เจริญ; เพราะฉะนั้นคนที่เรียกตัวเองว่าเจริญแล้ว ยังเป็นคนบ่ามาก เท่ากับความเจริญของตน.

มีลัทธิหลายชั้นหลายระดับ ลัทธิศาสนาหลายชั้นหลายระดับ ก็ยังมีอยู่ในโลก ก็มีโอกาที่จะเคลื่อนย้ายไปเผชิญหน้ากัน ตามความผันผวนทางการเมือง, ทางเรื่องของมนุษย์ ที่พอใจในวัตถุ ต้องการจะแสวงหาวัตถุ. ศาสนาจึงมีโอกาสมเผชิญหน้ากัน; ครั้นเผชิญหน้ากันแล้ว ก็มีผลเป็นสองอย่าง คือปนเปกันก็มี, เกิดขัดแย้งตั้งเป็นคู่ต่อสู้เป็นปรปักษ์ จนเกิดปะทะทะเลาะวิวาทกันก็มี. นี่ที่ศาสนามากระทบพบกันเข้าแล้ว มีผลเป็นสองอย่าง อย่างนี้เสมอ. ขอให้สังเกตดูเถิดว่าอย่างหนึ่งมันปนเปกลมกลืนกันไป จนถึงเป็นศาสนาที่เรียกว่าปนเปกันไป, ^{นี้}อีกทางหนึ่งก็ทะเลาะวิวาทกันคู่มืมนกัน มันก็^{นี้}ไม่เป็นผลดี, ที่ปนเปกันไปได้นั้นก็ค่อยยังชั่วหน่อย; แต่ที่ทะเลาะวิวาทกันนั้นไม่ไหว.

ไม่มีศาสนาไหนสอนให้วิวาทกัน.

เราควรมีหลักที่ตายตัวลงไปว่า โดยหลักของพระศาสนาแล้ว จะต้องไม่กระทบกระทั่งไม่ทะเลาะวิวาทกัน. เรื่องที่จะต้องกระทบกระทั่งทะเลาะวิวาทกัน เพราะเหตุศาสนานั้นไม่มี, ต้องไม่มี. ถ้าพอมีแล้วก็เป็นอย่างอื่นว่า ไม่ใช่ศาสนา, ไม่มีศาสนาไหนที่สอนให้ทะเลาะวิวาทกัน หรือมุ่งหมายให้ข่มขู่ผู้อื่นเอามาเป็นทาสของตน ถ้ามันจะมีได้ก็เพราะว่าสาวกแห่งศาสนานั้นเข้าใจผิด เอาความกิดของตัวเอง ไปใส่ให้กับความหมายของศาสนา แล้วก็รบราฆ่าฟันเบียดเบียนศาสนาอื่น อย่างนั้นมันไม่ใช่ศาสนาไปकुเถอะ ในศาสนาแท้ๆ ของพวกนั้น ก็ยังมีสอนไม่ให้เบียดเบียนกัน อย่างที่มีสงครามอยู่ในปัจจุบันระหว่างศาสนานี้ ก็ล้วนแต่เป็นการทำผิดต่อศาสนาของตน, อยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย.

เพราะฉะนั้นเรา ควรจะทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้ ให้อยู่ร่วมโลกกันโดยไม่มี ความขัดแย้ง, ให้แต่ละคนได้ถือศาสนาตามพอใจ. ถ้าจะเลื่อนหรือจะเปลี่ยน ก็เปลี่ยนด้วยความสมัครใจ. ไม่มีเรื่องที่จะต้องเจ็บปวดเป็นอันตราย

เกี่ยวกับเรื่องศาสนา. ให้ได้รับ ถือศาสนาที่เข้ากันได้
กับความรู้สึกทางวัฒนธรรม ที่มีประจำอยู่ในจิตใจของ
แต่ละคน ; นี่ก็จะเป็นศาสนาที่แท้จริงถาวรมั่นคง เป็นที่พึ่ง
แก่คนนั้นได้. ถ้ามีความเปลี่ยนแปลงทางพื้นฐาน คือทาง
วัฒนธรรมพื้นฐาน มันก็มีความเปลี่ยนแปลงทางศาสนา
ต่อไปเอง, คือเลื่อนไปสูงขึ้น สูงขึ้นสูงขึ้น, ไม่มีอะไรต้อง
กระทบกระทั้ง.

รูปแบบของศาสนา.

เอ้า, ที่นี้เรามาคุยกันโดยละเอียด, คุยกันโดยละเอียด
ที่รูปแบบของศาสนานานาชนิด นั้น มันมีอย่างไรบ้าง ?
มาคุยกันให้ละเอียดหน่อย เพื่อจะเข้าใจซึ่งกันและกันดีขึ้น
แล้วจะทำความเข้าใจแก่กันและกันได้ง่ายขึ้น.

สรุปใจความตั้งต้น มาแต่ว่า ทุกศาสนานั้น เกิด
มาจากความกลัว มีมูลเหตุเดียวกันทุกศาสนา, มีมูลเหตุ
เดียวกันให้เกิดขึ้นมาเพราะความกลัว จะเป็นเรื่องกลัวเจ็บ
กลัวไข้ กลัวตาย กลัวสัตว์ร้าย กลัวอะไรก็ตาม, แล้วก็เลื่อน
ขึ้นมาตามรูปแบบสูงขึ้น สูงขึ้น จนกระทั่งกลัวสิ่งที่เป็น

นามธรรม คือกิเลส. **ดูความทุกข์ชนิดที่เกิดในจิตใจ** โดยไม่เกี่ยวกับร่างกายอย่างนี้ มันก็ละเอียดลึกซึ้ง เป็นความกลัวของคนที่มีสติปัญญาสูงสุด มันก็ต้องมีอุปายวิธี ที่จะขจัดความกลัวที่ละเอียดแยกกายสูงสุดด้วยเหมือนกัน.

แต่อย่างไรก็ดี ทุกศาสนามีมูลมาจากความกลัว. เช่น **คนบ้ากลัวความตาย ก็พึ่งต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์** : ต้นไม้ชุดแรกที่สุด ก็คือต้นไม้ยาที่ได้กินใบกินรากกินอะไรเข้าไปแล้วทำให้หายเจ็บไข้รอดตาย ก็เลยเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา จนถึงต้องบูชา. **ในคัมภีร์ที่เก่าที่สุด** ข้อความที่แต่งไว้สำหรับยุคแรก ๆ ที่สุด **ชาลิกัณหาถูกชุกพาไปนั้น ชาลิกัณหา ก็บนบานว่า ขอให้ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ช่วย.** ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์มันไม่มีความรู้เรื่องพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์อะไร, เด็กสองคนนั้นยังมีความรู้เพียงว่าต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์จึงช่วย.

นี่ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มันเป็นเรื่องแรก เป็นจุดแรกที่มนุษยย์ก่ขึ้นเป็นที่พึ่ง; เขาไม่ได้มีความรู้อย่างเหตุผลว่า ต้นไม้นั้นมันมีแร่ธาตุเป็นยา กินเข้าไปแล้วหายโรค, ไม่มีความคิดอย่างนั้น เขามีความคิดว่าต้นไม้มันศักดิ์สิทธิ์ ต้อง

กลัวต้องบูชา แล้วก็ต้องทำไปตามประเพณี จะกินจะทา สุก
 แท้แต่จะใช้ประโยชน์จากต้นไม้มันนั้นได้อย่างไร.

นี่สิ่งที่เป็นศาสนามันก็เริ่มเกิดขึ้น เป็นการบูชา
 ต้นไม้ที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ แต่แล้วก็น่าหัว ที่ยังมาถือกัน
 แม้ปัจจุบันนี้. ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์บางต้น แม้ในเมืองหลวง
 ก็มี, ยังบูชาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์บางต้นกันอยู่.

นี่ต่อไปจากต้นไม้ มันก็เป็นเรื่อง ภูเขาศักดิ์สิทธิ์,
 แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์, สระน้ำศักดิ์สิทธิ์, ท้องฟ้าศักดิ์สิทธิ์,
 ทะเลศักดิ์สิทธิ์ ก็เลยถือเอาเป็นที่พึ่งตามแบบของตน ๆ แล้ว
 แต่ว่าเขาอยู่ที่ไหน. ถ้าเขาอยู่ตามริมทะเล เขาก็ต้องบูชา
 ทะเลที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือความศักดิ์สิทธิ์ของทะเล จนให้มีอะไร
 ซึ่งบอกไม่ได้. แต่ว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องยอมฟ่ายแพ้ย
 ยอมกลัว. นี่ ความศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับวัตถุ, วัตถุทั้งหลาย
 เป็นของศักดิ์สิทธิ์ก็เกิดขึ้นมาเป็นศาสนาของคนยุคนั้น.

ที่สูงสุดขึ้นมาถึง สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ คงจะเป็นคน
 อยู่ป่า เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ก็เลยบูชาสัตว์ที่น่าเกรงขามเป็น
 สัตว์ศักดิ์สิทธิ์, บูชาบวงสรวงอันวอน, ไป ๆ มา ๆ แม้แต่

ลึงกรวมเข้าไปในหมู่สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ด้วย. ในอินเดียยังเหลือ
อยู่มาก ที่บูชาลึงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์, เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของ
พระรามของอะไรก็แล้วแต่ แต่ว่าไหว้รูปลึงกันมากเหลือเกิน.

จนสูงสุดที่จะบูชาสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ มันก็เลื่อนมาเป็นผี
หรือเป็น วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์; ซ้อนมันปนเปกันยุ่ง
เรื่องผีเรื่องวิญญาณนี้ มันปนเปกันแทนกันได้. คำว่าผีก็
ไม่รู้ว่าจะอะไร, คำว่าวิญญาณก็ยังไม่รู้จัก, รู้จักแต่ว่ามันมี
สิ่งที่เข้าใจไม่ได้ มองเห็นไม่ได้. พอเชื่อกันไปในสิ่งใด
อย่างไรมากขึ้น สิ่งนั้นก็มิตถิผลพอที่จะครอบงำจิตใจของ
คนที่เชื่อนั้น, ให้เกิดผลที่ผลร้ายไปตามความเชื่อได้จริงๆ
เหมือนกัน, มันก็มีเหตุผลที่ทำให้ใครเชื่อมากขึ้น; เพราะ
ว่าถ้ามัน บังเอิญตรงตามความเชื่อแม้สักครั้งหนึ่ง ก็เล่าลือกัน
ไปทั่วบ้านทั่วเมือง มันมีความเชื่ออย่างนั้น.

ฉะนั้นการถือผีหรือถือ วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ที่สิง
สถิตอยู่ตามต้นไม้ ตามภูเขา ตามอะไรต่างๆ มันก็ยิ่งแน่น
แฟ้นขึ้น; มันมากกว่าที่จะเชื่อว่าต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะ
มาเชื่อว่าในต้นไม้ นั้น มีผีมีวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์, ก็เลยบน-
บานศาลกล่าวกันไปตามความคิด, กระทั่งประดิษฐ์วิธีบูชา

นั้นให้แปลกออกไป ให้ยิ่งขึ้นไป ให้ประหลาดพิสดารยิ่งขึ้นไป จนกลายเป็นลัทธิที่แน่นแฟ้นมั่นคง.

เดี่ยวนักยังมีอยู่ : จะยกบ้านยกเรือน ก็ยังต้องทำ
 แผลงพระภูมิ บูชาพระภูมิ. เมื่อเรายกโรงธรรมหลังใหญ่
 ทางโน้น ไม่ได้ทำ ไม่กล้าทำ ก็ว่าเกรงใจอาตมาไม่กล้าทำ,
 แล้วมันก็มีคนถูกค้อนทุบหัวมือแตก ในการทำในการยกนั้น,
 เขาว่านั้นคือไม่ได้ทำบูชาพระภูมิ อย่างนี้เป็นต้น. *เรื่อง
 พระภูมินี้* มันก็เป็นเรื่องที่น่าบรมอยู่ในศีลศักดิ์สิทธิ์ *วิญญาน
 ศักดิ์สิทธิ์* กระทั่งมาเป็นเทวดา. คนยังเชื่อก็ยังขลังศักดิ์
 สิทธิ์; พอคนไม่เชื่อมันก็ตายไปเอง, ผีเทวดาเหล่านั้นก็จะ
 ตายไปเอง.

ที่นั่นมันเกิดเทวดาขึ้นมาแล้วมากมาย, เทวดาสำหรับ
 นั้นสำหรับนั้น เทวดามากมาย. ครั่งสุดท้าย มารวมเป็น
 องค์เดียวเสีย เรียกว่าพระเป็นเจ้าของทั้งหมด ก็คือศาสนา
 ขึ้นมาในรูปแบบว่า มีพระเป็นเจ้าองค์เดียว บันดาลทั้งหมด
 ทั้งสิ้น, ทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้าองค์
 เดียว. นี่ก็มันนานแล้วไม่ใช่ของใหม่ๆ. จะก่อนคริสเตียน
 ก่อนศาสนาคริสต์รั้งตัวเข้าไป ที่ถือพระเป็นเจ้าองค์เดียว

บันทาลทุกอย่าง. ในอินเดีย นั้นแหละ ที่เป็นแผ่นดินที่เป็น
ที่เกิดแห่งลัทธิทั้งหลายทั้งปวง, แล้วค่อย ๆ ออกไปนอกทวีป
เอเชีย ไกลไปทางทิศตะวันตก ไปเกิดศาสนาที่มีพระ
เป็นเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งอยู่ มันก็ไม่พ้นไปจากความคิดอันนี้
นี่ก็ ถือพระเป็นเจ้าอย่างเป็นล่ำเป็นสัน.

ยังมีความเชื่อ มันก็ยังมีความยึดมั่นถือมั่น, ถ้า
ว่ามันมีความเชื่ออย่างที่ปราศจากปัญญาแล้วก็ยิ่งยึดมั่นถือ
มั่น ก็เลยเป็นศาสนาที่มั่นคง สะทวหรือพอก็คับประชาชน
ธรรมดาสامัญญ์ทั่วไป ที่ไม่มีความรู้เรื่องทางจิตทางใจหรือทาง
ภายใน รู้แต่เรื่องภายนอก. เกิดศาสนา นานาชนิดต่าง ๆ
ต่าง ๆ กัน ขึ้นมา สอนแต่ถือที่ฟังภายนอกมาจบลงสุดตรงที่
ถือพระเจ้า. การที่ถือพระเจ้านี้ เรียกว่า ถือที่ฟังภายนอก,
ถือเรื่องภายนอก.

เกิดลัทธิเชื่ออาตมัน.

ที่นี้ก็เกิดความคิดที่ลึกกว่านั้น ไม่ใช่เป็นเรื่อง
วัตถุ ไม่ใช่เป็นเรื่องบุคคล ไม่ใช่เป็นเรื่องภายนอก คือเริ่ม
เป็นเรื่องของสติปัญญา. เกิดลัทธิศาสนาที่เชื่อว่ามีอาตมัน

คือตัวตนเวียนว่ายตายเกิด, ในที่สุดจะไปรวมกับตัวใหญ่ที่เรียกว่าปรมาตมัน. นี่มันสูงขึ้นมาแล้ว ไม่เชื่อพระเจ้าอย่างบุคคลแล้ว แต่เชื่อสิ่งที่ป็นนามธรรมมากขึ้น, สอนเรื่องอาตมัน คือสัตว์ทั้งหลาย ในตัวสัตว์แต่ละสัตว์ก็มีอาตมัน แล้วก็มาเวียนว่ายตายเกิด จนกว่าจะฉลาดขึ้นฉลาดขึ้น, ในที่สุดฉลาดถึงที่สุด ก็ไปรวมกับ ปรมาตมัน ซึ่งเป็นของนิรันดร. นี่ศาสนาเริ่มเปลี่ยนเป็นเรื่องภายใน, เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณขึ้นแล้ว.

เกิดความเชื่อด้วยเหตุผล.

ทีนี้ ต่อมา, ต่อมาก็ ก็เกิดความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจเรื่องเหตุผล. เรื่องเหตุผล คือเรื่องกรรม. พระพุทธเจ้าก็ไต่ตรัสไว้ ปราบกฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกทั่วไปว่า “พวกอื่นที่สอนกรรมว่าที่อย่างตถาคตก็มีอยู่”; คำสอนเรื่องกรรมทำดีทำชั่ว เป็น กรรมว่าที่อย่างนี้ พวกอื่นนอกจากพระองค์ก็มีอยู่, ไม่ใช่สอนแต่พระองค์. แต่ถ้าจะเอาส่วนที่แปลกกัน ก็สอน เรื่องกรรมแปลกออกไปกว่าที่เขาสอนกันอยู่ก่อน เพียงแต่ทำดีทำชั่วขั้นนั้น

ว่าจะต้องมีการกระทำความผิดหนึ่ง ซึ่งทำแล้วอยู่
 เหนือดีเหนือชั่ว; นี่เป็นเรื่อง กรรมในพุทธศาสนา.
 ถ้าเพียง ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เขาสอนกันอยู่ก่อนพระ
 พุทธเจ้า; ครั้น พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็สอนเรื่อง ทำ
 อย่างไม่ดีจึงจะพ้นดีพ้นชั่ว; เพราะเรื่องดีก็ยังไม่สงบ เรื่อง
 ชั่วก็ยังไม่สงบ ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่ยุ่ง ก็ต้องสอนให้มันดีขึ้นไป,
 ไม่มีดีมันหลงไหลในเรื่องดีเรื่องชั่ว นี่มันจึงสูงขึ้นมาในเรื่อง
 ทางจิตใจ.

แต่ที่นั่นนั้นยังไม่ใช้หัวใจพุทธศาสนาโดยเฉพาะ,
 หัวใจพุทธศาสนา เลยไปถึงความลับ หรือความจริงของ
 ธรรมชาติ ว่าถ้าเราประพฤติกระทำ คตินี้กอย่างนี้ แล้ว
 ผลเกิดขึ้นอย่างนี้, ถ้าเรารู้สึกคตินี้กระทำอย่างโน้น ผล
 เกิดขึ้นอย่างโน้น. ความทุกข์นี้จะดับไปได้ ก็เพราะว่าเรา
 ต้องมีความรู้สึกคตินี้กระทำ ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของ
 ธรรมชาติ: เช่นว่ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง
 นี้ก็ต้องเป็นทุกข์เป็นร้อนเหมือนไฟเผา, ไม่มีมีความโลภ
 ความโกรธ ความหลงก็เย็นสบาย, และถ้าว่าไม่มีโดยเด็ดขาด
 ก็เป็นนิพพาน ไม่มีกิเลสโดยเด็ดขาดก็เป็นนิพพาน. หัวใจ

ของศาสนามันจึงมาอยู่ที่ การกระทำผิด หรือ การกระทำ
ถูกต้องกฎของธรรมชาติ ที่เรียกว่า กฎอิทัปปัจจยตา.

ท่านทั้งหลายได้ยินได้ฟังมานานแล้ว เรื่องกฎอิทัป-
ปัจจยตา มาสรุปใจความสำคัญให้ได้ว่า ถ้าทำผิดต่อกฎอิทัป-
ปัจจยตาสำหรับจะไม่เป็นทุกข์ มันก็ต้องเป็นทุกข์,
ถ้าทำถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตาสำหรับที่จะไม่เป็นทุกข์ มัน
ก็ไม่เป็นทุกข์. ตัวศาสนาเลื่อนมาอยู่ที่ความจริงอัน
ลึกซึ้ง อันสูงสุดอย่างนั้นเช่นนี้ แล้วก็ปรากฏว่าไม่มีใครสอน
ให้ยิ่งไปกว่านั้นได้.

ตั้งแต่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและสอนอย่างนั้น
แล้ว ก็ไม่มีใครสอนให้ลึกยิ่งไปกว่านั้นได้; แม้จะเกิด
ศาสนาใหม่ที่หลังพุทธศาสนา ก็ยังสอนย้อนกลับไปเรื่องมี
พระเจ้าอีกก็ได้ ซึ่งเคยผ่านมาแล้ว มาอยู่ในเรื่องสัจจะ หรือ
ธรรมชาติของธรรมชาตินั้นแล้ว. ศาสนาที่เกิดที่หลังจากนั้น
กลับไปย้อนสอนเรื่องพระเป็นเจ้าอีกก็ได้ เพราะมีเหลือกระ-
เส็นกระสายอยู่ และมันเหมาะแก่คนทีนั้น, คนที่แผ่นดินนั้น
ตรงนั้น สมัยนั้น มันเหมาะที่จะรับคำสอนอย่างนั้น; ไม่ใช่

ว่าเกิดขึ้นหลังสุด แล้วก็จะสอนได้ไกลสูงสุด ไม่ใช่, มันแล้ว
แต่ว่ามันมีการเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร สัมพันธ์กันอย่างไร.

ศาสนาที่เกี่ยวกับพระเป็นเจ้านั้น ได้เกิดขึ้น, แล้วก็
ได้มีศาสนาอื่นที่สูงกว่านั้นมาแล้ว ในประเทศอินเดีย. การ
ถือพระเป็นเจ้าสูงสุดได้เคยมีมาในประเทศอินเดีย, แล้วมา
เกิดลัทธิสอนเรื่องอาตมันนิรันดรอย่างนี้ก็สูงกว่า, กระทั่ง
สอนเรื่องกรรมก็สูงกว่า กระทั่งสอนเรื่องกฎอิทัปปัจจยาก็
สูงกว่า.

ไม่ควรดูหมิ่นกันเรื่องสูงต่ำ.

เดี๋ยวนี้เรารู้ความสูงกว่ากัน อย่างนี้แล้ว ก็ไม่ใช่
รู้เพื่อจะให้ดูหมิ่นดูถูกกัน; เมื่อเขายังสมัครจะถือตามธรรมเนียม
ตามเหตุผล ตามวัฒนธรรมของเขา เขาก็ต้องถือศาสนา
ที่พอดีพอเหมาะกับธรรมเนียมของเขา. พวกที่มีโอกาสจะ
ถือสูงไปกว่า ก็ไม่มีสิทธิอันชอบธรรมอะไร ที่จะไปดูหมิ่น
ดูถูกเขา; เหมือนกับว่าเราจะเลือกของใช้เลือกของกิน เมื่อ
เขายังชอบของกินที่ยังต่ำกว่า ถูกกว่าหาง่ายกว่า ก็ไม่ต้อง
ดูหมิ่นดูถูกกัน.

เคียวนี้เรามักจะมองเป็นเรื่องสูงต่ำ สำหรับจะ
 ดูถูกดูหมิ่นกัน นี้เป็นหลัก แต่หลักพระพุทธรศาสนา.
 เรามีสติปัญญาที่จะเลื่อนชั้นก็เลื่อนไป เลื่อนไต่แล้วก็ไม่ต้อง
 ดูถูกดูหมิ่นคนที่ยังจำเป็นอยู่จะต้องต่ำอยู่; เช่นแมลงผึ้งกิน
 น้ำหวานดอกไม้ ก็ไม่ต้องดูถูกแมลงวันที่กินน้ำเน่าสกปรก.
 นี้ถ้าคนไม่ทำอย่างนั้น คนก็จะเลวกว่าแมลงผึ้ง เพราะเชื่อว่า
**แมลงผึ้งไม่เคยดูถูกแมลงวัน, ไม่มีหน้าที่จะไปดูถูกแมลงวัน
 ว่ากินน้ำเน่าสกปรก.** ทางความคิดทางสติปัญญาก็เหมือนกัน
 แลละ; ถ้ามันมีอะไรสูงกว่าดีกว่า ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไป
 ดูหมิ่นดูถูกที่ยังต่ำกว่า มีหน้าที่แต่ว่าจะช่วยเขา, จะช่วย
 เขาให้เลื่อนชั้น, จะช่วยเขาให้เลื่อนชั้น เพราะมันเป็นสิ่งที่
 ทำได้. แต่แมลงวันไม่อาจจะเกิดเป็นแมลงผึ้ง ก็ต้องปล่อย
 ไปตามเดิม; แต่ในส่วนที่มันอาจจะเปลี่ยนได้ จนเลื่อนชั้น
 ไปได้ นั้น ควรจะช่วยเหลือกันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
 โดยพิสูจน์ให้เห็นว่า มันับทุกข์ได้ดีกว่าอย่างนี้ ๆ มันับ
 ทุกข์ได้แน่นอนกว่าอย่างนี้ ๆ ๆ. นี้ก็ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง.

ฉะนั้นพวกที่เคยนับถือศาสนาอื่นอยู่ ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เขาก็ถืออย่างนั้นอยู่; พอมาพบกับพระพุทธเจ้า ก็เปลี่ยนแปลงได้มากมาย, จำนวนคนที่เปลี่ยนแปลงมารับถือพุทธศาสนา ธรรมะของพระพุทธเจ้านี้ ก็มีมากมาย, กลายเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา ผิดจากพระอรหันต์ในศาสนาอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ก่อน.

นี่คือสิ่งที่เราจะต้องมองดู ให้เห็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ จะได้เป็นเหตุผลเป็นข้อมูล ที่จะทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนา, ให้เหมือนกับว่า เรามีสิทธิ์เสรีภาพอิสระภาพที่จะทำอะไรตามที่เรารชอบ. ถ้าว่าความนิยมมันเปลี่ยน มันก็ค่อยเปลี่ยนไปเอง, ซึ่งจะต้องชี้แจงพิสูจน์ให้เห็นว่า คับทุกข์ได้จริงกว่า แน่นอนกว่า, เท่านั้นก็พอแล้ว.

ยกตัวอย่างเหมือนว่านอนไม่หลับ ปวดศีรษะหรือรบกวนประสาทอะไร มันก็มีวิธีที่จะทำได้หลาย ๆ อย่าง : ไปจุดธูปจุดเทียนบูชาผีสงเทวดาก็ได้, จะเอาน้ำมารดหัวก็ได้, จะกินยาแอสไพรินก็ได้, อันไหนมันจะดีกว่า ก็ลอง ก็ลอง, มัน จะค่อยพบแล้วก็ค่อยเลื่อน ด้วยความพอใจของตนเอง อย่างมีอิสระภาพมีเสรีภาพ.

อย่างนี้เตียวหนี่จะถามว่า ถ้าเกิดปวดหัวขึ้นมา เขาแนะนำให้ไปจุดธูปบูชาต้นไม้บางต้น จะเอาไหม? คนเตียวหนี่จะเอาไหม? นั่งกันอยู่ที่นี้จะเอาไหม? แต่ว่าที่อื่นสมัยอื่นคราวอื่นมันเอา, มันมีและมันทำอย่างนั้นเพราะทำอย่างอื่นไม่เป็น. นี่จึง ควรจะรู้ข้อเท็จจริง อันนี้, แล้วก็ไม่ต้องหมิ่นดูถูกเพื่อนมนุษย์ของเรา ที่ยังมีสติปัญญาน้อย, ยังต้องถือศาสนาง่าย ๆ ต่อกันไปพลางก่อน.

พุทธศาสนาเข้ามา ก็มีใช้รับได้ทุกคน, บางคนรับได้ บางคนรับไม่ได้ แต่สมัครใจที่จะจดทะเบียนว่าถือพุทธศาสนา แล้วก็เลยไปจุดธูปจุดเทียนบูชาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์อยู่, อย่างนี้ก็ป็นธรรมดาทำไปๆไม่เท่าไร ก็จะค่อยๆ เห็นเอง ว่ามันไม่เป็นที่พึ่งอันเกษม. อย่างบทสวดมนต์ที่สวด *พหุ เว สรณิ ยนติ* *นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม;* ต่อเมื่อใดรับถือพระรัตนตรัย และรู้ร้อยสัจจ ๔ จึงจะเป็นที่พึ่งอันเกษม. แต่ก็ยังไม่วายที่จะมีคนบูชาต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์, สวนศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ อะไرسักดิ์สิทธิ์อยู่, แม้ประกาศตนเองว่าเป็นพุทธบริษัทนับถือพุทธศาสนา. นี่ก็ปัญหาแม้ในภายในก็ยังมีอยู่อย่างนี้ ก็ไม่

จำเป็นตอกที่ว่าจะต้องไปคูหมื่นคูถูกกัน ; เพราะวาสติปัญญา
มันยังอยู่เพียงเท่านั้น แต่ก็พุดจากัน, พยายามที่จะทำความ
เข้าใจซึ่งกันและกัน ให้ความรู้มันเกิดขึ้นเลื่อนชั้นสูงขึ้นไป,
เขาเปลี่ยนของเขาเองไม่ต้องสงสัย.

วัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานมักฝังแน่นสืบๆกันไป.

เดี๋ยวนี้ขอให้มองดูสักอย่าง : ความเชื่อพื้นฐาน
ประจำบ้านเรือน ที่เรียกว่าวัฒนธรรม พ่อแม่ยังอบรมลูก
ให้กลัวตุ๊กแก ให้กลัวผี ให้กลัวอะไรก็ไม่ว่า, แล้วลูกก็ต้อง
ถือศาสนาอย่างนั้นแหละ ; แต่ถ้าวัฒนธรรมในบ้านเรือน
มันขัดเจนถูกต้อง ไม่มีมมายอย่างนั้นแล้ว เด็กๆเกิดขึ้นมา
โตขึ้นมา ก็ไม่ต้องถือลัทธิอย่างนั้น, ก็สามารถที่จะถือเหตุ
ผลที่ถูกต้อง. เหตุแห่งความทุกข์คืออะไร ก็เข้าใจชัดเจน
ว่าเรื่องการคิดผิด พุทธิคติ ทำผิด นั้นแหละมันเป็นเหตุแห่ง
ความทุกข์, ไม่ต้องถือโซกลาง จึงจกทักก็สะอึก, เป็น
พุทธบริษัทแล้วจึงจกทักก็ยังสะดุ้ง นั้นยังไม่ใช่เป็น
พุทธบริษัท, เป็นแต่จกเชื่อไว้ว่าเป็นพุทธบริษัท.

เขาของจริงเป็นประมาณ ตัวเองก็ได้ ถ้าจึงจกทัก
 ยังสะกึ่งอยู่ ก็รู้ว่ายังไม่เป็นพุทธบริษัทโดยเนื้อแท้ โดยจิตใจ
 มันเป็นแต่ทะเลเบียน, เป็นแต่จกทะเลเบียน. หรือสิ่งที่ถือกันว่า
 เป็น ลางร้าย อื่น ๆ มีอีกมากมายนั้น ไม่เฉพาะแต่จึงจกทัก,
 มีของอะไรหล่นลงมาแตกต่อหน้า ก็สะกึ่งกลัวหวาดเสียว
 เป็นลางร้าย, ถืออย่าง เป็นลางร้าย. นี้ไม่ได้เลื่อนมาจาก
 ศาสนาของคนป่าเลย ยังเป็นคนป่าอยู่ที่นี้ ในยุคปรมาณูใน
 โลกนี้ยังเป็นคนป่าอยู่; จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 เป็นของตนได้อย่างไร เพราะไม่เข้าถึงความหมายของพระ-
 พุทธพระธรรมพระสงฆ์, หรือสมัครจะกับทุกข์ตามแบบของ
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. นี้เรามองเห็นชัดแล้ว
 ก็ต้องเตรียมตัวไว้ให้ถูกต้อง คือ เตรียมตัวว่าจะทำความ
 เข้าใจกันอย่างไร, จะปรับความเข้าใจกันอย่างไร, จะไม่เกิด
 การกระทบกระทั่งกัน, แล้วก็ ค่อยยกจิตใจให้สูงขึ้นมา
 สูงขึ้นมา ๆ จนเอาชนะความทุกข์ได้จริง เป็นโลกุตระ
 อยู่เหนือโลก คือเหนือความทุกข์ เหนือปัญหาของมนุษย์
 ได้จริง. ตั้งความปรารถนาไว้ อย่างนั้น, แล้วก็ตั้งความ
 ปรารถนาไว้สำหรับจะ ช่วยผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นด้วย, ไม่
 ไซ้เป็นแต่คนเดียว.

ในเรื่องลำดับ ที่มีอยู่เป็นลำดับ ๆ มันเลื่อนลำดับ
ได้อย่างนี้.

การดับทุกข์ของแต่ละคน ยังมีหลายวิธี.

ที่มันยังมีเรื่องอื่นที่ลึกซึ้งกว่านั้น จะไม่เรียกว่า
ลำดับก็ได้ แต่ถือว่ามันคนละวิธีก็ได้; เช่นใน **หลักที่กล่าว**
ไว้ในอรรถกถา เมื่ออรรถกถาก็ยังเชื่อได้ **ว่าคนบางพวกดับ**
ทุกข์ด้วยแรงของศรัทธา, คนบางพวกดับทุกข์ด้วยแรงของ
วิริยะคือความเพียร, คนบางพวกดับทุกข์ด้วยกำลังของปัญญา,
จนเอาไปจัดให้แก่พระพุทธเจ้า ว่าพระพุทธเจ้าบางพวก
เป็นศรัทธาธิกะ, บรรลุตรัสรู้ได้ด้วยศรัทธา บางพวกเป็น
วิริยาธิกะ, บรรลุได้ด้วยการกระทำความเพียรอย่างเคร่งครัด
เคร่งเครียด, บางพวกบรรลุได้ด้วยปัญญา มีความรู้อย่างถูกต้อง
ตามที่เป็นอย่างจริง. ยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน
นี้ ของเรานี้เป็นตัวอย่างของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ด้วยกำลัง
ของปัญญา เป็นปัญญาธิกะ, แล้วก็กำหนดพระพุทธเจ้า
องค์อื่น ๆ เป็น ศรัทธาธิกะ วิริยาธิกะ ไปตามแบบ.

ข้อนี้ก็มีเหตุผลอยู่เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ทั้งหมด ;
 เพราะว่ามันอาศัยศรัทธาในครั้งแรกก็จริง แต่ในที่สุดมันก็
 ต้องเป็นปัญญาในชั้นหลัง. จะอาศัยความเพียรเป็นจุดตั้งต้น
 ก็จริง แต่ในที่สุดมันต้องกลายเป็นปัญญาในชั้นหลัง. ความ
 บริสุทธิ์หรือ การตรัสรู้ต้องมีด้วยปัญญาทางนั้น ; แต่
 บางพวกอาศัยศรัทธาเป็นจุดตั้งต้น, อาศัยความเชื่อข่ม
 ความทุกข์. พวกหนึ่งอาศัยวิริยะ คือกำลังจิตข่มความ
 ความทุกข์ กลบเกลื่อนความทุกข์ ; แต่พวกที่แน่นอน
 ที่เห็นได้ง่าย เข้าใจได้ง่าย ก็คือ พวกที่มีปัญญา เป็นเครื่อง
 ข่มความทุกข์ กลบความทุกข์ ตัดความทุกข์. แม้อย่างนั้น
 ก็ไม่ควรจะจัดว่าพวกไหนดีเร็วกว่ากันอย่างไร ; ถ้าับ
 ทุกข์ได้ก็ต้องถือว่าสมบูรณ์ถ้ามันดับทุกข์ได้. ส่วนจะใช้
 ศรัทธาหรือใช้ความเพียรนั้นก็ดูไปก่อนสิ, ถ้ามันดับทุกข์ได้
 มันก็ต้องจัดว่าใช้ได้ในระดับเดียวกัน.

แต่ถ้าเอาคนชั้นธรรมดาสมาัญ เอาบุคคลนั้นแล้ว
 มันก็ยังมีเหตุผลมากขึ้น ; ความเชื่อมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 ระงับความทุกข์ไว้เสียได้ก็มี, บังคับจิตให้เข้มแข็งไม่
 ยอมเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็มิในหมู่บุคคลเรา. ถ้าเป็นความ

ทุกข์ที่เกิดมาจากความเชื่อ แล้วก็บำบัดความทุกข์ก็บำบัด
 ด้วยความเชื่อ; เช่นที่ว่าเด็กเขาเชื่อในผีसानางไม้อะไร
 ความทุกข์เกิดขึ้นมาจากความเชื่อ ก็ทำพิธีบ่บ่าซึ่งน่าเชื่อ,
 เด็กนั้นมันก็เชื่อ มันก็หาย หายจากความทุกข์ที่เกิดมาจาก
 ความเชื่อ, หรือว่าความทุกข์มันเกิดมาจากกำลังใจที่อ่อนแอ
 อ่อนแอ พอทำกำลังใจให้เข้มแข็ง มันก็หายไป.

นี่ไม่พูดถึงว่าจะจะเป็นพระพุทธเจ้ากันนะ พูดอย่าง
 บুদ্ধชนคนธรรมดาสามัญ ก็ยังมีวิธีที่จะดับความทุกข์
 ในจิตใจได้ถึง ๓ วิธี : คือด้วยความเชื่อ พวกหนึ่ง, ด้วย
 กำลังจิต พวกหนึ่ง, ด้วยกำลังปัญญา อีกพวกหนึ่ง; แล้ว
 ก็ไม่ต้องดูหมิ่นดูถูกกัน มันแล้วแต่สถานการณ์ ที่ว่าเขาอยู่
 ในระดับไหน เขาก็ต้องใช้วิธีที่พอเหมาะกันกับระดับของเขา
 เป็นพวกๆ ไปอย่างนี้. อย่างนี้ก็ไม่มีการดูหมิ่นดูถูกกัน ใน
 ระหว่างพวกที่อาศัยศรัทธา อาศัยความเพียร อาศัยปัญญา;
 เขาเป็นอันว่ามันดับทุกข์ได้ก็ใช้ได้ เพราะกลัวความทุกข์
 ด้วยกันทั้งนั้น. มันต้องการจะรอดจากความทุกข์ด้วยกัน
 ทั้งนั้น, อะไรมาระงับความทุกข์ได้ก็เรียกว่าใช้ได้.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราก็ยังไม่วายที่จะนึกถึงเรื่องของ
 บัญญา. ตามหลักของพระพุทธศาสนา ของพระพุทธเจ้า
 พระองค์น้อยรู่าไป, ระลึคนึกถึงอยู่รู่าไป จะดับทุกข์ด้วย
 บัญญาอยู่เสมอ. ถ้ามีความรู้มากพอ ก็จะสอนพวกที่ยัง
 ต้องการจะดับทุกข์ด้วยศรัทธาหรือด้วยความเพียรนั้นได้ด้วย,
 ให้เขาเลื่อนชั้น. นี่เป็นการทำความเข้าใจอย่างสูงสุด อย่าง
 ไกลเคียงกันที่สุด คือมีความไม่แตกต่างกันมากนัก.

ในที่สุด จมองดูไปยัง ลักษณะที่สำคัญอันหนึ่ง
 ว่ามันดับทุกข์ได้หรือไม่? ถ้าดับทุกข์ได้ ก็ยังดี, แม้จะ
 งมงายก็ยัง ดีกว่าดับทุกข์ไม่ได้เสียเลย เพราะว่าเสกๆ เป่าๆ
 ก็ทำให้เด็กหายร้องให้ได้ มันก็ยังดีกว่าไม่ทำเสียเลย. แต่
 แล้วมันควรจะเลื่อนชั้นขึ้นไป, เลื่อนชั้นขึ้นไปจนเขามี
 กำลังใจเข้มแข็ง, ไม่เป็นทุกข์กันง่าย ๆ ไม่ร้องให้กันง่าย ๆ,
 ไม่ประสาทเสียกันง่าย ๆ, แล้วก็มีสติปัญญาที่เพียงพอ อาศัย
 บัญญาเป็นที่พึ่ง เมื่อมันมีหลักว่า มันจะช่วยกำจัดความทุกข์
 ได้ แม้เป็นส่วนน้อยมันก็ยังดีกว่าไม่กำจัดได้เสียเลย, ก็ยอม
 รับเข้าไว้ ในฐานะเป็นสิ่งที่จะใช้กำจัดความทุกข์ไปตามส่วน.

ข้อแรกก็คือ จะไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน หรือจะช่วย
 ยกกันให้เลื่อน ชั้นให้สูง ๆ ขึ้นไป, แล้วก็ ไม่อ้างข้อ
 นินมาเป็นเครื่องคิดนิกจะช่วงชิงสมาชิกของศาสนา
 อื่นไปเป็นของศาสนาอื่น. นี่ปัญหาที่เฉพาะหน้ามันมี
 อยู่อย่างนี้.

.....

รวมความ สรุปความ ก็คือว่า โดยหลักพื้นฐาน
 เราจะต้องมีศาสนาอยู่ทุกศาสนาในโลก ในโลกนี้จะต้องมี
 ศาสนาอยู่ครบทุกศาสนา; เพราะว่าในโลกนี้มันยังมี
 คนตั้งแต่โง่ที่สุด และโง่น้อย แล้วก็ฉลาดน้อย ฉลาดปาน
 กลาง ฉลาดมากที่สุด. ฉะนั้นจึง ต้องการศาสนาทุก
 ชนิดทุกระดับ ไว้สนองความต้องการของคนแต่ละ
 ระดับ.

ทีนี้เมื่อมันมาเผชิญหน้ากันเข้า ก็มีวิธีที่จะปรับความ
 เข้าใจกันแก่กันและกัน ว่าอันนี้มันเหมาะแก่ฉันแล้ว ไม่ต้อง
 ดูถูกดูหมิ่นกัน, แล้ว ไม่ต้องคิดประทุษร้าย จนเกิดความ
 ขัดแย้งกัน หรือจะเห็นแก่ตัว ช่วงชิงสมาชิกของศาสนา

อันมาเป็นของตัว. มัน เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตัว เป็นเรื่องของกิเลส; แม้จะอ้างว่าทำเพื่อพระเป็นเจ้า มันก็ยังมีผิดหนักขึ้นไปอีก, เพราะ ไม่มีพระเป็นเจ้าที่แท้จริงที่เหนือ ต้องการให้ใครทำอย่างนั้น.

หวังว่าเราทั้งหลาย คงจะมองเห็นความจริงชั้นนี้ ซึ่งมีใจความสำคัญว่า ทุกคนจะต้องมีศาสนา ที่เหมาะแก่ พื้นฐานแห่งจิตใจของตน. เมื่อพื้นฐานแห่งจิตใจมัน เปลี่ยนมันเลื่อน, มันก็เลื่อนศาสนาไปเอง เคียววันจะต้องมอง ให้เป็นเรื่องที่ดับทุกข์ได้ ตามความสมควรแก่สติปัญญา ฐานะของตน; แม้จะยังอยู่ในระดับต่ำ มันก็ดับทุกข์ได้ ไปตามระดับต่ำ แล้วก็ค่อยเลื่อนขึ้นไปเอง, จึงควรให้เสรีภาพ ในการที่จะรับถือศาสนา ชนิดที่เหมาะสมแก่พื้นฐานแห่ง จิตใจของตน, แก่สติปัญญาของตน แก่วัฒนธรรมของตน, แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาดับทุกข์ไป ตามหลักเกณฑ์อันนั้น เมื่อ ถึงที่สุดแล้วมันก็เลื่อนเอง, มันก็เลื่อนเอง, มันก็เลื่อนขึ้นไป จนถึงขั้นที่ดับทุกข์สิ้นเชิง อยู่เหนือโลกเหนือทุกข์โดย ประการทั้งปวง.

นี่คือข้อที่อาตมานำมาบรรยายในวันนี้ โดยหัวข้อว่า การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา - โดยหลักพื้นฐาน, มันมีหลักพื้นฐานอยู่ทุก ๆ ขั้นตอน. ต้องทำให้ถูกต้องตามหลักพื้นฐาน, โดยหลักพื้นฐาน หรือตามกฎหมายเกณฑ์ของธรรมชาติ. สิ่งที่ต้องการจะทำนั้นก็สำเร็จประโยชน์ได้ตามสัดส่วนตามสมควรแก่การกระทำ, สมควรแก่กาลเวลา สมควรแก่เทศะประเทศดินท้องที่ ที่ว่ามันมีการเป็นอยู่อย่างไร. มนุษย์อยู่ในสภาพอย่างไร ก็ต้องมีศาสนาที่เหมาะสมแก่สภาพอย่างนั้น, แล้วก็เลยเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันได้, ถือศาสนาเดียวกัน คือว่าสิ่งใดดับทุกข์ได้ สิ่งนั้นเป็นศาสนา, และเป็นศาสนาเดียวกันหมด แม้จะดับทุกข์ในขั้นต่ำ ขั้นน้อย ขั้นเล็ก ก็มันเป็นจุดตั้งต้น เป็นเค้าเงื่อน เป็นฐานราก, มันดีกว่าคนที่ไม่รู้จักดับทุกข์เอาเสียเลย.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้รู้จักสถานะของตน ๆ ว่าตั้งอยู่ในลักษณะอย่างไร, แล้วก็จะได้ปฏิบัติศาสนาให้เหมาะสมแก่สถานะของตน ในลักษณะอย่างนั้นแล้ว ดับทุกข์ได้ตามสมควร, เป็นที่พอใจของตน ๆ, มีความสงบสุขอยู่ทุกทีพาราตริกาล.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย
 เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาธ-
 ยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการที่จะประพฤติปฏิบัติพระธรรม
 ตามหลักของพระศาสนา ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ในกาล
 บัดนี้. ๗ ◉

ดอกสร้อยแสงดวงธรรม

๒๔ ฉากของชีวิต

โดย “สิริवास”

เรื่องนำ

คราวหนึ่ง จากความมืด ตู๋เข้าได้เห็นภาพ, จากความเงียบสงบ ตู๋เข้าได้ยินเสียง. ทั้งภาพและเสียงเหล่านั้น ตู๋เข้าเชื่อว่าคงจะเป็นประโยชน์ แก่ท่านผู้อ่านบ้าง จึงเขียนส่งมาฝากหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาดังนี้ :-

ชีวิตฉากที่ ๑

ความเอ๋ย ความเกิด	จึงดูเกิด ยากเข็ญ เป็นไหนๆ
เจ็บปวดท้ง แม่ลูก เหมือนถูกไฟ	เพื่ออะไร กันแน่ ลองแก้มา
เกิดเพื่อกิน เพื่อเล่น หรือเพื่อหลับ	หรือเพื่อรบ มรดก กระทบงา?
หรือเกิดเพียง เพื่อเติบโต เช่นโคลา	ส่วนตูว่า เกิดเพื่อก่อ บ่อบุญเฮย.

ชีวิตฉากที่ ๒

ความเอ๋ย ความเป็นเด็ก	ตัวยังเล็ก ใจก็เล็ก ไม่อยากใหญ่
เพียงได้กิน ได้เล่น ก็เย็นใจ	ไม่มีไฟ สมเผา ให้เราร้อน
เพราะผู้ใหญ่ ใจกระพือ หรือจิ้งเสรำ	มีน้ำเล่า จึงมัก สะท่อนถอน
ถ้าผู้ใหญ่ ใจเล็ก เหมือนเด็กอ่อน	คงเราร้อน น้อยกว่าที่ มีอยู่เฮย.

๑ ใจเล็ก หมายถึงรู้สึ้นโศษ ช่มคันหาที่กระพือไม่มีขนาดวัดได้.

ชีวิตฉากที่ ๓

ความเอ้ย ความเติบโต
อันเติบโต กาย เติบง่าย กว่าเติบโต
ส่วนเติบโต เติบยาก ลำบากนัก
ปรนแต่กาย ใจก็ตาย ไปจากตัว

ถึงมำโค กู้เติบโต เขยิบได้
กินเข้าไป ก็เติบโต ไม่ต้องกลัว
มีแต่มีกั แพบไป เพราะใจชั่ว
ไซจะมัว เติบกาย ขาขหน้าเอย.

ชีวิตฉากที่ ๔

ความเอ้ย ความหนุ่ม
แต่ที่แท้ ความร้อน ระอุแรง
ล่องละเมิด สีธรรม ทำกรรมชั่ว
โอ้! ความหนุ่ม! หนุ่มเช่นนี้ ตีอะไร? ^๕

เหมือนไฟสุ่ม ขอนไม้ ไม่เห็นแสง
ถูกศรแผลง คลุ้มคลั่ง ชังอยู่ใน;
นั่นจะมัว บ้าตะบึง ไปถึงไหน,
ต่อเมื่อใด ^๕ เย็นชง ^๕ จึงคเอย.

ชีวิตฉากที่ ๕

ความเอ้ย ความสาว
คือเฝ้าแต่ง ไปทำเดี่ยว ทั้งเขี้ยวแดง
ถึงงามรูป งามทรัพย์ และงามวิทย์
หรือธรรมชาติ สร้างเพื่อ ตกแต่งไป

เหมือนไฟวาว แวบไหว ให้เห็นแสง
ตั้งหน้าแข่ง กันจริงๆ กว่าสิ่งใด.
ไม่สนิท เหมือนงามธรรม จรรยาได้
จะหยุดได้ ต่อแก่เฒ่า หรือเจ้าเอย!

ชีวิตฉากที่ ๖

ความเอ๋ย ความคะนอง	ถึงในห้อง ก็กล้า เข้าหาได้
แมฝ่นตก พ้าร้อง ให้ก้องไป	ถ่าลงได้ ก็คะนอง ไม่ต้องกลัว
เมื่อคิดไป ไยคะนอง แต่ห้องหอ	มั่วกก กอ นัวเนีย เรื่องเมียผัว
ไขมิลอง “คะนองธรรม” บำเพ็ญตัว	ให้หยุดรวั ระริกเร้า นะเจ้าเอ๋ย!

ชีวิตฉากที่ ๗

ความเอ๋ย ความชวนชวาย	กระทั่งตาย มิเห็นหยุด ทรุดนั้งนี้!
ไหน! อยู่ไหน? ซีดเพียงพอ ขอดูที,	อ้อไม่มี ดอกหรือเจ้า! เราขอบใจ
บอกตรงๆ เช่นนี้ มีทางช่วย	ให้สดสวย เย็นจ๋า กว่าน้ำไหล
คือชวนชวาย สัจธรรม ทัถ้านัย	มาใส่ใจ บ้างซิเจ้า ไม่เศร้าเอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๘

ความเอ๋ย ความทะยาน	มีประจำ สันดาน ไม่หลุดถอน
มันร่าเนา สิ่งใหม่สวย ตราบม้วยมรณ	ไม่พักสอน บัวยการ ร่านเป็นเอง!
ยามตายก็ เป็นสหาย เพื่อจติ	เที่ยวร่านริ กั้นใหม่; ใจเขย่ง
ชะเง้อหา ใหม่เรื่อยไป ไม่หมดเพลง	มันเหมาะเหม็ง แก่ใคร ว่าไปเอ๋ย?

๑ ถัดหาหรือความทะยานของสัตว์ เป็นเหตุให้ถือปฏิสนธิใหม่

ชีวิตฉากที่ ๙

ความเอ๋ย ความกิน	เป็นทาสล้น ดันรน ขวนขวายหา
กินแปลกๆ ผกษนิค คืดขึ้นมา	เพื่อตมทา หรือเพื่อ เนื้อหนังตัว?
ชอบรสแปลก และพราเพื่อ “อยู่เพื่อกิน”	มิใช่ “กินเพื่อยู่” ดูน่าหัว
ถ้ากินเพื่อ ใจผ่องใส ไม่ขุ่นมัว	เพียงกายว่อง คล่องตัว ชั่วใหม่เอ๋ย?

ชีวิตฉากที่ ๑๐

ความเอ๋ย ความอยู่	เพื่อทราทรู อดทน กระนั้นซี!
เขาชมตัว มัวแหม้ม แก้มแทบปริ	อุตรี จริงหนอเจ้า น่าเศร้าใจ.
อยู่ในโลก เอาโลก แผลเป็นคร	อยู่เพื่อรู ความจริงดอก จะบอกให้
ถ้าหลงโลก ก็หมุนติด กับโลกไป	จะหยุดได้ ต่อเมื่อไร ไม่เห็นเอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๑๑

ความเอ๋ย ความสุข	ใครๆทุก คนชอบเจ้า เผ่าวังหา
“แกก็สุข ฉนก็สุข ทุกเวลา”	แต่ดูหน้า ตาแห้ง; ยังแคลงใจ :
ถ้าเราเผา ตัวตมทา ก็ทำ “สุข”	ถ้ามันเผา เราก้ “สุข” หรือเก็รยมได้
เขาว่า “สุข! สุขเน้อ!!” อข่าเห่อไป	มันสุขเย็น หรือสุขใหม่ ใ้แน่เอ๋ย.

ชีวิตฉภาที่ ๑๒

ความเอ๋ย ความทุกข์โศก ของมียู่ คู่โลก อย่าสงสัย
 ยังหลงมัว "ตัวตน" อยู่กลใด เป็นต้องได้ โศกแน่ แม้แต่ลอง
 ทุกสิ่งสรรพ เกิดดับ อยู่ตามธรรมชาติ ใจเจ้ากรรม เข้ารับเอา เป็นเจ้าของ
 ต้องพลอยเข็ญ พลอยชุก ทุกทำนอง แล้วแต่ของ ของ"ตน"เป็น เช่นไรเอ๋ย.

ชีวิตฉภาที่ ๑๓

ความเอ๋ย ความเจ็บไข้ มันมีไว้ ทุกข์กันเล่น เช่นนั้นหรือ?
 อ้อ! มิใช่, มีไว้ เพื่อฝึกปรือ ให้รับรู้ ความรู้ ชื่นสู่ตน;
 คืออย่างนั้น; นาน ๆ ผ่านมาครั้ง คิดตมั่ง วันสภาย มากหลายหน
 ถ้ามิชอบ แก่เจ็บตาย และว้าย วน จงรับค้น พระวิหพาน อย่ากร้านเอช.

ชีวิตฉภาที่ ๑๔

ความเอ๋ย ความแก่ เป็นเพื่อนแท้ ของความตาย ไม่น่ายหืน
 เมื่อความแก่ ล่วงกาล มานานเป็น ก็มอบเวน หน้าที่ ให้ความตาย
 ไม่ยกเว้น ใครๆ ไม่ลำเอียง มิให้ใคร หลีกเลี้ยง หรือเลี้ยงได้
 เพราะฉะนั้น เราท่าน ทั้งหญิงชาย รีบทำดี ถิ่นตาย ให้หมดเอช.

ชีวิตฉากที่ ๑๕

ความเอ๋ย ความรู้สึก
เวลาเหลือ น้อยกระไร แทบไม่พอ
ทำอย่างใด ใจเย็น แส่นจะเย็น
พบให้ได้ ก่อนตาย ไม่ตายเปล่า

ได้สำนึก เมื่อใกล้ ตายนั่นหนอ
มัวรื้อร้อ เห็นจะแย่ แน่ละเรา
ต้องรีบเพื่อน ใส่ตัว ไม่มีวេเวลา
ไม่เกิดเปล่า เปลืองเปล่า นะเราเอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๑๖

ความเอ๋ย ความตาย
คือตายเน่า ตายหนอน เป็นบ่อนเบือ
ถ้าตัวตาย ไร้ลาย ให้โลกเห็น
ตายแต่เปลือก เยื่อในอยู่ คู่โลกไป

สิ้นชื้อหาย เพราะไม่มี ความดีเหลือ
น่าเหม็นเบือ ตายเช่นนั้น ดีอะไร?
ก็เหมือนเบือ อยู่คู่หล้า อย่าสงสัย
เป็นประโยชน์ แก่ใครๆ ไม่สิ้นเอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๑๗

ความเอ๋ย ความเกิดใหม่
เกิดเพื่อวิ่ง แข่งกันใหม่ ไซ้ใหม่คน!
ที่มันมี อยากรู้ ยิ่งขึ้นไป,
ต้องเกิดใหม่ ไหลหลง จนนงงวย

เกิดทำไม กันอีกเล่า! เราจงน
ที่ยากจน ยิ่งอยากลง : เกิดปองรวย
ผลอกไฟล์ มาตันแถว^๑ แล้วคิดขวย
“ไม่รู้ด้วย! เกิดทำไม ไม่คิดเอ๋ย”.

๑ มาตันแถว = กลับทรุกใหม่

ชีวิตฉากที่ ๑๘

ความเอ๋ย ความหลง เกิดในกรง ตายในกรง; ไม่หายได้
 ว่าถ้าตน พันออก นอกกรงไป จะสุขสันต์ ปานใด ไม่เคยคิด
 “แสงสว่าง บังลูกตา” นำขบขัน! เราคิดมัน กลับเห็น เป็นมันติด!
 อันหนอนพริก ว่าพริกเย็น ไม่เป็นพิษ ร้อนสักนิด ใครว่าร้อน ห่อนเชื่อเอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๑๙

ความเอ๋ย ความว้ายเวียน เพียงแต่เปลี่ยน ภายดอก จะบอกให้
 ดวงกลม तरह่า อยู่ร่ำไป เปลี่ยนฉากใหม่! เรื่องเก่า เสร์้าเช่นเดิม!^๑
 ความอยาก, ร่าน หาญเหิม เพิ่มทุกชาติ เหมือนยิ่งสาต น้ำมันใส่ ให้ไฟไหม้
 เมื่อ “ไฟ” อ่อน หย่อนไป ใส่ “พื้น” เดิม เผ่าส่งเสริม ความใคร่ ว้ายไป! เอ๋ย.

ชีวิตฉากที่ ๒๐

ความเอ๋ย ความตรัสรู้ หยดเวียนว้าย คล้ายครุ^๒ ผู้ช้เช่น
 คือรู้ชัด เกิดแก่ตาย ฝ่าย “ลำเค็ญ” อวิชา ตัณหาเป็น “ผู้ปลุกทุกข์”^๓
 ฆ่าตัณหา นายช่าง ให้ว่างวาย อวิชา ดับหาย ก็ล^๓ สุข,
 มรรคมืองค์ แปรประการ “ทางผ่านทุกข์” ไปสู่สุข ก็ฆ่า ตัณหาเอ๋ย.

๑ ฉากใหม่เรื่องเก่า = เกิดมาชาติไร ก็แสดงเรื่อง “ยึดตัวคน” ทุกชาติ จนกว่าจะหยุกแสง

๒ คล้ายครุ = คล้ายพระพุทธรองค์.

๓ สุข ในที่นี้ หมายถึงพระนิพพาน เป็นอสังขธรรม จึงว่าล^๓ไม่ว่าเกิด, เพราะใครทำพระนิพพานให้เกิดด้วยการกระทำของตนไม่ได้, พระนิพพานมีอยู่เองก่อนแล้ว.

ชีวิตฉากที่ ๒๑

ความเอ๋ย ความหลุดพ้น ได้ผ่านด่าน พันการ ต้องเกิดตาย อวิชชา ดับแล้วเห็น ตามเป็นจริง มากอครัด ด้วยดวงใจ ไว้กระชับ	หลังจากต้น คันทา มามากหลาย เพ็งสมหมาย ได้บัดนี้ ดีใจรับ ว่าสรรพสิ่ง ผูกเรา เพราะเราจับ เดี๋ยวนี้กลับ ตรงกันข้าม งามนักเอ๋ย.
--	--

ชีวิตฉากที่ ๒๒

ความเอ๋ย ความหยุดเล่น ในบัดนี้ ไม่มีที่ ซึ่งอยากหยุด บัดนี้เหี่ยว โลกนั้น เป็นหมันเปล่า เจ้าแม่เอ๋ย ความหยุดได้ ไม่มีความ-	เคยอกแอน วังว้าย มิได้หยุด เพราะใจหยุด จากโลก ไม่เล่นตาม สำหรับเรา ล่อไม่จับ ไม่วับหวม เกี่ยวเกาะกาม นึ้เช่นเหลือ ทุกเมื่อเอ๋ย.
---	--

ชีวิตฉากที่ ๒๓

ความเอ๋ย ความไม่เกิด รู้ว่าเกิด มาเพื่อเรียน ให้รู้ตรง- ความเยือกเย็น สูงสุด หยุดอยู่ที่ ถ้ามืดให้ เกิด อยู่เพียงใด	เพราะความรู้ อันประเสริฐ ไม่ไหลหลง ที่ไม่หลง ไหลเกิด เติลิดไป. ความไม่มี เหตุให้ เกิดไปใหม่ ต้องเกิดไป ทนไป ไม่เว้นเอ๋ย.
--	---

ชีวิตฉากที่ ๒๔

พระเอ๋ย พระนิพพาน
 แห่งห้วงน้ำ ความทุกข์ ซึ่งบุกมา
 เคยเหยียบซ้ำ รอยเก่า ไม่ก้าวไป
 แต่ไปนี้ แม้ใคร จะชัง, รัก

คือความผ่าน ไปกระทั่ง ถึงฝั่งฝาง
 มิรู้ว่า ก็ชาติ อนาถนักร
 บัดนี้ได้ ชำระทุกข์ สุขใจหนัก
 ใครหนอจัก จับเราได้ ไม่เห็นเอย.

“สิริवास”

อุทิศแด่ “ผู้กระนองธรรม”

๒๗ มี.ย. ๘๑

ตายก่อนตาย

ตายเมื่อตาย ย่อมกลายเป็นผี
ตายไม่ตาย ได้เป็นผี ๗ ตายในข
ตายทำโม เมื่อยบให้ เขาหัวโปก
ตายใช่โตบ นั่นคือตาย เสียก่อนตาย

ตาย ก่อนตาย มีใช้กลายเป็นผี
แต่กลายเป็น สิ่งนี้ ไม่สูญหาย
ก็แท้คือ . ความตาย ที่ไม่ตาย
มีความหมาย ไม่มีใคร ได้เกิด แล

คือพูดที่ ยืนยงน ยอนนิงน
เหมือนเช่นสิ้น ภาวค คนตาบอด
แต่เป็นความ ละเอียด ไม่ยืนแปร
ใครคือแก่ ธรรมดาได้ ไม่ตายเคย

พุทธทาส อินทปัญโญ

ว้าว!!

เสียงพระ

ว้าวเอ๋ย ว้าวดี มาเร็วซี! ไปเที่ยว ที่ดินโน้น
มันสูงสุด เขือกเขิน ไม่เป็นโคลน ไม่มีโจร ไม่มีเสือ คีเหลื่อใจ
ไม่ต้องเกิด แก่ตาย ไม่สืบพันธุ์ รับประกัน สุขยิ่ง ไม่วังไขว่
มาเร็วๆ เกิดเจ้า อย่าเขลาไป คีกระไร พ้องว้าวดี มาซ้! มา!!

เสียงมาร

ฉันทอ๋ย ฉันทไม่เข้าใจ ไม่เห็นมี คีอะไร ที่นัยว่า
ก็ฉันทชอบ หมู้าแห้ง ในแปลงนา อยู่ทน คีกว่า เพื่อนข้าเยอะ
มีนางโค นายโค ออกไขไป มีลูกหลาน เล็กใหญ่, ท่านไปเถอะ!
(นึก) โอ้พ่อนาย ผู้ใจดี นี่ท่าละอะ? ขอทีเถอะ พ่อนาย อย่าย้ายเรา.

เสียงพระ

ว้าวเอ๋ย วัวมหาอำเรญ อย่ามัวเมา เวลาเกิน ไปนั๊กเจ้า
เห็นกงจักร เป็นคอกบัว ชั่วไม่เบา เจ้าเคลิ้มคลั่ง ฟังเรา ก่อนเถอะโค
อันคนเมา หรือจะนึก ว่าตัวเมา! อันคนเขลา หรือจะนึก ว่าตัวโง่!
คนพุดมาก หรือรู้สึก ว่าตัวโง่! เป็นบุญไซ้ ต่อเมื่อ เชื่อปราชญ์เตือน

เสียงมาร

ฉันเอ๋ย ฉันไม่รู้ไม่ใช่ นักปราชญ์โย มาจุ้จ กับสัตว์เถื่อน
เป็นโค ลา ท่านจะพา ขนอยู่เรือน นายเลื่อนเปื้อน เองกรรมัง จงชังใจ!
โบราณว่า ยืนแก้ว ให้อานร เขามุ่งหมอน ให้หมาหมุ กิคุคใหม่!
จะเหนื่อยเปล่า เปลืองเปล่า สักเท่าไร ตูไม่ไป ควรว่าตู รู้รักษาย!

เสียงพระ

ว้าเอ๋ย ว้าคือ สำนวนลึก ผูกปรีอ เป็นคั่งสาย
มีข้อขวาง อ่างแอบ เหลือแบายกาย อันแบบนี้ เขาเคยใช้ กันจนเบื่อ
ข้อแก้ตัว ของคนเหลว ไม่เหลวเลย แต่ข้าเคย รู้ทัน ไม่พินเผื่อ
ข้ารู้ตอก ว่าเจ้าใช้ เกลือจุมเกลือ นี้ก็เพื่อ จมแน่ อย่างแก่เลย!

เสียงมาร

เราเอ๋ย เราไม่อยากฟัง นายแหละคลั่ง ไปเปล่าๆ เจ้าแม่เอ๋ย
เราเกิดมา เพื่อสิ่งซึ่ง เราอยากเซย นำขวยเขิน เกินเลย ก็ช่างเรา
เราไม่อยาก สุขกว่าที่ เรามีชม ถึงโคลนตม เหม็นนัก ของหมักเน่า
เหม็นสิ่ง ซึ่งถูก- ใจไม่เบา มีโยใคร จะดำเรา ก็ดำมา!

เสียงพระ

ว้าเอ๋ย ว้ารับ เราพากัน คะยั้นคะยอ ก็เพราะว่า
ถ้าเชื่อฟัง และเจ้า ตามเรามา จะมีท่า สุขเย็น เป็นพันไป
แต่ขี้แฉง เท่าไร ไม่ฟังกัน ถ้ากระนั้น ฉันทะขัก จุดผลักใส
จนเจ้าได้ ชิมลอง ของต้องใจ แล้วจะไม่ อยากกลับ ฉันทรับประกัน!

เสียงมาร

เราเอ๋ย เรายอมตาย ถึงหัวขาด ก็ทำลาย ก็ไม่พรั่น
ถึงจะเอา เพลิงลน จนเป็นควัน ก็ยอมสูก ตรงหน้า ไม่ก้าวจร
แม้ฉันอาจ เรียนรู้ อาจลุดถึง ก็มีฟัง ใจประสงค์ ตรงท่าสอน
ขอเป็นวัว เสมอไป ตามนัยก่อน จะบั่นทอน อย่างไร ตามใจเขา!

เสียงพระ

จนเอ๋ย จนใจ เคยพบไหม วัวเชนนี้นี้ ฟันธงทั้งหลาย
ยอมหลับหู หลับตา สู้ทำตาย มาพั้นัน ขันทาย กันก็เอา
เมื่อเชนนี้นี้ มิให้ปล่อย ไปตามกรรม แล้วจะให้ เราทำ จันใดเล่า?
หรือจะมี วิธีหย่อน ผ่อนหนักเบา เมื่อรู้เค้า เล่ากันฟัง วันหลังเอ๋ย.

ขออุทิศแด่เพื่อนรักที่ “ตาย” อยู่

“สิริวิยาส”

๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๐

๓. ยามไหนก็ได้.

ยามจะได้ ได้ให้เป็น ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น เป็นให้ตก ตามวิธี
ยามจะตาย ตายให้เป็น เห็นสุดดี
ถ้าอย่างนี้ ไม่มีทุกข์ ทุกวันเออ

หมายเหตุ :

ได้ให้เป็น คืออยากได้เพื่อเขาเป็น ตัวกู
หรือของกู เหมือนที่เขาได้ด้วยกัน ,

เป็นให้เป็น คืออยากเป็น ตัวกูรั้งก็ปิดมัน
ก็มันด้วยอุบายตน ว่างูเป็นนั่น เป็นนี่ ไปตาม
นั่นจิ้งจอก ไม่เห็นสุดแต่ใครเป็นปีศาจ,

ตายให้เป็น คือ ตายชนิดที่ไม่ตาย
แต่กลับเป็น อยู่ตลอดกาล, และต้องเป็น
พระกระทำชนิดที่เรียกว่า ตายเสียก่อนตาย
คือ ตายเสร็จไว้บร้อบแล้ว ก่อนแต่ร่าง-
กายแตกดับ ฯ

พุทธทาส อินทปัญโญ

การฟังเสียง.

อันฟังที่ห่ม ฟังได้ แต่มาขอส้ม
ใช้ฟัง ฟังฟัง ผ่างเกล้า เล้าอยู่หัว
หูดีฟังไธเรอ คนไข้ คนดูยาไปไว้
ไข้ ค = พัน ฟังตัว โยโยโยโย.

ตั้งค้อมที่ ล้อมเกล้า ก็ไข้ฟัง
ไม่ลืมที่ สักหมื่น ฟัง เขา โยโย ?
ค้อมที่ โย ฟังตัว ขอบตัวโย
แล้วจ = ได้ ก็ฟัง ชั่งตำราย.

ฟังเสียงอัน ฟังได้ แต่มาขอส้ม,
ท่านแพทย์แต่ ก้ามขอม หูดีพรี่สอด
ตั้งค้อมที่ ล้อมเกล้า ก็ไข้ฟัง
ก็, ค้อม กอน ตัวได้ โยโยโยโย.

จะขาก ขาก หูดีไพร่ จ = ขาก ขาก
ทุกตั้งค้อม ยก ขากเอง ไข้ไม่ขาด สวม
ทุกไม่ ขาก, ไข้ ขาก ขันพิกล
จะขาก ขาก ขาก ขาก โยโยโยโย

พระยาสุริยวงศา

อัน "ชีวิต" ที่แท้ นั้นสดชื่น
ไม่มีฝน มีหวน หรือสิ้นเสี้ยว
เห็นทุกสิ่ง รวมเข้า เป็นสิ่งเดียว
ล้วนไม่น่า เกะเกี้ยว ทั้งบาปบุญ
สิ่งนั้นๆ เป็นเหมือน ของเกลือกกลาง
ที่เป็นบาป เก็บหวาด ทั้งไต่ถุ่น
ที่เป็นบุญ มีไว้ เพียงเจ้อจุน
ใช้เป็นคุณ สะดวกคาย คล้ายรถเรือ

๐ หรือชาวไพร่ มีไว้ใช้ ไซ้ไว้แบก
กลัวตกแตก ใจสั้น ประหวั้นเหลือ
เรากินเกลือ ไซ้จะต้อง บูชาเกลือ
บุญเหมือนเรือ มีไว้ชี้ ไปนิพพาน ฯลฯ

คัดจากบทประพันธ์ของ

"สิริवास"

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ได้รวบรวมธรรมบรรยายชุดลอยปทุมของท่านเจ้าคุณหลวงพ่พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ที่ได้รับบรรยายไว้ในกาลสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นธรรมบรรยายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ถูกต้องและสมบูรณ์บริบูรณ์ จึงได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับของธรรมทานมูลนิธิ

การจัดพิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้ ธรรมสภาจัดพิมพ์เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๕๔ อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยายหนังสือชุดนี้

หนังสือชุด 'ลอยปทุม'

๑. เรื่อง ชีวิตเยือกเย็น	๒. เรื่อง เห็นธรรมชาติ
๓. เรื่อง พระธรรมคตติ	๔. เรื่อง พบชีวิตจริง
๕. เรื่อง ธรรมโอสถ	๖. เรื่อง ธรรมะคู่ชีวิต
๗. เรื่อง เช่นนั้นเอง	๘. เรื่อง ความหลุดพ้น
๙. เรื่อง พรพระธรรม	๑๐. เรื่อง ศิลปแห่งชีวิต
๑๑. เรื่อง พระพุทธศาสนา	๑๒. เรื่อง บำเพ็ญบารมี

ฯลฯ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้มีถึง ๓๐ เล่ม

ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา จัดจัดพิมพ์ครบบริบูรณ์

ในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๕๔

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน
จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๙๔๐

ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

ตำนานแม่

เมื่อมันยัง ไม่ได้ เป็นพุทธะ
ตำนานแม่ ก็ยังจะ วิถี๑๑๑
ไว้อุปไป ได้สนุก ทุกคืน—วัน
พ่อใหม่ครั้น เป็นพุทธะได้ ๕๖ พรรษา,
มันขอเภา เขาต่อม ยามลาบ
ก็ไม่มี ได้ดังปรารถนา
คนแก่แม่ เทียงต ๗๐๖ อุรธา
ก็พะว้า พะว้อตย ๗๗๗ ไร่ ๕

พุทธมอริยธรรม

974-453-315-3

ธรรมสักการบูชาพระคุณแห่งองค์บรมบยาย ในวาระมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาส
ท่านที่สนใจปรารถนามีได้ศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา
โทรศัพท์/โทรสาร : (๐๒) ๔๔๑๑๕๓๕, ๔๔๑๗๙๔๐, ๔๔๑๑๙๑๗, ๔๔๑๑๕๔๘

ราคา ๑๐๐ บาท